

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
BAŞ PROKURORU YANINDA
KORRUPSIYAYA QARŞI MÜBARİZƏ BAŞ İDARƏSİ**

TƏŞKİLATI VƏ İNFORMASIYA TƏMİNATI İDARƏSİ

**CİNAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ OLUNMUŞ ƏMLAKIN
LEQALLAŞDIRILMASI, BİLƏ-BİLƏ BELƏ ƏMLAKI ƏLDƏ
ETMƏ, SAHİBLİK VƏ YA İSTİFADƏ ETMƏ, YAXUD
SƏRƏNCAM VERMƏ CİNAYƏTLƏRİ ÜZRƏ
İBTİDAİ İSTİNTAQIN APARILMASI
METODLARI**

METODİK VƏSAİT

BAKİ - 2023

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BAŞ PROKURORU YANINDA
KORRUPSİYAYA QARŞI MÜBARİZƏ BAŞ İDARƏSİ**

TƏŞKİLATI VƏ İNFORMASIYA TƏMİNATI İDARƏSİ

**CİNAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ OLUNMUŞ ƏMLAKIN LEQALLAŞDIRILMASI,
BİLƏ-BİLƏ BELƏ ƏMLAKI ƏLDƏ ETMƏ, SAHİBLİK VƏ YA İSTİFADƏ
ETMƏ, YAXUD SƏRƏNCAM VERMƏ CİNAYƏTLƏRİ ÜZRƏ İBTİDAİ
İSTİNTAQIN APARILMASI METODLARI**

METODİK VƏSAİT

BAKI - 2023

Vəsait Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru, I dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri cənab Kamran Əliyevin tapşırıq və tövsiyələrinə əsasən cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması, bilə-bilə belə əmlakı əldə etmə, sahiblik və ya istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətlərinin istintaqı sahəsində mütərəqqi beynəlxalq təcrübənin öyrənilərək milli kontekstdə tətbiqi məqsədilə hazırlanmışdır.

*Vəsaitin hazırlanması zamanı faydalı məlumat və materiallar təqdim etməklə göstərdikləri dəstəyə və faydalı əməkdaşlığa görə **Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin kollektivinə** dərin təşəkkürümüzü bildiririk.*

Metodik vəsaitin hazırlanmasına rəhbərlik etmişdir:

Nazim Rəcəbov Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun müavini
Azərbaycan - Respublikasının Baş prokuroru yanında
Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin rəisi, II dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri

Vəsaitin hazırlanmasına məsul struktur qurum:

Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında
Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin Təşkilati və
informasiya təminatı idarəsi

Müəllif:

İlkin Babazadə Təşkilati və informasiya təminatı idarəsinin prokuroru
vəzifəsini icra edən, **II dərəcəli** hüquqşünas

Korrektor:

Ziya Novruzov İdarənin məsləhətçisi

***Kompüter
tərtibatı:***

Elşən Şükürlü İdarənin məsləhətçisi

Bu vəsaitin çap olunmasına Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzi rəy vermişdir.

Vəsait Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun mətbəəsində çap edilmişdir. Bakı şəhəri, 2023, 111 səhifə.

MÜNDƏRİCAT

Giriş	4
FƏSİL 1. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın	
leqallaşdırılmasının tarixi, yaranma səbəbləri və anlayışı	6
I. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının tarixi və yaranma səbəbləri	6
II. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırılmasının anlayışı	8
FƏSİL 2. Xarakterik xüsusiyyətlər və tövsifedici əlamətlər	14
I. Ümumi müddəalar	14
II. Cinayət tərkibinin elementləri və onların səciyyəvi xüsusiyyətlər	17
III. Leqallaşdırma cinayətinin tövsifedici əlamətlərinə dair məsələlər	31
IV. Leqallaşdırma cinayətlərində xüsusi müsadirə məsələləri	38
V. Sübutlar	45
VI. Sübutetmə yükü	57
VII. Leqallaşdırma cinayətinə görə cəzanın təyin edilməsi və digər məsələlərlə bağlı müddəalar	59
FƏSİL 3. İnformasiyanın əldə edilməsi, təhlili və istifadəsi	62
I. Maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatlar	62
II. Cinayət təqibi orqanı ilə Maliyyə Monitoring Xidməti (MMX) arasında əməkdaşlıq	64
III. Müstəntiqin həyata keçirməli olduğu istintaq hərəkətlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri	92
IV. Sübutların qiymətləndirilməsinə fərqli baxış	98
Fəsil 4. Beynəlxalq əməkdaşlıq	101
I. Qarşılıqlı hüquqi yardım	101
II. Qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında sorğuda əks etdirilməli hallar	105
III. Qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında sorğudan imtina üçün əsaslar	106
Ədəbiyyat siyahısı	109

GİRİŞ

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması və istifadəsi (PL) öz mürəkkəbliyinə və transmilli xarakterinə görə bu növ hüquqpozmalara qarşı yalnız lokal səviyyədə deyil, beynəlxalq müstəvidə mübarizəni labüd edir. PL-ə qarşı effektiv mübarizə strategiyası nəyinki cinayətkar şəbəkələrin qanunsuz fəaliyyətini məhdudlaşdırır, eləcə də ölkənin iqtisadi potensialını və maliyyə resurslarını belə risklərdən qorumuş olur.

Təsadüfi deyildir ki, 2015-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş "2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik"də əks olunan Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə hədəflərdən biri də məhz 2030-cu ilədək qanunsuz maliyyə və silah axınlarını əhəmiyyətli dərəcədə azaltmaq, oğurlanmış aktivlərin aşkarlanması və qaytarılması işini gücləndirmək və mütəşəkkil cinayətkarlığın bütün formaları ilə mübarizə aparmaqdır.

Mütərəqqi beynəlxalq təşəbbüslərin aktiv dəstəkçisi olan Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini bərpa etdiyi dövrdən etibarən hər bir sahədə olduğu kimi bu istiqamətdə də beynəlxalq tələblərə uyğun təkmil qanunvericilik bazası formalaşdırmış, ixtisaslaşmış institusional qurumlar yaratmış, həmçinin beynəlxalq təşəbbüslərə və əməkdaşlığa böyük əhəmiyyət vermişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilmiş kompleks hüquqi islahatlar çərçivəsində PL-ə qarşı mübarizənin yeni mərhələsi başlanmış, 2009-cu ildə "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilmiş, PL-in qarşısının alınması sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri həyata keçirən, habelə müvafiq sahədə siyasətin formalaşmasında iştirak edən qurum kimi Maliyyə Monitorinqi Xidməti yaradılmış, bu növ cinayətlərin istintaqını aparmaq səlahiyyətinə malik hüquq-mühafizə orqanlarının maddi-texniki və kadr potensialı artırılmış, habelə digər tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Ölkəmizdə PL-ə qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilən islahatlar, o cümlədən qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, institusional potensialın gücləndirilməsi, hesabatlılıq sisteminin yaradılması, qabaqcıl texnologiyanın tətbiqi sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Avropa Şurasının Pulların Yuyulmasına və Terrorçuluğun Maliyyələşdirilməsinə Qarşı Tədbirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Ekspertlər Komitəsi (MONEYVAL) tərəfindən də yüksək qiymətləndirilməkdədir.

Əldə edilmiş bütün nailiyyətlərin davamı kimi bu sahədə milli qanunvericilik və təcrübə günün tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirilməkdə davam etdirilir. Belə ki, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşdirilməsinə qarşı qlobal maliyyə sistemini qorumaq üçün müvafiq siyasətin formalaşdırılması və yayılmasını təmin edən müstəqil hökumətlərarası qurum olan FATF-ın (Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupu) standartları nəzərə alınmaqla cari ildə "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" yeni Qanunun qüvvəyə minməsi, eyni zamanda həmin sahədə vahid məhkəmə təcrübəsini formalaşdıracaq Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarının qəbul edilməsi ilə bu istiqamətdə fəaliyyət daha da təkmilləşdirilərək ən yeni müstəviyə qədəm qoymuşdur.

Qeyd edilən yeni qanunvericilik və məhkəmə aktlarının qəbulu öz növbəsində bu növ cinayətlərin ibtidai istintaqının aparılması metodlarının həmin aktlara uyğunlaşdırılmasını, o cümlədən daha da təkmilləşdirilməsini zəruri edir. Hazırki metodik vəsaitin hazırlanması isə məhz bu yeni zərurətdən irəli gəlmişdir.

Metodiki vəsaitdə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması anlayışına bu sahədə mövcud olan yeniliklər nəzərə alınmaqla özünəməxsus aspektdən yanaşılmış, Azərbaycanda PL-ə qarşı mübarizə üzrə mövcud qanunvericiliyin tətbiqi məsələləri beynəlxalq təcrübə ilə qarşılıqlı əlaqəli şəkildə oxuculara təqdim edilmişdir.

Vəsait hüquq mühafizə funksiyasını icra edən qurumların əməkdaşları və hüquq ictimaiyyətinin xidməti və elmi fəaliyyətində istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdur.

FƏSİL 1

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının tarixi, yaranma səbəbləri və anlayışı

I. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının tarixi və yaranma səbəbləri

Beynəlxalq hüquq ictimaiyyətində daha çox «çirkli pulların yuyulması» kimi tanınan qanunsuz yollarla əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırma müasir dövrdə korrupsiyanın doğurduğu əsas bəlalardan biri və iqtisadi sahədə mütəşəkkil cinayətkarlığın başlıca təzahür formasıdır. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırma digər cinayətlərlə müqayisədə əhali arasında tam təfərrüatı ilə çox da tanınmayan qanunsuz əməllərdəndir. Bunun səbəbi odur ki, korrupsiya cinayətlərində olduğu kimi o da aşkarlanması çətin olan cinayətlərdəndir. Başqa sözlə, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırmada xüsusi bilik və bacarıqlara malik olan vasitəçilərdən istifadə olunur ki, bu da onun aşkarlanması və ona qarşı mübarizə aparılmasını çətinləşdirir.

Bəzi mənbələrə görə bu cinayətin “çirkli pulların yuyulması” adlandırılmasının səbəbi ilk dəfə ötən əsrin əvvəllərində ABŞ-da camaşırxana işlədən cinayətkar dəstənin fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur. Belə ki, həmin dövrə italyan əsli cinayətkar dəstə liderinin rəhbərlik etdiyi şəxslər soyğunçuluq, qumar, fahişəliyə cəlb etmə kimi cinayətləri törətməklə əldə etdikləri külli miqdarda nağd pulların həqiqi mənbəyini ört-basdır etməyə, bu vəsaitlərə qanuni görüntü verməyə çalışmışlar. Bu məqsədlə də onlar nağd pul vəsaitlərini qanuni formada fəaliyyət göstərən şirkət gəlirləri adı altında pərdələməyə cəhd etmişlər. Cinayətkar fəaliyyətdən əldə etdiyi gəlirləri açdığı camaşırxanaların fəaliyyətindən əldə edilən qanuni gəlir kimi leqallaşdırmağa çalışan həmin kriminal dəstə başçısı 1931-ci ildə vergi cinayətləri törətməkdə ittiham olunaraq məhkum edilsə də, bu məhkumluğunun əsl səbəbi məhz həmin vaxt kriminallaşdırılmamış cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırması olmuşdur.¹

¹ Bayram Şahin, Trakya Universitesi, Sosial Bilimler Dergisi, Dekabr, 2010, cilt 12, say 2 (s.152-173)

Ümumiyyətlə, cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayət nəticəsində şəxsin əldə etdiyi qazanca cinayət gəliri (proceeds of crime) və ya çirkli pullar (dirty money) deyilir. Kütləvi informasiya vasitələrində çirkli pulların yuyulması termini ilk dəfə 1972-ci ildə “Watergate” skandalının nəşr edildiyi mətbuat səhifələrində istifadə edilib.

Milli hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, cinayətin ictimai təhlükəliliyi bu əməlin bir sıra mühüm ictimai dəyərləri təhlükə altına alması ilə əlaqədardır. Ölkənin normal iqtisadi sistemini sarsıdan həmin əməlin törədilməsi ilə mütəşəkkil cinayətkarlığın maddi-maliyyə bazası formalaşdırılır, kriminal biznes pərdələnmiş olur. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və əmlakın leqallaşdırılması kriminal subyektin legal biznesin bütün gəlirli sahələrini tədricən ələ keçirməsi kimi təhlükəli perspektiv vəd edir. Bu əməlin cinayət hesab edilməsi müsbət haldır (əvvəllər yalnız narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəindən əldə olunmuş əmlakı leqallaşdırma cinayət sayılırdı).

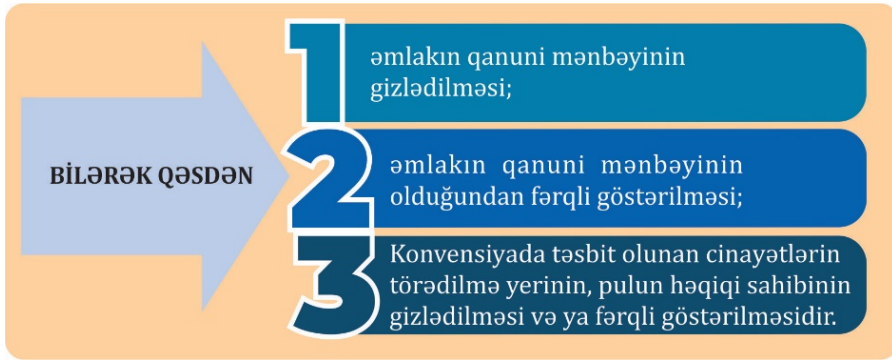
Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının qarşısının alınması məqsədilə yaradılmış beynəlxalq təsisat FATF-a (Financial Action Task Force) görə dünyada çirkli pulların yuyulmasından əldə olunan gəlir son 300 ilə 500 milyard ABŞ dolları civarındadır. Bu məbləğ həcminə görə ABŞ-ın hərbi müdafiəyə büdcədən ayırdığı xərclərə, habelə Avropa ölkələrinin 1 illik neft alışına sərf etdiyi xərclərə bərabərdir. ²

² Bayram Şahin, Trakya Universitesi, Sosial Bilimler Dergisi, Dekabr, 2010, cilt 12, say 2 (s.152-173)

II. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırmasının anlayışı

Beynəlxalq səviyyədə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasından bəhs edən ilk rəsmi sənəd Vyana Konvensiyasıdır. Dünya dövlətləri arasında narkotik və psixotrop maddələrin dövriyyəsinə qarşı daha effektiv mübarizə etmək məqsədilə qəbul edilən 1988-ci il tarixli Vyana Konvensiyasının “Cinayətlər və Cəzalar” başlığı altında olan 3-cü maddəsinin 1-ci bəndində cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırmasının ünsürlərindən danışılır. Müqaviləyə əsasən çirkli pulların yuyulması Konvensiyada təsbit olunan cinayətlərdən qaynaqlandığı bildirilir³.

Vyana Konvensiyasına görə ümumbəşəri prinsiplər və milli hüquq sistemlərinə sadıq qalmaq şərti ilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması bu sənəddə təsbit edilən cinayətlərin törədilməsindən qaynaqlandığını bilərək əmlakı əldə etmək, ona sahib olmaq və sərəncam verməkdir. Həmçinin, Konvensiyada üzv dövlətlərin cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının milli cinayət qanunlarına daxil edilməsi tövsiyə olunub.

“Cinayət nəticəsində əldə olunan gəlirin leqallaşdırılması, araşdırılması və müsadirəsi” haqqında Strasburq Konvensiyasının 6-cı maddəsi “çirkli pulların yuyulmasının kriminallaşdırılması” adlanır. Həmin maddədə çirkli pulların yuyulmasına aşağıdakı kimi anlayış verilir:

³ Ramazan Alıcan, Türkiyə’ de başlıca karapara aklama yöntem ve alanları. İstanbul.2010

pulun qeyri-qanuni mənbəyini gizlətmək və ya dəyişmək;

ilkin cinayətin törədilməsində iştirak edən hər hansı şəxsin əməlinin doğurduğu hüquqi nəticələrindən yayınmasına kömək etmək məqsədilə gəlirin bir formasından digərinə keçirmək və ya gəlirin olduğu yeri dəyişmək;

əmlakın həqiqi formasının (pul, daşınar və ya daşınmaz əmlak və s.) mənbəyinin, istifadə vəziyyətinin, barəsində sərəncam verilməsilə bağlı ardıcıl hərəkətlərin (əmlak tarixi), əmlak üzərində mülkiyyətçi və üçüncü şəxslərin hüquqlarının gizlədilməsi və ya fərqli göstərilməsi;

cinayət nəticəsində əldə olunduğunu bilə-bilə əmlakı əldə etmə, sahiblik, istifadə və sərəncam vermək;

FATF-ya görə, çirkli pulların yuyulmasının 3 mərhələsi vardır

çirkli pulların bazar iqtisadiyyatına yerləşdirilməsi (placement);

çirkli pulların mənbəyini gizlədərək dövriyyəsinin (istifadəsinin) təmin edilməsi (layering);

gəlirlərin leqal iqtisadiyyatın axarına buraxılaraq milli iqtisadiyyatla bütünləşdirilməsi (integration).

Hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, cinayət nəticəsində əldə olunan əmlakın leqallaşdırılması əməlinin yaranması üçün onun əsaslandığı ilkin cinayətin baş verməsi labüddür. Bu səbəbdən də çirkli pulların yuyulması müstəqil yox, “törəmə cinayət”dir. Sözügedən əməlin obyektiv törədilməsi üçün ilkin və sonrakı cinayətin başa çatması vacibdir. Əslində cinayət nəticəsində əldə olunan əmlakın leqallaşdırılması cinayət hüquq nəzəriyyəsində “törəmə” sayılan azsaylı cinayətlərdəndir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində bu tiptən olan, yəni ilkin cinayətin başa çatması ilə şərtlənən aşağıdakı cinayətlər var:

- 1** Yol nəqliyyat hadisəsi yerindən qaçma (264-cü maddə);
- 2** Qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətindən azad etmə (291-ci maddə);
- 3** Qanunsuz olaraq tutma, həbsə alma və ya həbs yerində saxlama (292-ci maddə);
- 4** Cinayət işi üzrə təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya müdafiəçi tərəfindən sübutları saxtalaşdırma (294.2-ci maddə)
- 5** Azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkməkdən boyun qaçırma (305-ci maddə)
- 6** Cinayət barəsində xəbər verməmə və ya qabaqcadan vəd etmədən cinayəti gizlətmə (307-ci maddə);
- 7** Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və ya terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı həyata keçirilən tədbirlər haqqında məlumatları yayma (316-2-ci maddə)

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində bu tiptən olan, yəni ilkin cinayətin başa çatması ilə şərtlənən aşağıdakı cinayətlər var:

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması aşağıdakı proseslərdən keçir:

ilkin cinayətin törədilməsi (ilkin cinayət)

cinayət nəticəsində gəlirin əldə edilməsi

gəlirin leqallaşdırılması (törəmə cinayət)

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının anlayışını izah edərkən onu hərtərəfli təhlil etmək üçün həmin cinayətin yaranmasına əsas olan cinayətləri, məhz hansı əməllərdən çirkli pullar əldə edilə biləcəyi və digər sualları aydınlaşdırmaq lazımdır. Hüquq ədəbiyyatında “ilkin cinayətlərə” münasibətdə aşağıdakı yanaşmalar vardır:

1. **Ümumi yanaşma** – bu yanaşmaya görə cinayət qanununda təsbitini tapan bütün cinayətlərdən cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması törənə bilər. Başqa sözlə desək, bütün cinayətlərdən “çirkli pullar” əldə olunması mümkündür.
2. **Xüsusi yanaşma** - bu yanaşmaya əsasən yalnız iqtisadi fəaliyyət, mülkiyyət, korupsiya, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı cinayətlərdən gələn gəlir leqallaşdırıla və cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması əməlinin tərkibini yarada bilər.
3. **Qarışıq yanaşma** – hər iki yanaşmanın da qəbul edildiyi sistemdir.

İlkin cinayətlərdən danışarkən FATF-ın təcrübəsinə müraciət etmək məqsəduyğundur.⁴

Belə ki, FATF ilkin cinayətlərin kateqoriyalarını müəyyən etmişdir. Buna görə, cinayətlərdən cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının törənə biləcəyi cinayətlər aşağıdakılardır:

- Öldürmə, sağlamlığa zərər vurma;
- Adam oğurluğu (tamah məqsədilə);
- İnsan alveri (qanunsuz qaçqınlıq);
- Cinsi zorakılıq;
- Narkotik və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi;
- Odlu silahın qanunsuz dövriyyəsi;
- Talama yolu əmlakı əldə etmə;

⁴ <https://www.fatf-gafi.org/en/home.html>

- Dələduzluq, oğurluq, soyğunçuluq;
- Sənədləri saxtalaşdırma;
- Hədə qorxu ilə tələb etmə;
- Piratçılıq;
- İnhisarçılıq;
- mütəşəkkil cinayətkar qrupun yaradılması və ona üzvlük;
- terrorçuluq, terrorçuluğu maliyyələşdirmə;
- korrupsiya, vergi cinayətləri;
- ekoloji cinayətlər.

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasından danışıarkən bu cür qanunsuz leqallaşdırmanın məqsəd və səbəblərinə də nəzər salmaq məqsədəuyğun olar. Dr.Hasan Aykına görə çirkli pulların yuyulmasında 2 məqsəd vardır:

1. Çirkli pulların əldə edilməsi məqsədilə törədilən ilkin cinayəti ört basdır etmək (predicate offence);
2. əldə edilən çirkli pulların müsadirəsinin qarşısının alınması və maneəsiz istifadəsinin təmin edilməsi⁵

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının aşağıdakı səbəblərini sadalamaq olar:

1. iqtisadi, sosial, siyasi səbəblər;
2. sürətli demoqrafik artım;
3. işsizlik;
4. şəhərsalma və köç;
5. bürokratik səbəblər.

⁵ Arş. Gör. Neslihan Coşqun. Kara para aklanması suçu. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cild 12, Sayı 3-4, Yıl 2004. (s.252)

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, leqallaşdırmanın predmeti olan əmlakın dövriyyəsi ya qadağan olunmuşdur, ya bazarda azdır, ya da onun dövriyyəsi “riskli hesab olunur”. Qanunvericilik əksər hallarda bu tip əmlakın alqı-satqısını, istifadəsini, saxlanması və hazırlanmasını məhdudlaşdırmış və ya qadağan etmişdir. Leqallaşdırmanın predmeti ola biləcək əmlaklar aşağıdakılar ola bilər:

- **narkotik və psixotrop maddələr;**
- **odlu silahlar və prekursorlar;**
- **qiymətli daşlar;**
- **ictimai təhlükəsizliyi təhdid edə bilən kimyəvi zərərli maddələr;**
- **insan (uşaq);**
- **saxta pul;**
- **ədəbi və bədii (antikvar) məhsullar;**
- **təbii nemətlər (qiymətli ağaclar, canlılar);**
- **elektrikli əşyalar.**

FƏSİL 2

Xarakterik xüsusiyyətlər və tövsifedici əlamətlər

I. Ümumi müddəalar

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması (bundan sonra – “leqallaşdırma”) cinayətinin ictimai təhlükəliliyi bir sıra mühüm ictimai dəyərləri təhlükə altına alaraq ölkənin normal iqtisadi sistemini sarsıtmaqla əlaqədardır. Qeyd olunan cinayət əməlinin törədilməsi ilə mütəşəkkil cinayətkarlığın maddi-maliyyə bazası formalaşdırılır, kriminal biznes pərdələnmiş olur.

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinin transmilli cinayətlər sırasında yer alması, bir çox hallarda əməlin cinayətkar qrup tərəfindən mürəkkəb və daima təkmilləşdirilən üsullarla törədilməsi ona qarşı mübarizənin səmərəliliyini təmin etmək üçün cinayət-hüquqi mübarizə mexanizmlərinin də müasir çağırışlara adekvat şəkildə inkişaf etdirilməsini, onların tətbiqi zamanı milli qanunvericiliyə əməl etməklə yanaşı, bu sahədə qəbul edilmiş beynəlxalq standartlardan və qabaqcıl təcrübədən istifadə olunmasını tələb edir.⁶

Qeyd edək ki, “Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinə dair bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarında beynəlxalq standartlar əsas götürülməklə bu cinayətlərə dair yeni vahid məhkəmə təcrübəsi formalaşdırılmışdır ki, metodiki vəsaitin mövzusunda müvafiq olaraq növbəti bölmələrdə həmin Qərarın müddəalarından zəruri çıxarışlar verilmişdir.

⁶ “Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinə dair bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 20 fevral 2023-cü il tarixli Qərarı.

Leqallaşdırılmaya qarşı mübarizə üzrə məsələlər kompleks şəkildə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Cinayət Prosesual Məcəlləsi, “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinə dair bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarı və digər hüquqi aktlarla ilə tənzimlənir.

Leqallaşdırmaya qarşı mübarizənin cinayət-hüquqi mexanizmləri rolunda isə bilavasitə bu cinayəti təsbit edən Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – “CM”) 193-1-ci (cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırma) maddəsi ilə yanaşı, müvafiq beynəlxalq aktlara əsasən həm də CM-in 194-cü (cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə) maddəsi çıxış edir. Qeyd olunan cinayət əməlləri Azərbaycan Respublikası CM-nin 9-cu bölməsinin (İqtisadi sahədə olan cinayətlər) 24-cü fəslində (iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər) öz əksini tapmışdır.

Əvvəllər yalnız narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəindən əldə olunmuş pul vəsaitini və ya digər əmlakı leqallaşdırma cinayət sayılırdı. Belə ki, qeyd edilən milli hüquq normalarının əsasında dayanan və təcrübədə tətbiq edilə biləcək beynəlxalq standartlar qismində ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1988-ci ilin dekabrın 20-də Vyana şəhərində imzalanmış “Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi əleyhinə” Konvensiyası⁷ (bundan sonra “Vyana Konvensiyası”) qeyd olunmalıdır. Hazırkı qanunverciliyimizə leqallaşdırma cinayətinin daxil edilməsi və bu əmələ görə məsuliyyət tədbirlərinin gücləndirilməsi müsbət haldır. Bununla bağlı olaraq isə ilk növbədə 2000-ci il dekabrın 12-də Palermo şəhərində

⁷ United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances Adopted in Vienna, 19 December 1988

imzalanmış “Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə üzrə” Konvensiyası⁸ (bundan sonra “Palermo Konvensiyası”), Avropa Şurasının 1990-cı ilin noyabrın 8-də Strasburq şəhərində imzalanmış “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılması, aşkar olunması, götürülməsi və müsadirə edilməsi haqqında” Konvensiyası⁹ (bundan sonra “Srasburq Konvensiyası”), 2005-ci ilin 16 may tarixində Varşava şəhərində imzalanmış “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılmasına, axtarışına, həbsinə, müsadirəsinə və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair” Konvensiyası¹⁰ (bundan sonra “Varşava Konvensiyası”), Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupunun (FATF) Tövsiyələri¹¹ və bu Tövsiyələrə dair İzahlı Qeydləri, Avropa Şurasının Çirkli Pulların Yuyulmasına və Terrorçuluğun Maliyyələşdirilməsinə Qarşı Tədbirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Ekspertlər Komitəsinin¹² (MONEYVAL) hesabatları və digər analitik materiallar, Avropa İttifaqının, digər beynəlxalq qurumların, o cümlədən İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları qeyd olunmalıdır.

Qeyd edək ki, bu sahədə aparıcı beynəlxalq təşəbbüs olan Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrup (FATF – The Financial Action Task Force) 1989-cu ildə yaradılmış hökumətlərarası qurumdur. FATF çirkli pulların yuyulması ilə bağlı beynəlxalq təhlükələrin artmasına cavab olaraq 1989-cu ildə G-7 ölkələrinin (Amerika Birləşmiş Ştatları, Yaponiya, Almaniya, Fransa, İngiltərə, İtaliya və Kanada) sammitində yaradılıb. FATF bu sahədə siyasət tədbirlərini hazırlamaqla yanaşı, çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə siyasətinin istər milli, istərsə də beynəlxalq standartlarını müəyyən edir, eləcə də dövlətlərdə qüvvədə olan çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə prosedurlarını qiymətləndirir, çirkli pulların yuyulması üsullarını və terror təşkilatlarının metodlarını tədqiq edir, habelə illik tipoloji hesabatlar hazırlayır.

FATF-ın mandatı cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi, kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşdirilməsi və beynəlxalq maliyyə

⁸ United Nations Convention against Transnational Organized Crime Adopted in Palermo, 12 December 2000

⁹ The Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime Adopted in Strasbourg 8 November 1990

¹⁰ Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism Adopted in Warsaw 16 May 2005

¹¹ The Financial Action Task Force (on Money Laundering) 1989

¹² the Committee of Experts on the Evaluation of [Anti-Money Laundering](#) Measures and the Financing of [Terrorism](#) 1997

sisteminin təhlükəsizliyi üçün digər əlaqədar təhlükələrə qarşı hüquqi, tənzimləmə və əməliyyat tədbirləri üzrə standartlar müəyyən etməkdən və bu tədbirlərin səmərəli surətdə həyata keçirilməsini təşviq etməkdən ibarətdir.

FATF üç başlıca prosesin əsasında fəaliyyət göstərir:

- 1. Standartların müəyyən edilməsi (bu sahədə 2012-ci ildə 40 tövsiyə qəbul edilib);*
- 2. Əsasən özünüqiymətləndirmə və qarşılıqlı ekspert qiymətləndirmələri vasitəsilə tövsiyələrə riayət edilməsinin qiymətləndirilməsi;*
- 3. FATF-in regional qurumları vasitəsilə hər bir ölkəyə spesifik olan mübarizə proqramının modelinin tətbiqi.*

Tövsiyələrdəki müddəaları izah etmək və onların tətbiqinə yardım göstərmək üçün FATF izahedici qeydlər və qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrə dair sənədlər silsiləsini dərc edir. Həmin qeydlərdə və sənədlərdə tövsiyələrin yerinə yetirilməsi üçün dövlətlərə yardım göstərməyə yönələn konkret təlimatlar yer alır.

II. Cinayət tərkibinin elementləri və onların səciyyəvi xüsusiyyətləri

Leqallaşdırma cinayətinin ictimai təhlükəliliyi onunla xarakterizə olunur ki, bu cinayət digər iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər kimi iqtisadiyyatın normal fəaliyyətinə qəsd etməklə yanaşı, qanunsuz gəlirlərin əldə edilməsi ilə müşayiət olunan “predikativ hüquq pozuntusu” (törədilməsi nəticəsində CM-in 193-1-ci və 194-cü maddələrinin obyektivi olan pul vəsaitləri və ya digər əmlakın əldə edildiyi cinayətlər) yaxud “əsas cinayət” adlandırılan əməllərin aşkara çıxarılmasını, araşdırılmasını, cinayət törətmiş şəxslərin ifşa edilərək cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsini və həmin cinayətlər üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini çətinləşdirir, cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak hesabına digər cinayətlərin törədilməsinə şərait yaradır.

Digər tərəfdən, leqallaşdırma “kölgə iqtisadiyyatı”nın rəsmi iqtisadiyyata keçməsi nəticəsində iqtisadi inkişafa mənfi təsir edir ki, bu da özünü qiymət artımında, yoxsulluq səviyyəsinin yüksəlməsində, qeyri-sağlam rəqabət mühitinin yaranmasında və sosial ədalətsizlikdə göstərir.

Predikativ cinayət bir qayda olaraq leqallaşdırma üzrə hərəkətlərin başlanılmasından əvvəl törədilməlidir. Lakin predikativ cinayət davam edən cinayət olduqda, onun özlüyündə cinayətin bütün əlamətlərinə malik olan müəyyən epizodunun (epizodlarının) törədilməsindən sonra həmin

epizod (epizodlar) nəticəsində əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılmasına görə də cinayət məsuliyyətinin yaranması istisna edilmir (predikativ cinayətin və leqallaşdırmanın paralel törədilməsi halı).

Bundan başqa, eyni bir hərəkətlə (hərəkətlərlə) həm predikativ cinayət, həm də leqallaşdırma cinayəti törədildikdə, məsələn çoxmərhələli əməliyyatlarla pul vəsaiti mənimsənildikdə və bu cinayətin bitmə anında cinayət yolu ilə əldə olunmuş vəsait qanuni görkəm aldıqda, şəxsin əməlləri cinayətlərin ideal məcmusu qaydasında CM-in 193-1-ci maddəsi və predikativ cinayəti nəzərdə tutan müvafiq maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Palermo və Varşava Konvensiyalarına, FATF-in 3-cü Tövsiyəsinə, həmin Tövsiyəyə dair İzahlı Qeydə və onlarla uzlaşan CM-in 193-1-ci maddəsinin dispozisiyasına əsasən predikativ hüquq pozuntusu birbaşa və ya dolayı yolla qanunsuz gəlirlərin əldə edilməsi ilə müşayiət olunan, istər Azərbaycan Respublikasının ərazisində, istərsə də onun hüdudlarından kənar tərədilən, həm ərazisində törədildiyi dövlətin qanunvericiliyinə, həm də Azərbaycan Respublikasının CM-ə əsasən cinayət hesab edilən (ikiqat kriminalıq yaradan) qəsdən törədilən əməldir.

Cinayətdən başqa digər hüquq pozuntusu, o cümlədən inzibati xəta kimi təsnif edilən əməllər predikativ hüquq pozuntusu hesab edilmir.

Predikativ cinayətlərin dairəsi CM-in Xüsusi hissəsinin yalnız dispozisyalı özgə əmlakının əldə edilməsini ictimai-təhlükəli nəticə kimi nəzərdə tutan və yaxud cinayət yolu ilə gəlirlərlərin əldə edilməsini ehtiva edən maddələri ilə (məsələn, CM-in 177, 178, 179, 213, 311-ci maddələrində və yaxud CM-in 144-1, 234.2, 234.3-cü maddələrində göstərilən cinayətlərlə) məhdudlaşmır və cinayət əməlləri ilə əlaqədar gəlirlərin əldə edilməsi, o cümlədən muzzla (maddi mükafat müqabilində) hər hansı cinayətin törədilməsi kimi halları (məsələn, gəlirin əldə edilməsi ilə müşayiət olunan, CM-in 120.2.5, 126.2.5, 171, 242, 243, 244-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş və yaxud müəyyən maddi nemət müqabilində törədilmiş istənilən digər cinayətləri) də əhatə edir.

Predikativ cinayətə görə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, cinayət məsuliyyətindən azad olunması, məhkum olunması, məhkumluğun ödənilməsi və yaxud götürülməsi, əməl xarici dövlətin ərazisində törədildikdə həmin dövlətin qanunvericiliyinə əsasən əməlin leqallaşdırmaya münasibətdə predikativ hesab edilməməsi və yaxud ümumiyyətlə leqallaşdırmaya görə cinayət məsuliyyətinin müəyyən olunmaması əhəmiyyət kəsb etmir. Predikativ cinayətlə bağlı xarici dövlətin məhkəməsinin hökmü və yaxud məhkəmənin və ya başqa səlahiyyətli orqanın digər yekun qərarı olduqda və bu hökm və ya digər yekun qərar Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra CPM-in) 522.1-ci maddəsinə əsasən CPM-in 522-525-ci

maddələri ilə müəyyən edilmiş qaydada tanındıqda, preyardisial aktlar kimi nəzərə alınmalıdır.

Əgər predikativ cinayətə dair xarici dövlətin məhkəməsinin hökmü və yaxud məhkəmənin və ya digər səlahiyyətli orqanın yekun qərarı tanınma prosedurundan keçməmişdirsə, Varşava Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 2-ci bəndinin “a” yarım bəndinə əsasən leqallaşdırma cinayətinə görə araşdırmanın məqsədləri üçün predikativ cinayətin bu araşdırmanı aparan və yaxud digər dövlətin yurisdiksiyasında törədilməsinin əhəmiyyəti olmadığından, Azərbaycan Respublikası isə Varşava Konvensiyasına qoşularkən həmin müddəə ilə bağlı qeyd-şərt verməməklə xarici dövlətin ərazisində törədilmiş cinayətin nəzərə alınmasının mümkünlüyünə tərəfdar çıxdığından, belə hökm və başqa yekun qərarlar, habelə predikativ cinayətə dair xarici dövlətin səlahiyyətli orqanının digər (məsələn, cinayət işinin başlanması, ayrılması, dayandırılması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə və s.) qərarları leqallaşdırılan əmlakın cinayət yolu ilə əldə edildiyini təsdiq edən preyardisial aktlar kimi deyil, başqa materiallarla birlikdə CPM-in sübut etməyə dair normalarının tələblərinə müvafiq surətdə tədqiq edilməklə həmin əməlin sübuta yetirilməsində CPM-in 124.2.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “digər sənəd” kimi nəzərə alın bilər.

Qeyd olunan cinayətin **obyekti** normal sahibkarlıq fəaliyyətinin qanunla müəyyən edilmiş qaydalarını təmin edən ictimai münasibətlərdir. Qanunla qorunan müxtəlif dəyərlərlə bağlı ictimai münasibətlər bu cinayətin **əlavə obyekt** qismində çıxış edə bilər. Cinayətin **predmeti** cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakdır.

“Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.1.1-ci maddəsinə əsasən **cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması** cinayətinin **predmeti qismində** Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində təsbit edilmiş cinayətlərin törədilməsi nəticəsində birbaşa və ya dolayı yolla əldə olunmuş hər hansı pul vəsaitləri, daşınar və ya daşınmaz, maddi və ya qeyri-maddi əmlak nemətləri, o cümlədən virtual aktivlər və əmlaka mülkiyyət hüquqlarını və maraqlarını təsdiq edən hüquqi alətlər və sənədlər çıxış edir. Həmin Qanunun 1.1.4-cü maddəsinə istinadən **predikativ cinayət**¹³ Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin predmeti ola bilən əmlakın əldə edilməsi ilə nəticələnən istənilən cinayətdir.

¹³ Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” 30 dekabr 2022-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanunu

Pul vəsaitləri dedikdə, milli və ya xarici valyutada olan pul vəsaitləri ilə yanaşı, nağdsız, o cümlədən elektron pul vəsaitləri və FATF-in 15-ci Təvsiyəsinə əsasən cinayət yolu ilə əldə olunmuş kriptovalyutanın çevrildiyi pul vəsaitləri başa düşülür. Cinayət yolu ilə əldə olunmuş digər əmlaka əşya hüququnun istənilən obyektləri, istənilən əmtəə (mal, o cümlədən hər hansı maddi və ya qeyri-maddi əmlak, iş və ya xidmət) aid edilə bilər.

Cinayət nəticəsində dolayı yolla əldə olunmuş əmlak dedikdə, Varşava Konvensiyasının 5-ci maddəsinə və onunla uzlaşan Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.2, 99-1.1.3-cü maddələrinə əsasən hazırkı Qərarın 5-ci bəndində göstərilən cinayət mənşəli gəlir (yəni, istər cinayətdən birbaşa, istərsə də cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar əldə edilmiş əmlak) hesabına əldə olunmuş gəlirlər, cinayət yolu ilə (o cümlədən, cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar) əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakın mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması və ya digər üsullarla tam və ya qismən çevrildiyi (qarışdığı) digər əmlak və ya onun müvafiq hissəsi başa düşülür. Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış (məsələn odlu silah, narkotik vasitə və s. bu kimi) predmetlər olduqda və onların qanunsuz dövriyyəsinə görə CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində ayrıca olaraq məsuliyyət müəyyən olunduqda, həmin predmetlərin həqiqi mənbəyinin ört-basdır edilməsi, onlar üzərində sahibliyə, onlardan istifadəyə qanuni görkəm vermək məqsədilə törədilən hərəkətlər, o cümlədən əqdlərin bağlanması CM-in 193-1-ci maddəsi ilə deyil, həmin predmetlərə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan CM-in müvafiq maddəsi ilə təvsiif edilməlidir. Həmin predmetlərə dair əqdlərin bağlanması nəticəsində (yəni, cinayət yolu ilə) əmlak əldə olunduqda və bu əmlak barəsində CM-in 193-1.1.1 və ya 193-1.1.2-ci maddələrinin dispozisiyalarında təsvir edilən hərəkətlər törədildikdə, artıq bu hərəkətlər leqallaşdırma, bütöv əməllər isə leqallaşdırmanın və mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış predmetin qanunsuz dövriyyəsinə ehtiva edən cinayətin məcmusu kimi təvsiif edilməlidir (əməllər eyni bir şəxs tərəfindən törədildikdə).

Leqallaşdırma cinayətinin **obyektiv cəhətini** cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın həqiqi mənbəyini gizlətmək və ya predikativ cinayəti törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etmək məqsədi ilə, yəni cinayət yolu ilə əldə olunmuş gəlirlərə qanuni görkəm vermək üçün CM-in 193-1.1.1 və 193-1.1.2-ci maddələrində təsbit edilmiş aşağıdakı hərəkətlərin törədilməsi təşkil edir:

konversiya;
köçürülmə;

predikativ cinayətin predmetindən istifadə etməklə maliyyə əməliyyatları və ya digər əqdlərin həyata keçirilməsi (CM-in 193-1.1.1-ci maddəsi);

predikativ cinayətin predmetinin həqiqi xarakterinin, mənbəyinin, yerinin, onlara sərəncam verilməsinin, onların yerdəyişməsinin, əmlaka olan hüquqların və ya onların kimə məxsus olmasının ört-basdır edilməsi və ya gizlədilməsi (CM-in 193-1.1.2-ci maddəsi).

Konversiya dedikdə, cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın başqa aktivlərə (məsələn bir valyutada pulun başqa valyutada pula, qiymətli kağızlara) çevrilməsi ehtiva olunur.

Köçürülmə dedikdə, əmlakın başqasının adına keçirilməsi (o cümlədən, başqasının adına keçirilməsi görüntüsünün yaradılması) və yaxud rəsmi və ya qeyri-rəsmi yollarla, nağd və ya nağdsız xaricə çıxarılması başa düşülür.

Maliyyə əməliyyatları dedikdə, pul vəsaitləri ilə istənilən əməliyyatın, yəni nağd və nağdsız qaydada hesablaşmaların, kassa əməliyyatlarının, o cümlədən hesaba mədaxil etmənin, müxtəlif hesablarda yerləşdirilmənin, başqa valyutaya çevrilmənin, qiymətli kağızların əldə edilməsinin, xaricə köçürülməsinin və daha sonra bankdakı hesaba qaytarılmasının və s. həyata keçirilməsi ehtiva olunur.

Əqdlərin həyata keçirilməsi dedikdə, mülki hüquq və vəzifələrin əldə edilməsinə, həyata keçirilməsinə, dəyişdirilməsinə və ya onlara xitam verilməsinə, eynilə mülki hüquqların və vəzifələrin əldə edilməsi və yaxud başqasına keçməsi görüntüsünün yaradılmasına yönəlmiş əqdlər (məsələn, alqı-satqı, borc, dəyişdirmə, icarə və s. bu kimi həqiqi və ya uydurma müqavilələr) başa düşülür.

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1-ci maddəsinin dispozisiyasında cəmi halda “əqdlər” və yaxud “maliyyə əməliyyatları” ifadələrindən istifadə olunması cinayət tərkibinin yaranmasının mütləq şəkildə bir neçə əqdin bağlanması və yaxud bir neçə maliyyə əməliyyatının həyata keçirilməsi ilə şərtləndirilməsi anlamına gəlmir. Odur ki, dispozisiya ilə ehtiva olunan yalnız bir maliyyə əməliyyatının həyata keçirilməsi və yaxud bir əqdin bağlanması halında da leqallaşdırma cinayətinə görə məsuliyyətin yaranması mümkündür.

Əmlakın leqallaşdırılması bir qayda olaraq pul vəsaitlərinin yerləşdirilməsi, ört basdır edilməsi və inteqrasiyası kimi 3 ardıcıl mərhələdə həyata keçirilə də, aşağıdakı hallarda həmin çoxmərhələli proses baş vermədən də leqallaşdırma cinayətinin törədilməsi mümkündür:

- əmtəəsiz əməliyyatlar nəticəsində bir şirkətin (cinayətkar pul vəsaiti olan şəxsin həmin vəsaiti payçısı və ya üzvü olduğu "shell" şirkətə yəni, yalnız kağız üzərində mövcud olan, ofisi və işçiləri olmayan, lakin bank hesabı ola bilən və ya passiv investisiyaları saxlaya bilən şirkətə ödəniş etmək məqsədilə bəxş etdiyi şirkət) digər şirkətə (qanunsuz vəsaiti olan şəxsin təsisçisi olduğu "shell" şirkətə) köçürmə etməsi, nəticədə "shell" şirkətin mənfəət əldə etməsi və sonradan şirkət payçısı (səhmdarı) və ya üzvünün dividend və ya nizamnamə kapitalının geri ödənilməsi şəklində qanuni görüntü yaradan gəlir əldə etməsi;

- cinayət yolu ilə pul vəsaiti və yaxud digər əmlak əldə etmiş şəxsin onu bazar dəyərindən baha qiymətə satması və nəticədə alıcıdan qanuni gəlir əldə etməsi (alıcıya ötürülmüş pul vəsaitinin və digər əmlakın faktiki geri qaytarılması);

- yeni şirkət yaradılaraq onun nizamnamə kapitalına cinayət yolu ilə əldə edilmiş vəsaitin maya qoyuluşu və sonradan bu kapital əsasında qanuni gəlir əldə edilməsi;

- süni sığorta hadisəsi yaradaraq sığorta olunan tərəfindən sığortaçıya cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın verilməsi və bunun əvəzində sığortaçıdan sığorta olunan tərəfindən sığorta haqqının alınması;

- sığorta şirkəti ilə həyat sığortası müqaviləsinin bağlanması və həmin şirkətə müəyyən müddət qanunsuz əldə edilmiş vəsait hesabına sığorta haqqının sığorta olunan tərəfindən ödənilməsindən sonra müqaviləni pozması və bir dəfəyə külli miqdarda sığorta haqqının geri ödənilməsi;

- qeyri-hökumət təşkilatlarına cinayət yolu ilə gəlir əldə etmiş şəxsin həmin gəliri ianə və ya qrant kimi ödəməsi və əldə edilmiş vəsaitin QHT tərəfindən ianə və qrant verənin xeyrinə istifadə olunması;

- mərc və oyun zamanı saxta uduş əmələ gətirməklə şəxsin mərc və oyun təşkilatına qabaqcadan ödədiyi cinayətkar vəsaitin uduş şəklində geri alınması;

- şəxsin cinayət yolu ilə əldə etdiyi pul vəsaiti hesabına onun həqiqi mənbəyini gizlətmək üçün qohumlarının, etibarlı münasibətdə olduğu digər şəxslərin adına formal müqavilələr vasitəsi ilə daşınar və daşınmaz əmlak əldə etməsi¹⁴ və s.

Leqallaşdırma **formal tərkibli** cinayətdir, CM-in 193-1.1.1 və 193-1.1.2-ci maddələrinin dispozişiyasında sadalanan alternativ hərəkətlərdən hər hansı birinin törədildiyi andan cinayət başa çatmış hesab edilir.

Cinayətin başa çatma anı onun hansı üsulla törədilməsindən asılı olaraq fərqlənir. Əgər leqallaşdırma pul vəsaitlərindən istifadə olunmaqla

¹⁴ Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques October 2018

maliyyə əməliyyatları vasitəsi ilə törədildikdə şəxs pulun köçürülməsi barədə banka sərəncam verdiyi və yaxud pul vəsaitlərindən hesablaşma vasitəsi kimi istifadə etdiyi və yaxud başqa valyutaya dəyişdiyi andan, leqallaşdırma əmlak barəsində əqdlərin bağlanması yolu ilə törədildikdə təqsirkar şəxs əqd üzrə yaranmış vəzifələrinin hər hansı hissəsini icra etdiyi və yaxud hüquqlarının hər hansı hissəsini həyata keçirdiyi andan, (təqsirkar əqd üzrə digər tərəfin öz vəzifələrini yerinə yetirib-yetirməsindən asılı olmayaraq, leqallaşdırılan əmlakı həmin tərəfə verdiyi andan), cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitlərinə və yaxud digər əmlaka qanuni görkəm vermək məqsədi ilə uydurma (əqd üzrə hər hansı hərəkətlərin real icrasını nəzərdə tutmayan) əqd bağlandıqda, təqsirkarla digər şəxs arasında müqavilə bağlandığı andan leqallaşdırma başa çatmış hesab olunacaqdır.

Leqallaşdırma cinayətinin **subyekt** cinayəti tödənədək 16 yaşı tamam olmuş, istənilən anlaqlı fiziki şəxs ola bilər. Qeyd olunan cinayətin subyektləri qismində yalnız əmlakın cinayət yolu ilə əldə olunduğunu bilib leqallaşdırma üzrə hərəkətləri törətmiş (predikativ cinayətə aidiyyəti olmayan) şəxsləri deyil, həm də sonradan leqallaşdırma üzrə hərəkətləri yerinə yetirən, onların törədilməsində iştirak edən predikativ cinayəti törətmiş şəxslərin özlərini, eləcə də predikativ cinayətin törədilməsində təhrikçi, köməkçi, təşkilatçı qismində iştirak etmiş fiziki şəxsləri də nəzərdə tutur. Azərbaycan Respublikası CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət leqallaşdırma cinayətindən fərqli olaraq yalnız predikativ cinayətin törədilməsində iştirak etməyən, eyni zamanda CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsini əvvəlcədən vəd etməyən fiziki şəxs tərəfindən törədilə bilər.

Azərbaycan Respublikası CM-in 99-4.5-ci maddəsinə əsasən CM-in 193-1-ci maddəsində, eləcə də 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə görə hüquqi şəxslərin də cinayət məsuliyyəti daşması müəyyən olunmuşdur, lakin hüquqi şəxs barəsində CM-in 99-5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi bu cinayətlərə görə fiziki şəxslərin məsuliyyətini istisna etmir.

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1.1.1 və 193-1.1.2-ci maddələrinin dispozisiyalarına əsasən leqallaşdırma **birbaşa qəsd**lə törədilən cinayətdir. Cinayətin subyektiv cəhətinin mütləq əlamətləri qismində təsbit edilən hallar – şəxsin əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsini bilməsi və CM-in 193-1.1.1, 193.1.2-ci maddələrində təsbit edilən hərəkətləri həmin əmlakın həqiqi mənəbəyini gizlətmək məqsədilə törətməsi onun cinayət məsuliyyəti daşmasının zəruri şərtləri olmaqla, cinayət prosesi gedişində CPM-in 139.0.2-ci maddəsinə və digər müddələrinə əsasən sübuta yetirilməlidir. Leqallaşdırma üzrə cinayət

məsuliyyətinin yaranması üçün təqsirkar şəxsin müvafiq əmlakın məhz hansı cinayət əməli (CM-in konkret maddəsi ilə tövsif edilən əməl) nəticəsində əldə edilmiş olmasını dəqiq bilməsi yox, bu dəyərlərin ümumiyyətlə kriminal əməl nəticəsində əldə olunduğunu bilməsi vacibdir.

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1.1.1 və 193-1.1.2-ci maddələrində təsbit edilən cinayətlərin subyektiv cəhətini bir-birindən fərqləndirən əlamət CM-in 193-1.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan əməlin **xüsusi məqsədlə** törədilməsidir. (CM-in 193-1.1.2-ci maddəsində göstərilən əməlin məqsədi zəruri tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmamışdır.¹⁵

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1.1.1 maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin məqsədi cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın əldə edilməsinin həqiqi mənbəyini gizlətmək və ya cinayət törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etməkdir. Həmin dəyərlərin həqiqi mənbəyini gizlətmək nəticəsində onlara qanuni status vermək, həmin əmlakı normal mülki dövriyyəyə daxil etmək, bank hesabına yerləşdirmək, nəzərdə tutulduğu hallarda rəsmi dövlət qeydiyyatından keçirmək və.s əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşır, başqa sözlə həmin dəyərlərin leqallaşması mümkün olur. Cinayət törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etmək məqsədi dedikdə cinayətin predmeti olan dəyərlərin əldə edilməsi ilə nəticələnən əməli törədən şəxsə istənilən formada kömək göstərilməsi nəzərdə tutulur. Belə kömək həmin şəxsin müvafiq cinayəti törətməsindən sonra qabaqcadan vəd edilmədən göstərildikdə əməl CM-in qeyd olunan maddəsi ilə tövsif olunacaqdır. Həmin şəxsə qabaqcadan vəd edilmiş köməyin göstərilməsi isə müvafiq cinayətdə iştirakçılıq olacaqdır.

Predikativ cinayətin törədilməsində iştirak etməyən şəxsin əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsini bilməsi onun predikativ cinayət haqqında təfərrüatlı məlumata malik olmasını, o cümlədən konkretliklə hansı cinayət olmasını, kim tərəfindən törədilməsini bilməsini ehtiva etmir. Kifayətdir ki, leqallaşdırmanı törədən şəxsin pul vəsaitinin və yaxud digər əmlakın cinayət yolundan başqa digər yolla əldə olunmadığını bilməsi sübuta yetirilmiş olsun. Vyana Konvensiyasının 3-cü maddəsinin 3-cü bəndinə, Palermo Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 2-ci bəndinin "f" yarım bəndinə, Varşava Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 2-ci bəndinin "c" yarım bəndinə, FATF-ın 3-cü Təvsiyəsinə dair İzahlı Qeydin 7-ci bəndinin "a" yarım bəndinə və bu müddəlarla uzlaşan CPM-in sübut etməyə dair normalarına görə şəxsin əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsini bilməsi, eləcə də həmin əmlakın həqiqi mənbəyini gizlətmək məqsədini güdməsi, yəni birbaşa qəsdin mövcudluğu iş üzrə müəyyən edilmiş obyektiv hallara

¹⁵ Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası, F.Səməndərov, Bakı 2016.

(dolayı sübutların məcmusuna) əsasən də sübuta yetirilə bilər. Məsələn, şəxsin başqasına məxsus əmlakı özünə məxsus pul vəsaiti (əmlak) kimi təqdim edərək onlar barəsində əqdlər bağlaması, maliyyə əməliyyatları həyata keçirməsi, əmlak barədə aşkar surətdə səmərəsiz və yaxud görünüş üçün maliyyə əməliyyatları həyata keçirməsi və uydurma əqdlər bağlaması, o cümlədən əmtəəsiz əməliyyatlar həyata keçirməsi; əmlakın şəxsin qanuni gəlirləri ilə aşkar surətdə uyğunsuzluq təşkil etməsi; barəsində əməliyyat keçirilən və ya əqd bağlanan əmlakın dəyərinin böyüklüyü və onun mənbəyinin qanuniliyini göstərən əsaslı faktların müəyyən edilməməsi və s. bu kimi xüsusatlar təqsirkarın cinayətkar niyyət və məqsədini aşkarlayan obyektiv hallar kimi qəbul edilə bilər.¹⁶

Varşava Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 5-ci və 6-cı bəndlərinə, FATF-ın 3-cü Təvsiyəsinə dair İzahlı Qeydə (4-cü bənd) əsasən şəxsin CM-in 193-1-ci və yaxud 194-cü maddələri ilə məhkum olunması üçün predikativ cinayət törətmiş digər şəxs barəsində ittiham hökmünün və yaxud konkret predikativ cinayət hadisəsinin olmasını əks etdirən başqa prosesual sənədin, məsələn cinayət işinin başlanması, dayandırılması və yaxud ayrılması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə, şəxs barəsində cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarların, ümumiyyətlə predikativ cinayət barədə başlanmış ayrıca icraatın olması bir şərt kimi irəli sürülmür. **Hətta leqallaşdırmaya görə cinayət təqibi predikativ cinayətə görə cinayət təqibinin aparılmasından əvvəl başlanıla və yekunlaşa, məhz leqallaşdırma cinayətinin müəyyən edilməsi predikativ cinayət barədə araşdırmanın aparılmasına rəvac verə bilər.**

Belə olan halda, yəni məhkəmədə şəxs barəsində ayrıca olaraq CM-in 193-1-ci maddəsi ilə irəli sürülmüş ittihama baxıldıqda, əmlakın cinayətdən başqa digər yolla əldə edilməsinin istisna olunması barədə nəticə əsaslı şübhədən kənar sübutetmə standartına uyğun olaraq cinayət mühakimə icraatının əsas prinsip və şərtlərinə, habelə CPM-in sübutlar və sübutetməyə dair müddəalarının tələblərinə müvafiq surətdə əldə edilmiş, yoxlanılmış və qiymətləndirilmiş sübutlar gətirilməklə əsaslandırılmalıdır.

Odur ki, predikativ cinayət üzrə qüvvəyə minmiş ittiham hökmü və yaxud digər prosesual qərar olmadığı vəziyyətdə məhkəmənin leqallaşdırılan əmlakın cinayət yolundan başqa digər yolla əldə edilməsinin mümkün olmamasının müəyyən edilməsi haqqında əsaslandırılmış nəticəyə gəlməsi bu zəruri əlamətin mövcudluğu barədə qənaətə gəlinməsi üçün kifayət edir. Müvafiq olaraq da belə hallarda hökmdə predikativ cinayətin təfərrüatları, o cümlədən tövsifi, törədilmə yeri, vaxtı və şəraiti,

¹⁶ The Financial Action Task Force (on Money Laundering) 1989

törədilməsində iştirak etmiş şəxslər barəsində məlumatların əks etdirilməsi tələb olunmur.

Predikativ cinayət barədə qanuni qüvvəyə minmiş hökm və yaxud digər prosesual qərar olduqda, leqallaşdırma cinayətində təqsirləndirilən şəxs barəsində aparılan icraatın gedişində həmin hökm və qərarlar əldə edilməli və digər sübutlarla birlikdə şəxsin CM-in 193-1-ci və ya 194-cü maddəsi ilə təqsirliliyinin sübuta yetirilməsində istifadə edilməsi üçün cinayət işinin materiallarına əlavə olunmalıdır. CPM-in 65.1 və 142.1-ci maddələrinə əsasən predikativ cinayət haqqında qanuni qüvvəyə minmiş hökm və yaxud cinayət prosesini həyata keçirən orqanın cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi və ya cinayət işinin başlanmasının rədd olunması haqqında qərarı, o cümlədən cinayət hadisəsinin olmasını inkar etməyən bəraət hökmü və ya qərar preyardisiyal əhəmiyyətə malikdir.

Qeyd olunmalıdır ki, məhz subyektiv cəhətə aid əlamətlər leqallaşdırma cinayətini predikativ cinayətlə əhatə olunan həmin cinayət nəticəsində əldə olunmuş əmlakın adi xərclənməsindən, eləcə də CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətdən fərqləndirən əsas amillərdir. Belə ki, əgər CM-in 193-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətə görə məsuliyyətin yaranması üçün şəxsin maddənin dispozisiyalarında nəzərdə tutulmuş hərəkətləri yerinə yetirərkən cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın həqiqi (cinayət) mənbəyini gizlətmək və ya cinayət törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etmək, nəticə etibarlı ilə cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlaka qanuni görmək vermək məqsədini güdməsi mütləq şərtdirsə, cinayət nəticəsində əldə olunmuş pul vəsaitinin adi xərclənməsi və yaxud əmlakdan istifadə zamanı, eləcə də CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət törədilərkən belə məqsəd istisna olunur. Şəxsin zahirən oxşar hərəkətləri törədərkən hansı məqsədi güdməsi isə onun etdiyi hərəkətlərin xarakterinə görə - işin obyektiv halları əsasında (dolaylı sübutlar vasitəsi ilə) müəyyən edilə bilər.

Cinayət mühakimə icraatının əsas və prinsip və şərtləri ilə əlaqəli şəkildə nəzərə alına bilər ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin *Con Mürrey* işində (*Con Mürrey Birləşmiş Krallığa qarşı*, № 18731/91, §§ 45-47, 08.02.1996-cı il) ifadə olunmuş hüquqi mövqeyinə görə "susmaq hüququ" təqsirləndirilən şəxsin mütləq hüquqları sırasına aid edilmir. Bu hüququn səmərəli olmasının təmin edilməsi üçün tələb olunur ki, şəxsin məhkum edilməsinin əsasına qoyulan onun təqsirliliyi barədə nəticə müstəsna olaraq və əsasən onun susması və yaxud suallara cavab verməkdən imtina etməsi faktına əsaslanmasın. Təqsirləndirilən şəxsin izah verməsinə aşkar surətdə zərurət olduğu vəziyyətlərdə onun susması faktı ittiham tərəfindən təqdim edilən sübutların inandırıcılığının və (və

yaxud) təqsirləndirilən şəxsin sonrakı izahlarının mötəbərliyinin qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alın bilər.

Şəxsin leqallaşdırma cinayətinin törədilməsində təqsirləndirilməsi barədə ittiham və bu ittihamın sübuta yetirilmiş olması barədə məhkəmə hökmü CPM-in 32, 125, 143-146-cı maddələrinin, habelə sübutlara və sübutetməyə dair digər cinayət-prosessual normalara müvafiq surətdə əldə olunmuş, yoxlanılmış və qiymətləndirilmiş sübutlara əsaslanmalıdır. CPM-in 137-ci maddəsinə əsasən cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak və belə əmlakın leqallaşdırılması barədə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun əldə olunduqda və bu Məcəllənin tələblərinə uyğun təqdim edildikdə və yoxlanıldıqda, onlardan cinayət təqibi üzrə icraatda sübut kimi istifadə olunmasına yol verilir.

Cinayət təqibi orqanı tərəfindən cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılmasına, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində xüsusi funksiyalara malik olan, o cümlədən şübhəli maliyyə əməliyyatları barədə məlumatları toplayan və təhlil edən Maliyyə Monitorinqi Xidməti (bundan sonra – “MMX”) ilə əməkdaşlıq çərçivəsində əldə olunan məlumatlar sübutların axtarılıb tapılması üçün əsas ola, bununla əlaqədar toplanmış materiallar isə CPM-in 144-cü maddəsinə müvafiq surətdə yoxlanıldıqdan sonra cinayət təqibi üzrə icraatda sübut kimi istifadə oluna bilər. CPM-in 177.3.6 və 177.4-cü maddələrinə əsasən maliyyə əməliyyatları, bank hesablarının vəziyyəti və vergilərin ödənilməsi barədə məlumatlar daxil olmaqla, şəxsi, ailə, dövlət, kommertiya və ya peşə sirrini təşkil edən məlumatların ələ keçirilməsi kimi istintaq hərəkətləri yalnız əvvəlcədən (ibtidai istintaqda CPM-in LII fəslinin müddəalarına uyğun olaraq) məhkəmə qərarı alınmaqla həyata keçirilə bilər.

Belə məlumatların əldə edilməsi haqqında müraciətlərə məhkəmə nəzarəti qaydasında baxarkən məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, FATF-ın 31-ci Təvsiyəsinə və onunla uzlaşan CPM-in müddələrinə, o cümlədən 446.2-ci maddəsinin, habelə “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Qanunun 14.10-cü maddəsinin mənasına görə qeyd olunan istintaq hərəkətinin məcburi aparılması haqqında müstəntiqin vəsatəti (prokurorun təqdimatı) və istintaq hərəkətinin məcburi aparılması haqqında məhkəmə qərarı maliyyə əməliyyatları və bank hesablarının vəziyyəti barədə məlumatların MMX-dan deyil, müvafiq əməliyyatı həyata keçirmiş və yaxud bank hesablarının olduğu, həmin Qanunun 1.1.8 və 1.1.9-cü maddələrində göstərilən müvafiq olaraq maliyyə institutlarından

və ya qeyri-maliyyə institutlarından və peşə sahiblərindən məcburi qaydada əldə edilməsini nəzərdə tutmalı, MMX isə qeyd edilən Qanunun 14.10-cu maddəsində göstərilən hal olduqda, yəni apardığı təhlil zamanı cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi və ya digər cinayətlərin əlamətlərini müəyyən etdikdə, onda olan məlumat və sənədləri təxirəsalınmadan istintaq aidiyyəti üzrə cinayət təqibi orqanına təqdim etməlidir.

Cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinin **ictimai təhlükəliliyi** onunla xarakterizə olunur ki, cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak müxtəlif üsullarla dövlət orqanlarının qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş nəzarətindən kənar mülki dövriyyəyə daxil olaraq onun digər iştirakçılarının, ilk növbədə isə iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin mənafeyini təhlükə altına alır. Qeyd olunan cinayət əməli Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 194-cü maddəsində öz əksini tapmışdır.

Cinayətin obyekti əmlakın mülki-hüquqi dövriyyəsi ilə əlaqədar sahibkarlıq fəaliyyəti zamanı yaranan ictimai münasibətlərdir. Cinayətin əlavə obyekt qismində müxtəlif sosial dəyərlər çıxış edə bilər. Qeyd olunan cinayət BMT-nin Korrupsiya Əleyhinə Konvensiyasının 23-cü maddəsinə əsasən cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin yuyulmasının növlərindən biridir. Konvensiyanın həmin maddəsinin 1-ci hissəsinin "b" bəndində hər bir iştirakçı dövlət üzərinə öz hüquq sisteminin əsas prinsiplərinə riayət etmək şərti ilə əldə edildiyi zaman cinayət yolu ilə əldə edilən gəlir olduğu məlum olan əmlakın əldə edilməsi, ona sahiblik edilməsi və ya ondan istifadə edilməsini cinayət hüquqpozması kimi təsnif etmək üçün lazım gələn qanunvericilik və başqa tədbirlərin görülməsi məsələsinə baxmaq öhdəliyi qoyulur.¹⁷

Təhlil edilən **cinayətin predmeti** cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakdır. Bu əməlin predmeti leqallaşdırma cinayətinin predmeti ilə eynilik təşkil edir. Cinayət hesab edilən istənilən əməlin törədilməsi nəticəsində əldə edilmiş əmlak qeyd olunan cinayətin predmeti qismində çıxış edə bilər.

Mülki dövriyyəsi ilə əlaqədar hərəkətlər ayrıca cinayət tərkibi yaradan əşyalar hansı yolla əldə edilmiş olmasından asılı olmayaraq CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin predmeti ola bilməz.¹⁸

¹⁷ The United Nations Convention Against Corruption (UNCAC) Adopted in New York 9 December 2003

¹⁸ Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası, F.Səməndərov, Bakı 2016.

Qabaqcadan vəd etmədən cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə **əmlakı əldə etmə** belə dəyərlərin bilavasitə və ya onlara olan hüquqları təsdiq edən sənədlərin təqsirkar tərəfindən əvəzli və ya əvəzsiz əldə edilməsində ifadə oluna bilər. Bu zaman həmin əmlaka mülkiyyət hüququ alana keçmir, çünki o, qanunsuz və vicdansız sahibdir.¹⁹

Qabaqcadan vəd etmədən cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə **əmlaka sahiblik etmə** dedikdə təqsirkarın həmin dəyərlərə faktiki olaraq sahib olması deməkdir.²⁰ Nəzərə almaq lazımdır ki, əmlakı müvəqqəti olaraq saxlamaya qəbul etmə təhlil edilən maddə üzrə məsuliyyət yarada bilməz.

Qabaqcadan vəd etmədən cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə **əmlakdan istifadə etmə** dedikdə təqsirkarın öz ehtiyaclarını, yaxud yaxınlarının ehtiyaclarını ödəmək üçün həmin dəyərlərin faydalı xüsusiyyətlərindən yararlanması başa düşülür. Həmin dəyərlərdən bir neçə şəxs istifadə edərsə və onların hər biri bunun cinayət yolu ilə əldə olduğunu bilərsə, cinayətin subyektivi ola bilən belə şəxslərin hər biri məsuliyyətə cəlb ediləcəkdir.

Qabaqcadan vəd etmədən cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə **əmlaka sərəncam vermə** dedikdə müxtəlif mülki-hüquqi əqdlər vasitəsilə cinayətin predmetinin özgəninkiləşdirilməsi, habelə bu predmetlərin taleyinin birtərəfli qaydada həll edilməsi başa düşülür.

¹⁹ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 166.2-ci maddəsi

²⁰ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 159-cu maddəsi

CM-nin 194-cü maddəsinin dispozisiyasında sadalanan hərəkətlər mahiyyət etibarı ilə bir-birinin ardınca gələn hərəkətlərdir (təqsirkar əvvəlcə cinayət yolu ilə əmlakı əldə edir, daha sonra ona sahiblik edərək istifadə edir, daha sonra isə onun barəsində sərəncam verir). Qeyd olunan dispozisiyada sadalanan alternativ əməllərdən yalnız birinin törədilməsi də bu maddə üzrə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün kifayətdir. Qeyd olunmalıdır ki, təqsirkar şəxs tərəfindən eyni əmlak barəsində dispozisiyada göstərilən hərəkətlərdən bir neçəsini törətdikdə də cinayətlərin məcmusu və ya təkrarlıqdan söhbət gedə bilməz və onun əməli vahid cinayət kimi tövsif ediləcəkdir.²¹

Qeyd olunan cinayət əməli **subyektiv cəhətdən birbaşa** qəsdlə törədilir.

CM-nin 194-cü maddəsi ilə məsuliyyətin yaranması üçün şəxs müvafiq dəyərlərin cinayət yolu ilə əldə edildiyini dəqiq bilməlidir. Ona görə də əmlakın mənşəyi barədə şəxsdə şübhələrin olması bu maddə ilə məsuliyyət yarada bilməz. Əgər şəxs əmlakın cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilməmişdirsə, onun bu maddə üzrə cinayət məsuliyyəti yarana bilməz, çünki bu halda şəxs qanunsuz vicdanlı sahibdir.²²

Qeyd olunan cinayət tərkibinin daha bir zəruri əlaməti bilə-bilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak barədə hərəkətlərin qabaqcadan vəd verilmədən edilməsidir. Əgər təqsirkar şəxs bilə-bilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak barədə hərəkətlərin edilməsini qabaqcadan vəd etdikdə onun əməli bu maddə üzrə deyil, nəticəsində əmlak edilmiş cinayətin törədilməsində iştirakçılıq kimi tövsif ediləcəkdir. Əgər təqsirkar qabaqcadan vəd verməsə də, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı mütəmadi olaraq əldə etdikdə, saxladıqda, istifadə etdikdə və ya onların barəsində sərəncam verdikdə və həmin əmlakı əldə edən cinayətkarların onun bu hərəkətlərinə güvəndiklərini dərk etdikdə də əməl cinayətdə iştirakçılıq kimi tövsif edilməlidir.

Qeyd olunan cinayətin subyektivi 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxs ola bilər. Bilə-bilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın əldə edilməsi ilə nəticələnmiş cinayəti törətmiş şəxs eyni dəyərlər barəsində CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin subyektivi ola bilməz. Başqa sözlə təhlil edilən cinayətin subyektivi yalnız kənar şəxs ola bilər. Belə kənar şəxsə cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak cinayəti törətmiş şəxsin özü və ya vasitəçisi tərəfindən verilə bilər.

²¹ Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası, F.Səməndərov, Bakı 2016.

²² Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 182.1-ci maddəsi

Qeyd olunan maddə üzrə cinayətin subyekti qismində müvafiq şərtlər olduqda bu maddədə təsbit olunan cinayətin törədilməsi ilə bağlılığı olan hüquqi şəxslərə də cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq oluna bilər.

CM-in 194.1-1-ci maddəsində göstərilən cinayətin xeyli miqdarda törədilməsi ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərdə tutulmuş, CM-in 190-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinə əsasən xeyli miqdarda dedikdə əlli min manatdan iki yüz min manata qədər olan məbləğ, həmçinin CM-in 194.2.4-cü maddəsində göstərilən cinayətin külli miqdarda törədilməsi ilə bağlı həmin qeydə əsasən külli miqdar dedikdə iki yüz min manatdan beş yüz min manata qədər olan məbləğ nəzərdə tutulur.²³

CM-in 193-1.1.1-ci maddəsində təsbit edilmiş cinayəti CM-in 194-cü maddəsində təsbit edilmiş cinayətdən fərqləndirən əsas əlamət subyektiv cəhətin zəruri tərkib əlaməti kimi xüsusi məqsədin olmasındadır. Belə ki, CM-in 193-1.1.1-ci maddəsində göstərilən əməl törədilərkən təqsirkar cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın əldə edilməsinin həqiqi mənbəyini gizlətmək və ya cinayət törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etmək məqsədini güdməlidir. Ona görə də təqsirkar şəxs CM-in 194-cü maddəsində təsbit edilmiş əməlləri də həmin məqsədlə törədərsə, onun əməli CM-in 194-cü maddəsi ilə deyil, 193-1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir. Mütləq şərt kimi nəzərə almaq lazımdır ki, təqsirkar şəxsin törətdiyi eyni əməl heç bir halda CM-in 193-1 və 194-cü maddələrində göstərilən cinayətlərin məcmusunu yarada bilməz.

III. Ləqəlləşdırma cinayətinin tövsifedici əlamətlərinə dair məsələlər

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” və 193-1.3.1-ci maddəsində təsbit olunmuş “mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat)” kimi müvafiq olaraq cinayəti ağırlaşdıran və xüsusilə ağırlaşdıran əlamətlər tətbiq edilərkən CM-in Ümumi hissəsinin VII fəslinin (“Cinayətdə iştirakçılıq”) müddəaları, eləcə də Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32, 33 və 34-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 6 may 2022-ci il tarixli və “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan “mütəşəkkil dəstə” anlayışının şərh edilməsi haqqında” 20 aprel 1999-cu il tarixli qərarları nəzərə alınmalıdır.

Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumunun 6 may 2022-ci il tarixli qərarında iştirakçılığın “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” formasına verilmiş təfsirə görə ləqəlləşdirma cinayətinin “qabaqcadan əlbir olan bir

²³ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi

qrup şəxs” tərəfindən törədilməsi dedikdə, qabaqcadan (cinayətin obyektiv cəhətinin icrasına başlanana qədər) cinayətin birlikdə törədilməsi barədə razılaşmış iki və daha çox şəxsin cinayətin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərin (vahid leqallaşdırma prosesinin elementlərinin) yerinə yetirilməsində qəsdən birgə iştirakı (birgə icraçılıq) başa düşülməlidir. Məsələn, leqallaşdırma üzrə maliyyə əməliyyatlarından birinin (milli valyutanın xarici valyutaya dəyişdirilməsinin) qabaqcadan razılığa gəlmiş şəxslərdən biri tərəfindən, digərinin isə (pul vəsaitinin bank hesabına yerləşdirilməsinin və ya bir hesabdən başqa hesaba köçürülməsinin) başqası tərəfindən törədilməsi və yaxud bir maliyyə əməliyyatı üçün zəruri olan hərəkətlərin müəyyən hissələrinin qabaqcadan razılığa gələn şəxslər tərəfindən həyata keçirməsi (razılaşmaya uyğun olaraq birinin pul vəsaitini təqdim etməsi, digərinin həmin vəsaitin həqiqi mənsubiyyətini gizlədən və bank hesabına mədaxil olunması üçün tələb olunan sənədləri tərtib etməsi, üçüncünün bu vəsaitin bank hesabına yerləşdirməsinə dair sərəncam verməsi, dördüncünün bu sərəncamı icra etməsi) “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” əlamətinin mövcudluğuna dəlalət edən hallar kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun sözügedən qərarında CM-in 33.3 və 34.2-ci maddələrinə verilmiş mənaya görə cinayətin iştirakçıları (təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçi) leqallaşdırma cinayətinin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərin icrasında bilavasitə iştirak etmədiyi və onların əməlində cinayətin obyektiv cəhətinin tərkib əlamətləri mövcud olmadığı halda, leqallaşdırma “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” tərəfindən törədilmiş cinayət kimi qiymətləndirilməməli və iştirakçıların əməlləri müvafiq olaraq CM-in 32.3, 32.4, 32.5-ci maddələrinə istinad olunmaqla CM-in 193-1-ci maddəsinin müvafiq müddəası ilə (icraçının əməlinin qiymətləndirilməsindən asılı olaraq) tövsif edilməlidir.²⁴

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitlərinin və digər əmlakın həqiqi mənbəyini gizlətmək və ya predikativ cinayəti törətmiş şəxsə məsuliyyətdən yayınmaq üçün kömək etmək məqsədi ilə qabaqcadan razılığa gəlmiş şəxslərdən birinin (bəzilərinin) müstəsna olaraq CM-in 193-1.1.1-ci maddəsinin dispozisiyasında, digərinin (digərlərinin) isə müstəsna olaraq CM-in 193-1.1.2-ci maddəsinin dispozisiyasında nəzərdə tutulmuş hərəkətləri yerinə yetirmələri cinayətin “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” əlaməti üzrə tövsif olunmasını istisna etmir.

Predikativ cinayəti törətmiş şəxsin və yaxud onun törədilməsində təşkilatçı, təhrikçi, köməkçi qismində iştirak etmiş şəxslərin bu cinayətdə

²⁴ Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32, 33 və 34-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 6 may 2022-ci il tarixli qərarı

iştirakı olmayan digər şəxslərlə qabaqcadan razılaşmaqla leqallaşdırma cinayətini törətmələri cinayətkar qrupu səciyyələndirən xüsusiyyətlərdən asılı olaraq cinayətin “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs”, “mütəşəkkil dəstə” və ya “cinayətkar birlik” (“cinayətkar təşkilat”) tərəfindən törədilmiş əməl kimi müvafiq olaraq CM-in 193-1.2.1 və ya 193-1.3.1-ci maddələri ilə, habelə predikativ cinayəti nəzərdə tutan CM-in müvafiq maddəsi ilə (zəruri hallarda CM-in 32-ci maddəsinə istinad olunmaqla), yəni cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif olunmalıdır.

Şəxsin leqallaşdırma cinayətini bundan məlumatı olmayan şəxslər vasitəsi ilə törətməsi (məsələn, maliyyə əməliyyatlarının həqiqi xarakterindən məlumatı olmayan bank işçilərinin səlahiyyətli şəxsin bu əməliyyatların hazırlanması, keçirilməsi üzrə tapşırıqlarını yerinə yetirmələri) cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə, cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) tərəfindən törədilən cinayət kimi qiymətləndirilməsinə əsas vermir və belə hallarda sərəncam vermiş şəxs leqallaşdırmaya görə cinayətin icraçısı qismində məsuliyyətə cəlb olunmalıdır.

Leqallaşdırma cinayətinin mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) tərəfindən törədilməsi ilə bağlı məsələ həll edilərkən cinayətkar qrupların bu formalarına dair müddəaları əsk etdirən CM-in müvafiq olaraq 34.3 və 34.4-cü maddələri və Konstitusiya Məhkəməsinin 1999-cu il 20 aprel tarixli qərarındakı hüquqi mövqeyi nəzərə alınmalıdır. Belə ki, Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeyinə əsasən “mütəşəkkil dəstə”ni xarakterizə edən və onu digər cinayətkar qruplardan fərqləndirən “dəstədə təşkilatçı və ya başçının irəli sürülməsi və ciddi intizamın gözlənilməsi, cinayət niyyətlərinin ümumiliyi, cinayətin törədilmə planının işlənilib hazırlanması və bunun üçün mükəmməl hazırlıq görülməsi, cinayət törədilməsində rolların bölüşdürülməsi, cinayətin törədilmə üsulunun qabaqcadan müəyyənləşdirilməsi, cinayətin törədilməsi üçün mürəkkəb üsullardan istifadə olunmasının mümkünlüyü, hazırlanmış plana uyğun olaraq cinayətin törədilməsi üçün hərəkətlərin razılaşdırılması, cinayət yolu ilə əldə edilmiş mənfəətin qrupun strukturlarında olan mövqelərə uyğun bölüşdürülməsi” kimi xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır.²⁵

Həmin Məcəllənin 34.6-cı maddəsinin mənasına əsasən mütəşəkkil dəstəni və ya cinayətkar birliyi yaratmış şəxs onun niyyəti ilə əhatə olunan, mütəşəkkil dəstənin və ya cinayətkar birliyin törətdiyi bütün leqallaşdırma cinayətlərinə görə (onların törədilməsində iştirak edib-etməməsindən asılı olmayaraq) CM-in 193-1.3.1-ci maddəsi ilə məsuliyyət daşdığı halda,

²⁵ Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan “mütəşəkkil dəstə” anlayışının şərh edilməsi haqqında” 20 aprel 1999-cu il tarixli qərarı

mütəşəkkil dəstənin və ya cinayətkar birliyin üzvləri bu cinayətkar qruplar tərəfindən yalnız onların iştirakı ilə törədilən konkret leqallaşdırma cinayətinə görə (iştirakçılığın formasından asılı olmayaraq, bütün hallarda CM-in 34.3 və 34.4-cü maddələrinə istinad olunmadan) CM-in 193-1.3.1-ci maddəsi ilə məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Əməlin CM-nin 193-1.3.1-ci maddəsi ilə tövsif edilməsi üçün mütəşəkkil dəstənin və ya cinayətkar birliyin cinayət gəlirlərini leqallaşdırmaq məqsədilə yaradılıb-yaradılmamasının əhəmiyyəti yoxdur.

CM-in 193-1.2.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın təkrar leqallaşdırılması cinayətinin təfsiri zamanı "cinayətlərin təkrar törədilməsi"ni təsbit edən CM-in 16-cı maddəsinin tələbləri, cinayətlərin təkrar törədilməsi əlamətinin, o cümlədən bu əlamətlə törədilən cinayəti davam edən cinayətdən fərqləndirən cəhətlərin şərh edilməsinə həsr olunmuş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 75-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair" 2022-ci il 15 mart tarixli və "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 18-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair" 2021-ci il tarixli 25 yanvar qərarları nəzərə alınmalıdır.

Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 25 yanvar tarixli qərarına görə "...davam edən vahid cinayət olaraq onunla səciyyələnir ki, onu təşkil edən əməllər ümumi məqsədə yönələn vahid niyyətlə birləşir. Həmcins cinayətlərin təkrarlığı zamanı isə vahid, tək cinayətlər deyil, cinayətlərin çoxluğu əhəmiyyət daşıyır. Burada hər bir ayrı əməl digərləri ilə faktiki əlaqədə olmur, təkrarlıq zamanı ona daxil olan cinayətlər vahid niyyət və ümumi məqsədlə birləşmir".

Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 15 mart tarixli qərarına görə isə "Cinayət Məcəlləsinin 16-cı və 75-ci maddələrinin tələbləri baxımından hər bir cinayətə görə məsuliyyətə cəlb etmə müddəti müstəqil hesablandığından, eyni və yaxud həmcins cinayətlərin təkrar törədilməsi zamanı əvvəlki əmələ görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçdiyi halda ikinci əməl təkrarlıq yarada bilməz".²⁶

Odur ki, bir və ya bir neçə predikativ cinayət nəticəsində əldə olunmuş müəyyən məbləğdə pul vəsaitinin (eyni bir məbləğin) və ya digər əmlakın leqallaşdırılması üzrə vahid niyyət və ümumi məqsədlə törədilən CM-in 193-1.1 və 191-1.1.2-ci maddələrinin dispozisiyalarında nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin iki dəfə və daha çox törədilməsi, hərəkətlərin

²⁶ Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun "Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 18-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair" 2021-ci il tarixli 25 yanvar qərarı

təzahür formasından asılı olmayaraq CM-in 193-1.2.2-ci maddəsi ilə tövsif edilə bilməz və davam edən vahid cinayət kimi qiymətləndirilməlidir.

Müxtəlif predikativ cinayətlərdən əldə olunmuş pul məbləğlərinin və yaxud bir predikativ cinayət nəticəsində əldə olunmuş pul məbləğinin vahid niyyət və ümumi məqsəd olmadan, yəni hər dəfə yaranan yeni niyyət və məqsədlə iki dəfə və daha çox leqallaşdırılması, əgər əməllərdən hər biri ayrı-ayrılıqda götürüldükdə cinayət-hüquqi əhəmiyyətini itirməmişsə, o cümlədən növbəti cinayətin törədilməsində əvvəlki cinayətə görə, həmçinin hər bir cinayət üzrə hökmün qanuni qüvvəyə minməsinədək cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçməmişsə, təqsirkarın əməlləri (əməllərin çoxluğu) cinayətlərin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə CM-in 193-1.2.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

İstər yalnız CM-in 193-1.1.1-ci maddəsində və yaxud yalnız CM-in 193-1.1.2-ci maddəsində göstərilən eyni hərəkətlərin, istərsə də hər hansı ardıcılıqla bu maddələrdə göstərilən müxtəlif (məsələn, bir halda CM-in 193-1.1.2-ci maddəsində, digər halda CM-in 193-1.1.1-ci maddəsində göstərilən) hərəkətlərin iki dəfə və daha çox törədilməsi cinayətlərin təkrarlığını yaradır. Eyni bir cinayət əməlinə həm CM-in 193-1.2-ci maddəsində təsbit edilmiş əlamətlər, həm də CM-in 193-1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əlamətlər olduqda, əməl CM-in daha ağır cəza nəzərdə tutan CM-in 193-1.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməlidir. CM-in 193-1.2 və 193-1.3-cü maddələrində təsbit edilmiş müxtəlif cinayətlərin real məcmusu halında isə hər bir əməl CM-in 193-1.2 və 193-1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş müvafiq əlamətlər üzrə cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir.

Məsələn, birinci halda leqallaşdırma qulluq mövqeyindən istifadə olunmaqla, təkrar leqallaşdırma isə xeyli miqdarda pul vəsaiti barəsində törədildikdə, birinci əməl CM-in 193-1.2.3-cü maddəsi, ikinci əməl CM-in 193-1.3.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməli, təkrarlıq əlaməti isə cinayətin

təsvirində (ittihamda) qeyd olunsa da, ikinci törədilmiş eyni bir əmələ görə CM-in 193-1.3.1-ci maddəsi daha ağır cəza nəzərdə tutduğundan, təkrarlığı ehtiva edən CM-in 193-1.2.2-ci maddəsi ayrıca norma şəklində təqsirkarın əməlinə şamil edilməməlidir.

CM-in 193-1.2.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə” leqallaşdırma cinayətinin törədilməsi əlaməti təfsir edilərkən nəzərə almaq lazımdır ki, yalnız təqsirkarın tutduğu vəzifə ilə törədilən əməl arasında cinayət-hüquqi əhəmiyyətli bağlılıq olduqda, yəni leqallaşdırma üzrə hərəkətlər məhz həmin vəzifənin təqsirkara verdiyi səlahiyyətlər və yaxud funksional imkanlar sayəsində törədilə bildikdə, şəxsin bu və ya digər vəzifəni tutması, müəyyən qulluq mövqeyində olması (qulluq mövqeyindən istifadə etmə) əməlin hüquqi tövsifini müəyyənləşdirən (tərkibyaradıcı) əlamət kimi nəzərdən keçirilə və təqsirkarın əməli həmin əlamət üzrə tövsif edilə bilər. Hətta şəxsin “vəzifəli şəxs” olması belə, əgər həmin vəzifə leqallaşdırma prosesini təşkil edən bu və ya digər hərəkətin yerinə yetirilməsi üçün hər hansı səlahiyyət vermirsə, onun əməlinin CM-in 193-1.2.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməsi üçün əsas ola bilməz.

Həmin Məcəllənin 193-1.2.3-cü maddəsi vəzifəli və ya digər şəxsin qulluq mövqeyindən istifadə etməklə leqallaşdırma üzrə hərəkətləri törətməsini (həm də qulluq mənafeyinə qəsd etdiyi üçün) cinayəti ağırlaşdırmaqla daha ciddi cəzanın təyin edilməsinə əsas yaradan əlamət kimi xüsusilə nəzərdə tutduğundan, bu halda bir tərəfdən CM-in 193-1.2.3-cü maddəsi (xüsusi norma), digər tərəfdən CM-in 308-ci maddəsi (ümumi norma) arasında yaranan rəqabət CM-in 17.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq həll edilməli və əməl cinayətlərin məcmusu qaydasında və yaxud CM-in 308-ci maddəsi ilə deyil, yalnız 193-1.2.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Təqsirkarın əməlinin CM-in 193-1.3.2-ci maddəsi ilə - “xeyli miqdar” əlaməti üzrə tövsif edilməsi üçün leqallaşdırmaya dair hərəkətlərin CM-in 193-1-ci maddəsinin “Qeyd”ində göstərilən 50.000 manatdan artıq məbləğdə olan əmlaka münasibətdə törədilməsi tələb olunur.²⁷ Xeyli miqdarda pul vəsaiti (digər əmlak) barəsində leqallaşdırma cinayətinin vahid niyyət və ümumi məqsədlə əhatə olunan bir neçə maliyyə əməliyyatları vasitəsi ilə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulduqda, hətta ümumi məbləğin xeyli miqdar təşkil etməyən bir hissəsinin leqallaşdırılması üzrə bir maliyyə əməliyyatının keçirilməsindən sonra əməl başa çatmış xeyli miqdarda pul vəsaitinin leqallaşdırılması cinayəti kimi CM-in 193-1.3.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir. “Xeyli miqdar” maliyyə əməliyyatının (bir neçə maliyyə əməliyyatı keçirilməli olduqda,

²⁷ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 193-1-ci maddəsi.

onlardan birincisinin) keçirildiyi və yaxud əqdin bağlandığı an üçün leqallaşdırılan pul vəsaitinin məbləğinə və ya digər əmlakın faktiki dəyərinə görə hesablanır.

Pul vəsaiti xarici valyutada olduqda onun məbləği həmin tarixə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının müəyyən etdiyi məzənnəyə müvafiq olaraq manatla göstərilir, dəyəri məlum olmayan əmlakın faktiki dəyərinin müəyyən edilməsi üçün isə müvafiq məhkəmə ekspertizası təyin edilir.

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaiti və yaxud fərdi müəyyən edilməyən əmlak qanuni gəlirlərlə qarışdırılaraq sonradan bütöv pul vəsaiti barədə maliyyə əməliyyatı keçirildikdə və yaxud bütün əmlak barəsində əqd bağlandıqda, “xeyli miqdar” əlamətinin olub-olmaması maliyyə əməliyyatlarının keçirildiyi (əqdin bağlandığı) bütöv pul məbləğinə (bütün əmlakın dəyərinə) görə deyil, yalnız onun cinayət yolu ilə əldə olunmuş hissəsinə görə müəyyən edilir.

Leqallaşdırma cinayətinin predmetinin məbləği və bununla bağlı ittihamın həcmi, o cümlədən onun “xeyli miqdar” təşkil edib-etməməsi müəyyən edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması yolu ilə və ya digər üsullarla çevrilərək leqallaşdırılarkən Azərbaycan Respublikasında vergi və digər məcburi ödənişlərə (məcburi sosial sığorta haqqı, işsizlikdən sığorta haqqı, icbari sığorta haqqı) məruz qalmışdırsa, Vergi Məcəlləsinin 1.4 və 66-cı maddələrinin mənasına görə onların müsadirəsinə yol verilmədiyindən, bu məcburi ödənişlərin məbləği leqallaşdırma cinayəti üzrə ittihamın həcminə daxil edilməməlidir.

Əgər cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak transmilli xarakterli mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması və ya digər üsullarla çevrilərək leqallaşdırılarkən xarici dövlətlərin vergi və digər məcburi ödənişlərinə məruz qalmışdırsa, bu məcburi ödənişlərin məbləği həm predikativ cinayətin, həm də leqallaşdırma cinayəti üzrə ittihamın həcminə daxil edilməlidir.

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması və ya digər üsullarla çevrilərək leqallaşdırılarkən maliyyə xidmətləri çərçivəsində könüllü (iradəvi) ödənişlərə (məsələn, bank xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı bank komissiyasına) məruz qalmışdırsa, həmin ödənişlər Vergi Məcəlləsinin 66-cı maddəsinin tələbinə əsasən müsadirənin tətbiqini istisna etmədiyindən, onların məbləği həm predikativ cinayətin, həm də leqallaşdırma cinayəti üzrə ittihamın həcminə daxil edilməlidir.

IV. Leqallaşdırma cinayətlərində xüsusi müsadirə məsələləri

Leqallaşdırmaya qarşı mübarizənin mahiyyətini bu vəsaitlərin və əmlakın iqtisadi fəaliyyət sferasına daxil olmasının qarşısını almaq, beləliklə də iqtisadi sferanın, maliyyə sisteminin normal fəaliyyətini, ədalətli iqtisadi rəqabət mühitini təmin etmək olduğundan, leqallaşdırma cinayəti və ya predikativ cinayətlər üzrə araşdırma yalnız şəxsin məhkum edilməsi üçün zəruri məlumatların toplanılması ilə məhdudlaşmamalı, cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitlərinin aşkar edilməsini, onların üzərinə həbsin qoyulmasını və yekun məhkəmə qərarı ilə (ittiham hökmü və ya cinayət təqibinə bəraətverici sayılmayan əsasla xitam verilməsi barədə qərarla) xüsusi müsadirəsini və buna xidmət edən əmlaka dair səmərəli araşdırılmanı təmin etməlidir.

Odur ki, “Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinə dair bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarında formalaşdırılmış vahid məhkəmə təcrübəsinə əsasən məhkəmələr yalnız CM-in 193-1-ci maddəsi ilə təqşirləndirilən şəxslər barəsində işlərə deyil, həm də cinayət yolu ilə (o cümlədən, cinayətlərin törədilməsi ilə əlaqədar) gəlirlərin əldə edilə bilməsi ehtimalını yaradan digər (predikativ sayılan) cinayətlərə dair işlərə (məsələn, CM-in 144-1, 234.2, 234.3, 213-cü maddələri ilə irəli sürülmüş ittihamlara) baxarkən də məhkəməyədək icraat zamanı cinayət mənşəli gəlirlərin əldə edilib-edilməməsi, leqallaşdırılma üzrə hərəkətlərin, CM-in 99-1.1.1, 99-1.1.2, 99-1.1.3-cü maddələrinə əsasən müsadirəyə məruz qala biləcək hər hansı əmlakın müəyyən edilməsi istiqamətində səmərəli araşdırmanın aparılıb-

aparılmadığına, onların müsadirəsinin təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlərin görülmə-görülməməsinə diqqət yetirməli və bu məsələlər üzrə cinayət təqibi orqanlarının fəaliyyətsizliyinə xüsusi qərar çıxarmaqla öz münasibətini bildirməli, müvafiq əsaslar olduqda isə CPM-in 207.6-cı maddəsinə əsasən qeyd olunan məsələlərə dair məhkəmə baxışı zamanı müəyyən edilmiş məlumatları ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərməlidirlər.

FATF-in 30-cu Təvsiyəsi ilə müəyyən edilmiş beynəlxalq standartda əsasən də qeyd olunan cinayətlər üzrə (məsələn, CM-in 144-1-ci və ya 234.3-cü maddələri ilə təqsirləndirilən şəxs barəsində) ibtidai istintaqın aparılması zamanı həmin cinayət nəticəsində və yaxud onunla əlaqədar birbaşa və ya dolayı

gəlirlərin əldə olunmaması və yaxud konkret və ya az miqdarda gəlirlərin əldə edilməsi şəxsin başqa cinayət mənşəli gəlirlərə malik olub-olmamasının araşdırılmasından imtina etmək (yalnız baxılan cinayətlə birbaşa əlaqəsi olan pul vəsaiti və ya digər əmlakın araşdırılması ilə kifayətlənmək) üçün əsas vermir. Çünki belə gəlirlər cinayət işinin başlanmasına bilavasitə əsas olmuş cinayət hadisəsindən deyil, digər cinayət hadisələrindən irəli gələ bilər.

Şəxsin törətməkdə təqsirləndirildiyi (bilavasitə araşdırılan) cinayət əməli isə (məsələn, satış məqsədi ilə külli miqdarda narkotik vasitənin əldə edilməsi və saxlanması və yaxud insan alveri) ağlabatanlıqla belə ehtimallar və bu ehtimalların yoxlanılması üçün əsas yaradır. Bu Təvsiyəyə görə ölkələr səlahiyyətli hüquq-mühafizə orqanlarının cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair milli strategiya çərçivəsində leqallaşdırılmanın, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin araşdırılması üzrə vəzifə daşdıqlarını müəyyən etməlidirlər. Ən azından əhəmiyyətli gəlir gətirən cinayətlərlə bağlı olan hallarda pulların leqallaşdırılmasına, predikat cinayətlərə, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair işlər araşdırılarkən səlahiyyətli hüquq-mühafizə orqanları öz təşəbbüsləri ilə paralel maliyyə araşdırması aparmalıdırlar.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun və həmin Qanunla təsdiq

edilmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi barədə” 2000-ci il 25 avqust tarixli Fərmanı ilə ibtidai istintaqının aparılması (6-cı bənd) Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinə və Dövlət Vergi Xidmətinə aid edilmiş bir sıra cinayətlər nəticəsində də (məsələn, müvafiq olaraq CM-in 177, 178, 179, 234.2, 234.3, 243, 244; 213-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin) cinayət mənşəli gəlirlərin əldə edilməsi ehtimalı nəzərə alınaraq bu orqanlar tərəfindən səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayətlərə dair işlər başlandıqda və ibtidai istintaq zamanı CM-in 193-1-ci maddəsində göstərilən cinayətin əlamətləri aşkar edildikdə, həmin cinayət üzrə də ibtidai istintaqın aparılmasının müvafiq prokurorun qərarı ilə bu orqanlara aid edilməsi qaydası müəyyən edilmişdir.

Bu hal həmin orqanlardan qeyd olunan və oxşar (cinayət mənşəli gəlirlərin əldə edilməsi ilə nəticələnən və yaxud belə gəlirlərin əldə edilməsi məqsədi ilə törədilən və bu səbəbdən onların leqallaşdırıla bilməsi, o cümlədən şəxsin malik olduğu pul vəsaitlərinin və digər əmlakının belə fəaliyyətdən əldə edilməklə leqallaşdırılmış pul və ya əmlak olması ehtimalını yaradan) cinayətlər üzrə istintaqın gedişində CM-in 193-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin əlamətlərinin aşkar edilməsi istiqamətində səmərəli araşdırmanın aparılmasını və belə araşdırma çərçivəsində təqsirləndirilən şəxsin əmlak vəziyyətinin ətraflı öyrənilməsini, o cümlədən leqal gəlirləri ilə onun özünün, onunla birlikdə yaşayan və yaxud ayrı yaşasalar da əmlakını idarə edən şəxslərin əmlakı arasında uyğunluğun olub-olmamasının, digər şəxslərdə faktiki ona məxsus olan (onunla əlaqələndirilə biləcək) pul vəsaitlərinin və ya başqa əmlakın olub-olmamasının araşdırılmasını tələb edir (məsələn, şəxsin narkotik vasitələrin, psixotrop, güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin satışında, külli və xüsusilə külli miqdarda narkotik vasitələrin satış məqsədi ilə əldə edilməsində, saxlanılmasında və daşınmasında, insan alveri, fahişəliyə cəlb etmə, adam oğurluğu, vergidən yayınma və s. bu kimi cinayətlərinin törədilməsində təqsirləndirilməsi ağlabatanlıqla qeyd olunan xarakterə malik olan əmlakın müəyyən edilməsi istiqamətində araşdırmanın aparılmasını labüd edir).

Bu və ya digər cinayətə görə başlanılmış ibtidai istintaqın gedişində aşkar olunmuş əmlakın məhz həmin (barəsində araşdırma aparılan) cinayət nəticəsində əldə olunması müəyyən edilməsə də, onun cinayətdən başqa digər yolla əldə edilməsinin mümkünsüz olduğunu (əmlakın hansısa başqa cinayət hadisəsindən əldə edildiyinə dair əsaslı şübhənin mövcudluğunu) və onların leqallaşdırılmaya məruz qalmış əmlak olmasını göstərən kifayət qədər sübutlar müəyyən edildikdə, şəxsə qarşı törədilməsinə görə cinayət işinin başlandığı cinayətlə (məsələn, CM-in

234.2-ci maddəsi ilə) yanaşı, leqallaşdırmaya görə də CM-in 193-1-ci maddəsi ilə ittiham irəli sürülə bilər. Belə hallarda gələcəkdə məhkəmənin yekun qərarı ilə həmin pul vəsaitinin və ya digər əmlakın müsadirəsini təmin etmək məqsədilə cinayət təqibi orqanı tərəfindən onun üzərinə həbs qoyulması üçün CPM-in XXXII fəslində nəzərdə tutulmuş tədbirlər görülməlidir.

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın (o cümlədən, leqallaşdırılmış əmlakın) yerini müəyyən etmək və onun üzərinə həbs qoyulmasını təmin etmək mümkün olmadıqda, CPM-in 99-2-ci maddəsinə müvafiq olaraq yekun məhkəmə qərarı ilə həmin digər əmlakın dəyərinə görə xüsusi müsadirənin təmin olunması üçün cinayət təqibi orqanı qeyd olunan əmlakın dəyəri məbləğində təqsirkara məxsus digər (o cümlədən, qanuni mənbdən əldə olunmuş) əmlakın müəyyən edilməsi və onun üzərinə həbs qoyulması üçün tədbirlər görməlidir.

Xüsusi müsadirə ilə bağlı məsələlərin həlli zamanı hazırkı qərarın müddəaları ilə yanaşı “Məhkəmə hökmü haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 24 dekabr tarixli 15 nömrəli qərarındakı xüsusi müsadirə məsələlərinə həsr olunmuş izahlar nəzərə alınmalıdır. Belə ki, həmin qərarın “Xüsusi müsadirə məsələsi ilə bağlı hökmün xüsusiyyətləri” başlığında qeyd olunan xüsusatlar istintaq üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Xüsusi müsadirə əmlakın məhkəmənin yekun qərarı ilə məcburi qaydada və əvəzsiz olaraq dövlət nəfinə alınmasında ifadə olunan, cinayət cəzası ilə yanaşı cinayət məsuliyyətinin realizə edilməsinə xidmət edən cinayət-hüquqi xarakterli tədbirdir. Məhkəmə istintaqı zamanı hökmlərdə mülki iddianın təmin edilməsinə təqsirləndirilən şəxs barəsində xüsusi müsadirənin tətbiq edilməsinin əsası kimi istinad edilməməli, xüsusi müsadirə mülki iddianın verilib-verilməməsindən asılı olmayaraq cinayət prosesində CM-in 99-1.1.1 - 99-1.1.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əmlak müəyyən edildiyi hər bir halda tətbiq edilməlidir. CM-in 99-2-ci maddəsində təsbit edilmiş əmlakın dəyərinə görə xüsusi müsadirəyə dair müddəaya da CM-in 99-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əmlak istifadə edildiyi, özgəninkiləşdirildiyi və ya sair səbəbdən dövlət nəfinə alına bilinmədiyi hər bir halda həmin əmlakın dəyərinə bərabər dəyərdə təqsirləndirilən şəxsə məxsus başqa, yəni baxılan cinayətlə əlaqəsi olmayan əmlakın alınmasını tələb edən norma kimi baxılmalıdır. Dövlət nəfinə alına bilinməyən əmlakın əvəzinə təqsirləndirilən şəxsə məxsus digər əmlak barəsində xüsusi müsadirənin tətbiq edilməsi vəzifəsi BMT-nin 2004-cü il 27 fevral tarixli “Korrupsiya əleyhinə” Konvensiyasının, “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılmasına, axtarışına, həbsinə və müsadirəsinə dair” Avropa Şurasının 1990-cı il 8 noyabr tarixli

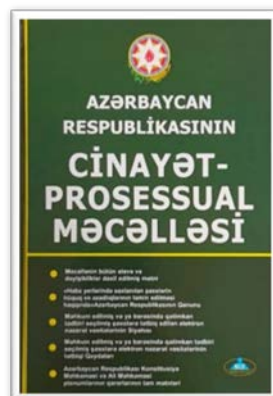
Konvensiyasının, “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılmasına, axtarışına, həbsinə, müsadirəsinə, və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair” Avropa Şurasının 2005-ci il 16 may tarixli Konvensiyasının (bundan sonra – 2005-ci il Varşava Konvensiyası) müddəalından da irəli gəlir.²⁸

CPM-in 38.3-cü maddəsinə əsasən cinayət prosesini həyata keçirən orqan cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş hərəkətlər nəticəsində vurulmuş ziyanın ödənilməsi məqsədilə tədbirlər görməlidir. CPM-in 248.2 və 248.3-cü maddələrində təsbit edilmişdir ki, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak və ya cinayətin predmeti istifadə edildiyi, özgəninkiləşdirildiyi və ya başqa səbəbdən dövlət nəfinə alına bilinmədiyi halda həmin əmlakın dəyəri məbləğində təqsirləndirilən şəxsə məxsus olan pul və ya digər əmlak üzərinə (onun nədən ibarət və kimdə

olmasından asılı olmayaraq) həbs qoyulur. CPM-in 289.8.3 və 289.8.4-cü maddələrinə əsasən ittiham aktına müstətiqin xüsusi müsadirə olunması təklif edilən əmlak barədə, habelə mülki iddianın və ola biləcək xüsusi müsadirənin təmin edilməsi üçün görülmüş tədbirlər barədə arayışları əlavə edilir.

Odur ki, CM-in 99-1.1-ci maddəsində göstərilən yalnız cinayət prosesində müəyyən olunmuş (məsələn, maddi sübut kimi tanınmış) əmlakın deyil, həmin əmlakı (məsələn, oğurlanmış əmlakı) onun istifadə edilməsi, özgəninkiləşdirilməsi və s. səbəblərdən aşkar etmək mümkün olmadıqda

ona bərabər dəyərdə təqsirləndirilən şəxsə məxsus digər əmlakın (bu əmlakın nədən ibarət olmasından və kimdə olmasından asılı olmayaraq) müsadirə edilməsini təmin etmək üçün cinayət-prosessual qanunla müəyyən edilmiş tədbirlərin görülməməsinə və bunun nəticəsi kimi şəxsin cinayət yolu ilə əldə etdiyi gəlirlərdən məhrum edilməməsinə cinayət mühakimə icraatının məqsədləri ilə bir araya sığmayan hal kimi baxılmalı, cinayət təqibi orqanının təqsirləndirilən şəxsə məxsus digər əmlakın müəyyən edilməsi və üzərinə həbs qoyulması üçün kifayət qədər səy göstərməməsi onun bu məsələdə fəaliyyətsizliyi kimi qiymətləndirilməli və məhkəmə tərəfindən belə hallara xüsusi qərar çıxarılaqla münasibət

²⁸ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Məhkəmə hökmü haqqında” 2021-ci il 24 dekabr tarixli 15 nömrəli qərarı

bildirilməlidir. Həmçinin, belə hallarda məhkəmə əmlakın xüsusi müsadirəsini təmin etmək üçün müvafiq tədbirlər görməli, o cümlədən təqsirləndirilən şəxsə məxsus müsadirə edilməsi nəzərdə tutulmuş başqa əmlakın üzərinə həbs qoymalı, həmin əmlakın dəyəri ilə istifadə edilmiş, özgəninkiləşdirilmiş və ya sair səbəbdən dövlət nəfinə alına bilinməyən əmlakın dəyəri arasında bərabərliyi gözləmək üçün zəruri olduğu hallarda müsadirə olunmalı əmlakın dəyərinin müəyyən edilməsi məqsədi ilə məhkəmə ekspertizası təyin etməlidir.

CPM-in 346.1.18, 346.1.19-cu maddələrinə əsasən məhkəmə baxışının nəticələrinə dair müşavirə otağında məhkəmə digər məsələlərlə yanaşı, həmçinin "cinayət nəticəsində vurulmuş maddi zərərin və ya mümkün ola biləcək xüsusi müsadirənin təmin edilməsi məqsədi ilə əmlak üzərinə qoyulmuş həbsin ləğv edilməli olub-olmadığını", habelə "hansı əmlakın xüsusi müsadirə edilməli olduğunu" müzakirə etməli, CPM-in 353.4.12-ci maddəsinə görə isə ittiham hökmünün nəticəvi hissəsində xüsusi müsadirə edilən əmlakın siyahısını göstərməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının 2017-ci il 13 iyun tarixli Qanunu ilə Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1-ci maddəsinə əmlakın xüsusi müsadirəsinin "məhkəmənin yekun qərarı ilə" həyata keçirilməsini nəzərdə tutan dəyişiklik edilmiş, eyni zamanda CM-in 99-1.1.1, 99-1.1.2-ci maddələrində "məhkumun" sözü "şəxsin" sözü, 99-1.3-cü maddəsinin 1-ci və 2-ci cümləsində "məhkum" sözü "cinayət törətmiş şəxs" sözləri ilə əvəz edilmişdir. Cinayət-Prosesual Məcəlləyə isə Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il 9 iyul tarixli Qanunu ilə cinayət təqibi üzrə icraata bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməli olduğu, lakin Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müddəalarına əsasən xüsusi müsadirənin tətbiq edilməsi üçün əsaslar müəyyən edildiyi hallarda, cinayət təqibi üzrə icraatın davam etdirilməsini və məhkəmənin yekun qərarının çıxarılması ilə başa çatdırılmasını təsbit edən 41.1-1-ci maddə əlavə edilmişdir.

Odur ki, əmlakın xüsusi müsadirəsi üzrə qərar yalnız ittiham hökmündə deyil, bəraətverici sayılmayan əsaslarla cinayət təqibinə (o cümlədən, cinayət işi üzrə icraata) xitam verilməsinə dair məhkəmənin yekun qərarında da qəbul edilə bilər. Bu halda cinayət təqibinə (o cümlədən, cinayət işi üzrə icraata) xitam verilməsi haqqında qərarın nəticəvi hissəsində xüsusi müsadirə edilən əmlakın siyahısı göstərilməlidir.

Xüsusi müsadirə üzrə məsələlər həll edilərkən cinayətin törədilməsində alət və vasitə kimi istifadə olunmuş, lakin qanuni sahibinə qaytarılmalı olan əmlakın, eləcə də cinayət yolu ilə əldə olunsada (həmin əmlak hesabına əldə edilmiş gəlir olsa da), qanuni sahibinə qaytarılmalı olan əmlakın müsadirəsini istisna edən müvafiq olaraq CM-in 99-1.1.1 və 99-1.1.2-ci maddələrinin müddəaları nəzərdən qaçırılmamalıdır.

Cinayət Məcəlləsinin 99-1.3-cü maddəsinin tələbinə görə CM-in 99-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş, özgəninkiləşdirilməklə və yaxud hər hansı başqa əsasla digər şəxsin (şəxslərin) mülkiyyətinə keçmiş əmlak, əgər bu şəxs (o cümlədən əmlakı hədiyyə kimi və yaxud öz bazar dəyərindən əhəmiyyətli dərəcədə aşağı qiymətə əldə edən) vicdanlı əldə edəndirsə, yəni əmlakı əldə edərkən onu özgəninkiləşdirənin mülkiyyətçi olmadığını bildirdisə və yaxud bilməli idisə, müsadirə edilə bilməz.

Qeyd olunan müddəalar təfsir edilərkən onu nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 99-1.3-cü maddəsində həmin Məcəllənin 99-1.1-ci maddəsinə istinad olunmuş, bu maddədə isə xüsusi müsadirəyə məruz qoyula bilən əmlak sırasından, o cümlədən müsadirə edilməli olan cinayət yolu ilə edilmiş pul və əmlakın, habelə həmin pul vəsaitləri və ya digər əmlak hesabına əldə edilmiş gəlirlər dairəsindən qanuni sahiblərinə qaytarılmalı olan pul vəsaitləri və digər əmlak istisna edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 182.2-ci maddəsində də təsbit edilmişdir ki, daşınar əşyanın mülkiyyətçisi bu əşyanı itirmişsə, əşya ondan oğurlanmışsa və ya iradəsinin ziddinə olaraq başqa şəkildə onun sahibliyindən çıxmışsa, yaxud əldə edən onu əvəzsiz almışsa, həmin əşyanı əldə edən vicdanlı ola bilməz. Bu məhdudiyətlər hərracda özgəninkiləşdirilmiş pula, sənədli qiymətli kağızlara və əşyalara tətbiq olunmur. Bu o deməkdir ki, özgəninkiləşdirilmiş əmlakın vicdanlı alıcıda qalmasını ehtiva edən CM-in 99-1.3-cü maddəsi qanuni sahiblərlərinə qaytarılmalı olan daşınar əmlakı nəzərdə tutmur. Odur ki, zərərçəkmiş şəxsin cinayətin törədilməsi nəticəsində məhrum olunduğu daşınar əmlakı (məsələn oğurlanmış əşyalar) kimdə, o cümlədən onu əldə etmiş hər hansı şəxsə aşkarlanmasından asılı olmayaraq qanuni sahibinə qaytarılmalıdır (hərracda özgəninkiləşdirilmiş əşyalar istisna olmaqla).

Cinayət Məcəlləsinin 99-1.3-cü maddəsinin mənasına görə (burada CM-in 99-1.1-ci maddəsində göstərilənlərə aid olan özgəninkiləşdirilmiş və yaxud hər hansı digər səbəbdən başqasına verilmiş əmlakın müsadirəsi nəzərdə tutulduğu üçün) özgəninkiləşdirmə nəticəsində və yaxud başqa əsasla digər şəxsin sahibliyinə keçmiş, o cümlədən onun mülkiyyəti kimi rəsmiləşdirilmiş əmlak barəsində də (vicdanlılıq barədə müddələrinin tələbləri nəzərə alınmaqla) xüsusi müsadirə tətbiq edilə, müvafiq olaraq da xüsusi müsadirənin təmini tədbiri kimi CPM-in 32-ci fəslinin normalarına əməl edilməklə həmin əmlakın üzərinə həbs qoyula bilər. Odur ki, CPM-in 248.2-ci maddəsinin "həbs əmlakın nədən ibarət və kimdə olmasından asılı olmayaraq, təqsirləndirilən şəxsin, habelə üzərinə əmlak məsuliyyəti qoyula bilən şəxslərin əmlakı üzərinə qoyulur" müddəası CM-in 99-1.3-cü maddəsi ilə yalnız təqsirləndirilən şəxsin və yaxud onun hərəkətlərinə görə üzərinə əmlak məsuliyyəti qoyula bilən şəxslərin deyil, həm də digər

vicdanlı əldə edən hesab edilməyən şəxslərin də adına rəsmiləşdirilmiş əmlakın müsadirəsinə yol verildiyi nəzərə alınmaqla təfsir edilməlidir. Belə hallarda CM-in 99-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əmlakı əldə edən şəxsin vicdanlı alıcı olub-olmaması CPM-in 139, 146-cı maddələrinin mənasına görə sübut etmə predmetinə aid olan mühüm əhəmiyyətli məsələ olduğundan, həmin şəxsin özünün cinayət prosesində dindirilməsi də daxil olmaqla baxılan məsələ kontekstində zəruri olan digər sübutlar tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılmalıdır.

Odur ki, xüsusi müsadirə tətbiq edildiyi və əmlakın qanuni sahibinə vurulmuş ziyanın ödənilməsi zəruri olduğu hallarda buna dair göstəriş aydınlığı ilə məhkəmənin yekun qərarının nəticəvi hissəsində, bunun əsaslandırılması isə yekun qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində əks etdirilməlidir.

CPM-in 132.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət işi üzrə maddi sübut qisminə tanınmış mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış (qanuni əsaslarla əldə etmə halları istisna olmaqla), mülki dövriyyədən çıxarılmış əmlak barəsində onların CM-in 99-1.1-ci maddəsində göstərilən əmlak növlərinə aid olub-olmamasından asılı olmayaraq xüsusi müsadirə tətbiq olunmamalı, hökmdə, digər yekun qərarada həmin predmetlərin müvafiq təşkilatlara verilməsi, dəyəri olmadıqda isə məhv edilməsi haqqında qərar qəbul edilməlidir.

V. Sübutlar

a) Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə əldə edilən məlumatların ibtidai istintaqda rolu və əhəmiyyəti.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məlumatların toplanması və sübut kimi istifadə edilməsi (bundan sonra: əməliyyat məlumatları) funksiyası həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə çirklə pulların yuyulması hallarının aşkarlanması, qarşısının alınması və təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Eyni zamanda, Belə məlumatlar həmçinin proaktiv araşdırmalarda da mühüm rol oynayır. 1990-cı illərin əvvəllərindən etibarən ümumən ağır və mütəşəkkil cinayətlərlə və xüsusən tamah məqsədi ilə törədilən cinayətlər ilə mübarizədə proaktiv metodlardan getdikcə daha çox istifadə olunur. Qeyd edək ki, proaktiv araşdırmalarla bağlı əlavə olaraq növbəti bölmələrdə geniş şərh verilmişdir.

Hakim, prokuror və müstəntiqlərin əməliyyat məlumatları işləmək vərdişlərinə malik olmaları bu baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyır. Eyni zamanda belə məlumatlardan cinayət təqibi zamanı sübut kimi istifadə edilməsi üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektlərinin də üzərinə böyük

məsuliyyət düşür. Belə ki, həmin subyektlər sübutları cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə uğun olaraq əldə edib rəsmiləşdirməyi bacarmalıdırlar. Bu sahədə boşluqlara yol verilməsi istintaqın gələcək perspektivini şübhə altına alır. Misal üçün, məhkəmə istintaqı zamanı müdafiə tərəfi təqsirləndirilən şəxsə qarşı ibtidai istintaq zamanı qeyri-obyektiv istintaq aparıldığını, onun təxribata çəkilməklə cinayətə təhrik edildiyini, yaxud iş üzrə əsas sübutların məxfi üsullarla aparılmış əməliyyat məlumatları əsasında əldə edildiyini iddia edə, belə məlumatları nəzərdən keçirməklə faktlarla bağlı mühüm nəticələrə gəlməsini tələb edə bilər.

Xüsusilə çirkli pulların yuyulması ilə əlaqədar olan cinayət təqibində fundamental insan hüquqları və konstitusion normalarla bağlı bir sıra hüquqi məsələlər meydana çıxıb bilər ki, belə hallar həm əməliyyat yolu ilə iş üzrə məlumatların toplanması mexanizmi, həm də bu məlumatlarla sübutların qarşılıqlı əlaqəsi barədə bilik və təcrübə tələb edə bilər.²⁹

Odur ki, ibtidai istintaq zamanı ilk növbədə əməliyyat məlumatları qanunvericiliyin tələbləri prizmasından qiymətləndirilməlidir. Belə ki, əməliyyat məlumatları cinayət işi ilə əlaqəli olmaya və məhkəmə tərəfindən sübut qismində qəbul edilməyə bilər, yaxud əldə edilmə üsulu onun sübut qismində qəbuluna imkan verməyə bilər.

Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə kontekstində kəşfiyyət xarakterli məlumatları belə səciyələndirmək olar:

- **fərdlərin və ya təşkilatların cinayət fəaliyyətləri;**
- **cinayət planları;**
- **cinayət ortaqları;**
- **cinayətlərinin maliyyələşdirilməsi, cinayətkar həyat təzi və s. bu barədə istər açıq, istərsə də qapalı mənbələrdən əldə edilən informasiyalar.**

Cinayətkar birlik və ya təşkilatın strukturu, fəaliyyəti, əlaqələri və digər ümumi xarakterli əməliyyat məlumatları birbaşa sübut kimi iş üçün əhəmiyyətə malik olmasa da, dolayı sübut kimi birbaşa sübutları aşkar etməyə aparən yolda vacib rol oynayır. Belə ki, istintaqçıda cinayətkar şəbəkə barədə aydın təsəvvür yaradan belə informasiyalar onun cinayət təqibini doğru istiqamətə yönəltməsinə, maliyyə vəsaitlərinin marşrutunu

²⁹ Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques October 2018

müəyyən etməsinə, pulun və ya digər əmlakın hərəkətini təmin edən üçüncü şəxslərin (məsləhətçi, mütəxəssis və s.) aşkar edilməsinə kömək edə bilər.

Əməliyyat məlumatlarının toplanması funksiyası aşağıdakıları özündə ehtiva edir:

- *təlimat vermə (yaxud "qarşıya vəzifə qoyma");*
- *toplama;*
- *qiymətləndirmə (təhlil etmə);*
- *dəyərləndirmə (məlumatların dəyərliliyini və istifadəsini müəyyənləşdirmə);*
- *balanslaşdırma və materialı yayma.³⁰*

Yekunda əldə edilən bu məlumatlar ya yalnız kəşfiyyat xarakterli məlumat kimi (qabaqlama və ya çəkəndirmə baxımından), ya da araşdırmaya kömək edə biləcək material kimi (cinayət təqibi və məsuliyyətə cəlb etmə baxımından) dəyərə malik ola bilər.

Müvafiq olaraq, əməliyyat yolu məlumatların toplanması funksiyası üç ayrı-ayrı müstəqil səviyyədə həyata keçirilir:

- 1) cinayət əməlinə münasibətdə çəkəndirici və qabaqlayıcı xarakter daşıyan mötəbər məlumatların təmin edilməsi;
- 2) cinayət əməli artıq həyata keçirilsə, əməliyyat məlumatları onlara düzgün və lazımı həssaslıqla yanaşıldığı təqdirdə sübutların toplanmasına, şübhəli şəxslərin müəyyənləşdirilməsinə və yardımçı məlumatların əldə edilməsinə yol açar. Məhz bu səviyyədə bu məlumatlar çox zaman reaktiv araşdırma üçün əsas təşkil edir;
- 3) Əməliyyat yolu ilə əldə edilən məlumatlara əsaslanan araşdırmalarda (proaktiv araşdırmalarda) həmin məlumatlar əsasında sübut etmə imkanlarının müəyyənləşdirilməsi və yaradılması.

Məlumdur ki, əməliyyat yolu ilə məlumatların toplanması müstəqil şəkildə və ya tapşırıq əsasında həyata keçirilir. Bu fəaliyyətin dürüstlüyünü təmin etmək üçün bütün proses ərzində dəqiq hesabatlılıq praktikası və sui-istifadə hallarına yol

30

<https://www.fatf-gafi.org/en/publications/methodsandtrends/documents/financing-of-terrorist-organisation-isil.html>

verilməsinin qarşısını alan qurumdaxili nəzarət prosedurları və sistemləri mövcud olmalıdır. Lakin bu o demək deyil ki, həmin məlumatların toplanmasına görə əməliyyat-axtarış subyektləri diskresion səlahiyyətlərdən sui-istifadə edirlər. Bu subyektlərə yuxarı orqanın, prokurorun və məhkəmənin nəzarətinin əsas məqsədi qanunların icrasının təminidirsə, digər məqsəd məhz onların fəaliyyətində yuxarıda qeyd edilən effektivliyin təmin edilməsidir.

Qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə əsasən, əməliyyat məlumatlarının əldə edilməsinə məsul subyektlər aşağıdakı qaydalara birmənalı olaraq əməl etməlidirlər:

- ✓ *Bu məlumatlar qanunvericilik normalarına uyğun şəkildə və insan hüquq və azadlıqlarına riayət etməklə toplanmalı;*
- ✓ *insan hüquq və azadlıqlarına xələl gətirmədən mənbələrin və metodologiyanın məxfiliyini qorunmalı;*
- ✓ *Prosesin gedişini və nəticələrini rəsmiləşdirməli;*
- ✓ *Prosesin qanuni məqsəd daşdığını və zərurriliyini nəzarət edici subyektlər qarşısında əsaslandırılmalıdır.*

b) Əməliyyat məlumatlarının mənbələri. Elmi ədəbiyyatda çirkli pulların yuyulması ilə bağlı əməliyyat məlumatlarının mənbələri fərqlənsə də, bir qayda olaraq belə məlumatlar aşağıdakı mənbələrdən əldə edilir:

❖ kommunikasiya vasitələrinin izlənməsi;
❖ məxfi müşahidənin aparılması;
❖ Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri ilə əməkdaşlıq edən şəxslərin məlumatları və soraqlaşma;
❖ maliyyə məlumatları;
❖ digər qurumların (milli və xarici) məlumatları;
❖ açıq mənbələrin məlumatları;
❖ və davranışda anormal hallar və dəyişikliklər barədə ictimaiyyətin/təşkilatların nümayəndələrinin xəbərdaredici məlumatları (pozuntu barədə mahiyyət etibarını ilə intuisiyaya əsaslanan məlumatlar) ilə.

Qeyd edək ki, yuxarıda qeyd edilən mənbələr və onların aşağıdakı təsvir edilən prosedurları Azərbaycan Respublikasının Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında Qanunda göstərilən mənbələrlə tam üst-üstə düşür. Burada məqsəd istintaqçılarda beynəlxalq təcrübə barədə geniş təsəvvürlərin yaradılması və milli qanunvericiliyin imkan verdiyi həddə bu təcrübələrdən yararlanma imkanının təmin edilməsidir.

Kommunikasiya vasitələrinin izlənməsi. Kommunikasiya vasitələrinin izlənməsi (bəzən bunu "intruziv elektron müşahidə" də adlandırırlar) həm rabitə vasitələrinin izlənməsini (poçt və telefon rabitəsi, internet sistemləri, elektron poçt və s.), həm də informasiyaların ötürülməsinin (trafikinin) adi monitorinqi və analizi vasitəsilə məlumatların əldə edilməsini özündə ehtiva edir. O həm də, misal üçün, şifrələnən və ya şifrələnməyən nitqin (danışığın) ötürülməsi üçün istifadə edilən internet kimi hər hansı digər kommunikasiya vasitəsindən "kəşfiyyət məhsulunun" əldə edilməsini özündə ehtiva edir; mahiyyət etibarlı ilə bütün kommunikasiya vasitələrini əhatə edir. Bir çox ölkələrdə telekommunikasiya vasitələrinin izlənməsi, dinləmə qurğularının istifadəsi və izləmə qurğularının tətbiqi "elektron müşahidə" anlayışının tətbiq dairəsinə düşür.

Kommunikasiya vasitələrinin izlənməsi üçün yaradılmış sistemin uğurlu olması üçün davamlı monitorinqin aparılması, məlumatların mənbələrinin və əldə edilmə üsullarının yoxlanılması mümkün olmalıdır. Daha sonra üçüncü tərəfin üzərinə məlumatları

nəzərdən keçirmək və hansıların əhəmiyyətli və hansıların əhəmiyyətsiz olduğunu müəyyənləşdirmək vəzifəsi düşür. Sonra bu informasiyalar təhlil üçün göndərilir və bu təhlil nəticəsində hüquqpozma müəyyən edilir. Əldə edilmiş istənilən informasiya digər informasiyalarla birgə təhlil edilməlidir ki, bütövlükdə bu məlumatların kombinasiyası ümumi mənzərəni görməyə imkan yaratsın.

Bu növ məlumatlarla işləyən qurumların qarşılaşdığı problemlərdən biri ondan ibarətdir ki, onlar məlumatların bu sahədə nəzərdə tutulandan daha artıq müddət ərzində saxlanılmasına ehtiyac duyurlar. Bu gün məlumatların çoxunun elektron formada ötürüldüyünü nəzərə alsaq, belə məlumatlarla işləyən əməkdaşların üzərinə əldə edilmiş məlumatların

deşifrə edilməsi və təhlil olunması kimi həddən artıq ağır yük düşür. Eynilə, məlumat təchizatçıları hüquq-mühafizə orqanlarının və digər əlaqədar dövlət orqanlarının məlumatlara çıxış əldə etmək üçün sorğularını vaxtında, dəqiq və səmərəli şəkildə cavablandırmağı bacarmalıdırlar.

Aydın məsələdir ki, kommunikasiya vasitələrinin izlənməsi müstəntiq üçün effektiv vasitədir. Amma o, potensial olaraq həddən artıq intruzivdir (müdaxiləedici) və buna görə də sui-istifadə hallarına qarşı ciddi təminatların olması tələb olunur. Bu üsulun istifadəsi üçün, xüsusən söhbət hər hansı sonrakı məhkəmə icraatında internetin izlənməsindən əldə edilən məlumatın istifadəsindən gedirsə, qanunvericilikdə dəqiq hüquqi əsas olmalıdır. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, internetin izlənməsindən əldə edilən məlumatdan sübut qismində istifadə edilməsinə heç də bütün dövlətlər icazə vermir.

Fiziki müşahidə və izləmə. Gizli fiziki müşahidə və izləmə uzun müddətdən bəri kəşfiyyat xarakterli məlumatların toplanması üsulu kimi qəbul edilib və sübutların toplanması vasitəsi kimi getdikcə daha çox istifadə edilir. O, adətən texniki müşahidəyə nisbətən daha az intruziv (müdaxiləedici) tədbirdir və hədəfin fiziki müşahidə altına alınaraq izlənməsini, fotosəklinin çəkilməsini, yaxud hətta videgörüntülərinin çəkilməsini özündə ehtiva edir. O həmçinin bank hesablarının monitorinqini və kompüter fəaliyyətlərinin monitorinqinin mürəkkəb metodlarını özündə ehtiva edə bilər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri ilə əməkdaşlıq edən şəxslərin məlumatları və soraqlaşma. Bu mənbə cinayətkar və ya cinayət şəbəkəsi (şəbəkələri) barəsində məlumatların və (və ya) sübutların təmin edilməsi məqsədi ilə şəxslərin əməkdaşlığa cəlb olunmasını, təlimatlandırılmasını və istifadəsini özündə ehtiva edir. Əməkdaşlıq edən şəxslərin idarə olunması, əməliyyatlara cəlb edilməsi və onlara nəzarət edilməsi üsulları ayrı-ayrı dövlətlərdə fərqlidir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri ilə əməkdaşlıq edən şəxs ifadəsi önəmli situasiyalarda məlumat əldə edib çatdıran istənilən şəxsi (məsələn, bu sahədə fəaliyyət göstərən şəxsi, cinayətkarı, cinayət ortağını və ya islah olunmuş keçmiş cinayətkarı) və ya məlumat toplamaq məqsədi ilə məxfi surətdə lazımi mühitə yeridilən şəxsi ehtiva edə bilər. Bu şəxslərlə hüquq-mühafizə orqanları arasında qarşılıqlı əlaqə təcrübəli və xüsusi hazırlıq keçən "idarəedici" əməkdaş vasitəsilə həyata keçirilməli və öz növbəsində həmin əməkdaşın fəaliyyətinə də yuxarı vəzifəli şəxs tərəfindən nəzarət edilməlidir. Yuxarı vəzifəli şəxs idarəedicilərlə mənbə arasında əlaqənin tənzimlənməsinə görə cavabdehlik daşıyır, işlərin keyfiyyətinə və koordinasiyasına nəzarət edir.

Şübhəli şəxslər qrupuna çıxış əldə etmək üçün unikal imkana malik olan əməkdaşlıq edən şəxslə işin üstünlüyü ondadır ki, o, həmin şəxslərin fəaliyyəti barədə "canlı" məlumat çatdırmaq imkanına malikdir ki, bunun da faydalılıq əmsalı kommunikasiya vasitələrinin izlənməsindən əldə edilən məlumatların dəyərindən daha çoxdur. Səbəb isə ondan ibarətdir ki, bu halda əldə edilən informasiyaların açıqlanması üçün emal edilməsinə ehtiyac olmur, kommunikasiya vasitələrinin izlənməsindən əldə edilən məlumatları isə açıqlanmazdan əvvəl təhlil etmək lazım gəlir.

Çirkli pulların yuyulmasına qarşı effektiv mübarizə strategiyasına malik olan ölkələrdə əməkdaşlığa cəlb edilən şəxslərlə iş prosedurları və onların əməliyyatlara cəlb olunması dəqiq şəkildə tənzimlənir və mənbənin idarə olunması üçün nəzarət tədbirlərinin tələblərinə cavab verən ciddi rejim tətbiq edilir. Bu şəxslər əməliyyata cəlb olunarkən və onlara tapşırıqlar verilirərkən onlarla aparılan bütün işlərin və bütün qərarların qeydə alınması vacibdir. Bu kateqoriya mənbələr tərəfindən açıqlanan istənilən kəşfiyyat xarakterli məlumat və ya potensial sübutlar qeydə alınmalı və gələcəkdə istifadə edilməsi baxımından əhəmiyyətliyi qiymətləndirilməlidir. Eyni zamanda, onun idarəediciyə çatdırdığı istənilən məlumatın yoxlanılması və ya təsdiqlənməsi tələb olunur.

Həmçinin, bu kateqoriya şəxslərin fəaliyyətindən istifadə zamanı müəyyən problemlər yaranır; məsələn, bu mənbədən istifadə edən subyektlər həmin şəxslərin məlumatları çatdırmaq motivlərinin nədən ibarət olduğunu əminliklə bilməlidirlər. Başqa sözlə mənbənin motivinin tamahdan, asan gəlir əldə etməkdən, şəxsi ədavətinin öz maraqlarına uyğun olaraq həll edilməsindən, yoxsa cəmiyyətə könüllü xidmət etməkdən ibarət olması aydınlaşdırılmalıdır.

Maliyyə məlumatları. Çirkli pulların yuyulması kontekstində maliyyə məlumatları, istər istintaq hərəkətlərinin aparılmasına, istərsə də cinayətkarlığın qarşısının alınmasına və aktivlərə məhdudiyətlərin tətbiq edilməsinə və ya onların müsadirə olunmasına köməklik göstərilməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Dövlətlər arasında maliyyə vəsaitlərinin hərəkətinin xarakterini və müxtəlif dövlətlərdə qanunsuz vəsaitlərin izlənməsinin zəruriliyini nəzərə alsaq, dövlətlər maliyyə vəsaitlərinin və terrorçuların aktivlərinin izlənməsi imkanlarının genişləndirilməsində xüsusi araşdırma metodlarının vacibliyini və dəyərliliyini qəbul etməlidirlər.

Maliyyə məlumatları müxtəlif mənbələrdən daxil ola bilər və maliyyə qurumlarının hesabatları onların mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. FATF və digər beynəlxalq təşkilatlar maliyyə məlumatlarını mühafizə edən qurumların (məsələn, bankların və digər maliyyə institutlarının)

şübhəli əməliyyatlar barədə məlumat vermələrini tələb edirlər. Şübhəli əməliyyatlar barədə məlumatlandırma sistemini tətbiq edərkən aşağıdakı iki modeldən birindən istifadə etmək olar:

- əməliyyat təyin edilən müəyyən minimal həddi keçdikdə hər bir belə əməliyyat barədə məlumat verilməsini nəzərdə tutan obyektiv məlumatlandırma sistemləri (məsələn, ABŞ-da, Kanadada). Bu modelin lazımi qaydada işləməsi üçün Maliyyə kəşfiyyatı bölməsi (Financial Intelligence Unit) (FIU) bütün məlumatların qəbulu, emalı və təhlili üçün yetərli resurslarla təmin edilməlidir. Bu sistemin əsas üstünlüyü ondadır ki, bu cür məlumatlandırma sektorla onun müştəriləri arasında münasibətlərə az təsir göstərir, çünki birincinin qarşısında qanunla belə bir tələbə riayət etmək vəzifəsi qoyulur ki, ən azı universal açıq hesabatlılıq mexanizmlərinin tələblərinə riayət etsin.

Qeyd: Milli qanunvericiliyə və instusional quruluşa əsasən Azərbaycanda Maliyyə kəşfiyyatı bölməsinin (FIU) funksiyalarını Azərbaycan Respublikasının **Maliyyə Monitorinqi Xidməti (MMX)** həyata keçirilir.

- Digər dövlətlər hesab edirlər ki, maliyyə məlumatlarını mühafizə edən qurumlar əməliyyatın və ya fəaliyyətlərin hansı hallarda şübhəli sayılmalı olduğunu müəyyənləşdirməkdə daha əlverişli vəziyyətdədirlər və buna görə də həmin dövlətlər "subyektiv" sistemləri qəbul ediblər. Bu sistemlərdə qərarları maliyyə məlumatlarını mühafizə edən qurumlar verir, dövlət orqanları isə müəyyən edilmiş meyarlara əməl olunmasına nəzarət edirlər. Bu model çərçivəsində, tənzimlənən qurumlar öz nüfuzlarını qorumaq və qanunsuz mənşəli və ya qanunsuz istifadə üçün nəzərdə tutulan pulları yaxın buraxmamaq üçün xüsusi stimullara malik olurlar. Subyektiv sistemlərə güvənmək istiqamətində ümumi tendensiya mövcud olsa da, bir çox dövlətlər bu iki alternativini kombinə ediblər. Belə model çərçivəsində, təyin edilmiş həddə əsaslanan sistemin təqdim etdiyi adi məlumatlar maliyyə məlumatları bazasının yaradılması üçün "xammal" qismində istifadə edilir ki, bu da şübhəli əməliyyatlar barəsində verilən məlumatların əsasında araşdırmaların aparılması üçün xüsusilə faydalı məlumat mənbəyi təşkil edir.³¹

³¹ Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques October 2018

İxtisaslaşmış FIU-ların və həmin məlumatlar əsasında araşdırma aparmaq səlahiyyəti olan şəxslərin əldə etdiyi bütün maliyyə materialları təhlil edilməli və müvafiq qurumlara göndərilməlidir. Çünki bu, məlumatların sübut formatında toplanmasına birbaşa imkan yaradır. Maliyyə məlumatlarının təhlili üçün xüsusi biliklərin tələb olunduğunu nəzərə alsaq, bu baxımdan FIU mühüm əhəmiyyət daşıyır və onu araşdırma aparmaq səlahiyyəti olan şəxslərlə işləməyə təşviq etmək lazımdır. Belə ki, bu, FIU-nun əsas funksiyalarından, yəni şübhəli maliyyə əməliyyatları və fəaliyyətləri barədə məlumatların alınması, təhlil edilməsi və səlahiyyətli orqanlar arasında yayılması kimi funksiyalardan araşdırma aparmaq səlahiyyəti olan şəxslərin yararlanmasına imkan verir.

Şübhəli əməliyyatlar barədə bildirişlər (Suspicious Transaction Report) (STR) çirkli pulların yuyulması, eləcə də geniş çeşidli digər maliyyə cinayətləri ilə mübarizədə bütün hökumətlər üçün əsas alətlərdən biridir. Məhz həmin bildirişlərdəki məlumatlar cinayət mənşəli maliyyə vəsaitləri və mənfəətlərlə mübarizə məqsədi ilə istintaq hərəkətlərinin aparılması üçün maliyyə informasiyalarını təmin edir ki, bu da öz növbəsində aktivlərin geri qaytarılmasına imkan verir. Beləliklə, həmin bildirişlər elə bir mühüm alətdir ki, onun vasitəsilə maliyyə institutları çirkli pulların yuyulması ilə əlaqədar məlumatları FIU-ya (Azərbaycanda MMX-yə) açıqlayır.

STR rejimi hüquq-mühafizə orqanları üçün maliyyə kəşfiyyatı xarakterli məlumatları və istintaqa istiqamət verən informasiyaları təmin edir. STR rejimi bank sektoru ilə yanaşı digər maliyyə və qeyri-maliyyə sektorlarına da şamil olunmalıdır ki, çirkli pulların yuyulmasına qarşı cinayət təqibi vasitəsilə aparılan milli mübarizə tədbirləri səmərəli olsun. Müxtəlif sektorlar arasında monitoring və hesabatlılıq öhdəliyinin müəyyən edilməsi çoxsaylı STR rejimlərinin yaradılmasına imkan verir ki, bu da öz növbəsində maliyyə kəşfiyyatı xarakterli məlumatlar sahəsində daha dolğun mənzərənin yaranmasına kömək edir, nəticədə həm təqsirli şəxslərin müəyyən edilməsi və aktivlərin bərpası üçün daha çox imkanlar yaranır.³²

Azərbaycanın bu sahədə hüquqi bazası "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 2022-ci il tarixli Qanununda öz əksini tapıb. Həmin Qanunun 2 və 3-cü maddələrində

³² P.A. Schott, Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism, Second Edition and Supplement on Special Recommendation IX, Washington, The World Bank/IMF

bu aktın tətbiq dairəsi və tələblərinin qeyri-maliyyə institutları və peşə sahiblərinə tətbiq olunması qaydaları öz əksini tapmışdır. Belə ki, Qanunun 2-ci maddəsinin tələbinə əsasən Qanun cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı əməllərin aşkar edilməsi və qarşısının alınması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, hüquqi şəxslər, xarici hüquqi təsisatlar, habelə nəzarət orqanları və digər dövlət orqanları (qurumlar) arasındakı münasibətləri tənzimləyir. Qanun cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar olan və Azərbaycan Respublikasının yurisdiksiyasından kənarında həyata keçirilən fəaliyyətə münasibətdə Azərbaycan Respublikasının götürdüyü beynəlxalq öhdəliklərə və tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun qaydada tətbiq olunur.

Qanunun 3-cü maddəsinin tələbinə əsasən Qanunun tələbləri qeyri-maliyyə institutları və peşə sahiblərinə münasibətdə aşağıdakı hallarda tətbiq olunur:

- *rieltorlar daşınmaz əmlakın alqı-satqısı üzrə əməliyyatlar apardıqda;*
- *notariuslar, vəkillər, hüquq, mühasibat və vergi məsləhəti xidmətləri göstərən müstəqil şəxslər aşağıdakı əməliyyatları apardıqda və ya bu cür əməliyyatların aparılmasında iştirak etdikdə:*
- *daşınmaz əmlakın alqı-satqısı;*
- *müştərinin pul vəsaitlərinin, qiymətli kağızlarının və ya digər əmlakının idarə olunması;*
- *müştərinin bank, depo, poçt, ödəniş və pul hesablarının idarə olunması;*
- *hüquqi şəxslərin yaradılması, onların fəaliyyətinin təmin və idarə edilməsi, bu məqsədlərlə pul vəsaitlərinin toplanmasının təşkili, habelə hüquqi şəxslərin səhmlərinin və ya paylarının alqı-satqısı.*

Qanunun 12-ci maddəsinin tələbinə əsasən “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş auditor xidməti göstərən şəxslər auditor fəaliyyətini həyata keçirən zaman cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının qarşısını almaq məqsədilə əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsinə şübhə və ya belə şübhə

üçün kifayət qədər əsaslar yaradan hallar müəyyən edərlərsə, bu barədə məlumat və sənədləri maliyyə monitorinqi orqanına təqdim etməlidirlər. Auditor xidməti göstərən şəxslər auditor fəaliyyətini həyata keçirən zaman əldə etdikləri bütün məlumat və sənədləri ən azı 5 il müddətində saxlamalıdırlar. Bu müddət maliyyə monitorinqi orqanı və ya nəzarət orqanının qərarı ilə 5 ilədək uzadıla bilər.

Qanunun 16-cı maddəsinin tələbinə əsasən nəzarət orqanları öhdəlik daşıyan şəxslər, habelə bu Qanunun 12-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş şəxslər tərəfindən bu Qanunun tələblərinə əməl edilməsinə nəzarəti həyata keçirən aşağıdakı orqanlardan (qurumlardan) ibarətdir:

- + maliyyə institutlarına münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı;**
- + rieltorlar, hüquq, mühasibat və vergi məsləhəti xidmətləri göstərən şəxslərə münasibətdə – Dövlət Vergi Xidməti qismində Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi;**
- + notariuslara və qeyri-hökumət təşkilatlarına, o cümlədən xarici dövlətlərin qeyri-hökumət təşkilatlarının Azərbaycan Respublikasındakı filial və ya nümayəndəliklərinə münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi;**
- + dini qurumlara münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi;**
- + vəkillərə münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası;**
- + auditor xidməti göstərən şəxslərə münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası.**

Qeyd edək ki, beynəlxalq təcrübədə (cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına, terrorçuluğun və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq standartlarda – FATF TÖVSİYƏLƏRİ) cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısını almaq məqsədilə müvafiq tədbirləri həyata keçirmək öhdəliyi olan **maliyyə institutları, eləcə də qeyri-maliyyə institutları və peşə sahibləri** (maliyyə institutları - kredit təşkilatları, həyatın yığım sığortası fəaliyyəti ilə məşğul olan yerli və xarici sığortaçıları, təkrarsığortaçıları və sığorta vasitəçiləri, investisiya şirkətləri, investisiya fondları, bu fondların idarəçiləri, xarici investisiya fondlarının nümayəndəlikləri, mərkəzi depozitar, poçt rabitəsinin milli operatoru, lombardlar, maliyyə lizinqi xidmətləri göstərən şəxslər, virtual aktiv

xidməti təminatçıları və valyuta mübadiləsi fəaliyyətinə lisenziya almış şəxslər; qeyri-maliyyə institutları – rieltorlar (daşınmaz əmlakın alqı-satqısı üzrə vasitəçilik xidmətləri göstərən fiziki və ya hüquqi şəxs), vəkillər, notariuslar, hüquq, mühasibat və vergi məsləhəti xidmətləri göstərən müstəqil şəxslər, belə xarici hüquqi şəxslərin Azərbaycan Respublikasındakı filial və ya nümayəndəlikləri) “**gatekeeper**” adlandırılır. FATF-ın 40-cı Tövsiyəsinə dair izahlı qeyddə, həmçinin digər beynəlxalq sənədlərdə maliyyə monitorinqi orqanı kimi həmin termindən istifadə olunur.³³

Məsələn göstərmək olar ki, Böyük Britaniyada “gatekeeper”lərin müxtəlif nümunələri vardır (məsələn, vəkillər, mühasiblər və notariuslar). Həmin şəxslər cinayətkarlar üçün çirkli pulların yuyulması ilə bağlı trestlərin yaradılmasında iştirak etmişdir. Belə ki, vəkil dərman cinayətindən əldə etdiyi gəlirləri çirkli pulların yuyulması məqsədilə offşor trest hesabına depozitə qoyaraq sonradan həmin vəsaitlərdən istifadə etmişdir. Trestdən əmlak almaq və kredit götürmək (trestin səlahiyyətlərindən biri onu təmin etmək imkanındır) vəkil tərəfindən ona olan güvəndən bu şəkildə istifadə üsulunu nümayiş etdirir.³⁴

Çirkli pulların yuyulması cinayətləri zamanı cinayətin subyekti bir qayda olaraq qanunsuz əmlakı təkbəşinə leqallaşdırma bilmədiyi üçün yuxarıda təsvir edilən “gatekeeper”lərə müraciət edir və müəyyən ödəniş və ya digər sövdələşmə əsasında onların köməyindən, habelə məsləhətlərindən istifadə edir. Odur ki, istər istintaq zamanı, istərsə də əməliyyat-axtarış fəaliyyətində təqsirli şəxslərin qeyd edilən vasitəçilərlə əlaqələrinin müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

VI. Sübutetmə yükü

Azərbaycan Respublikası CPM-in 32.2.4-cü maddəsində təsbit edilmiş “cinayət prosesində tərəflərin çəkişməsi” prinsipinə əsasən cinayət təqibi ilə bağlı irəli sürülmüş ittihamın təkzib edilməsi müdafiə tərəfinə aid edilir, eləcə də CPM-in 139.0.6-cı maddəsi ilə öz

³³ For Assessing Technical Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems Metodology

³⁴ Money Laundering Using Trust and Company Service Providers FATF Report October 2010

tələbini əsaslandırmaq vəzifəsi müvafiq cinayət prosesi iştirakçısının (cinayət prosesində iştirak edən digər şəxsin) üzərinə qoyulur. Bu baxımdan cinayət təqibi orqanı əmlakın cinayət yolundan başqa digər yolla əldə edilməsinin mümkünsüzlüyünə istinad etməklə və buna uyğun sübutlar gətirməklə leqallaşdırma cinayətini törətməsi barədə şəxsə ittiham irəli sürüldə, əmlakın mənbəyinə dair aşkar surətdə izah tələb olunduğu vəziyyətlərdə məsələn, şəxsin özünə məxsus əmlak kimi təqdim etdiyi predmetlərin dəyəri onun qanuni gəlirlərindən əhəmiyyətli dərəcədə artıq olduğu hallarda susması, həmin hallar ittiham tərəfinin sübutlarının qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alın bilər. Bu hal isə, təqsirsizliyin sübut edilməsi üzrə vəzifənin təqsirləndirilən şəxsin (müdafiə tərəfinin) üzərinə qoyulması, şübhələrin təqsirləndirilən şəxsin əleyhinə şərh edilməsi, yəni CPM-in 21-ci maddəsində təsbit edilmiş təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipinin, eləcə də şəxsin özünə qarşı ifadə verməmək hüququnun (CPM-in 20 və 324.3.5, 324.3.6-cı maddələrinin) pozulması kimi qiymətləndirilə bilməz.³⁵

Qeyd olunmalıdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Con Murey Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 08.02.1996-cı il tarixli, “Condron Birləşmiş Krallığa qarşı” iş üzrə 02.05.2000-ci il tarixli, “Bekles Birləşmiş Krallığa qarşı” iş üzrə 08.10.2002-ci il tarixli qərarlarında ifadə olunmuş hüquqi mövqeyinə görə də “susmaq hüququ” mütləq hüquqlar sırasına aid deyil. Bu hüququn səmərəli olmasının təmin edilməsi üçün tələb olunur ki, şəxsin məhkum edilməsinin əsasına qoyulan onun təqsirliliyi barədə nəticə müstəsna olaraq və əsasən onun susması və yaxud suallara cavab verməkdən imtina etməsi faktına əsaslanmasın (təqsirləndirilən şəxsin izah verməsinə aşkar surətdə zərurət olduğu vəziyyətlərdə onun susması faktı prokurorluq tərəfindən təqdim edilən sübutların inandırıcılığının və (və yaxud) təqsirləndirilən şəxsin sonrakı izahlarının mötəbərliyinin qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alın bilər).

Şəxsin leqallaşdırma cinayətinin törədilməsində təqsirləndirilməsi barədə ittiham və bu ittihamın sübuta yetirilmiş olması barədə məhkəmə hökmü CPM-in 32, 125, 143-146-cı maddələrinin, habelə sübutlara və sübut etməyə dair digər cinayət-prosessual normalara müvafiq surətdə əldə olunmuş, yoxlanılmış və qiymətləndirilmiş sübutlara əsaslanmalıdır.

CPM-in 137-ci maddəsinə əsasən cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak və belə əmlakın leqallaşdırılması barədə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun əldə olunduqda və bu Məcəllənin tələblərinə uyğun təqdim edildikdə və yoxlanıldıqda,

³⁵ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 20, 21 və 324-cü maddələri.

onlardan cinayət təqibi üzrə icraatda sübut kimi istifadə olunmasına yol verilir. Cinayət təqibi orqanı tərəfindən cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində xüsusi funksiyalarla yüklənmiş, o cümlədən şübhəli maliyyə əməliyyatları barədə məlumatları toplayan və təhlil edən Maliyyə Monitorinqi Xidməti (bundan sonra – “MMX”) ilə əməkdaşlıq çərçivəsində əldə olunan məlumatlar sübutların axtarılıb tapılması üçün əsas ola, bununla əlaqədar toplanmış materiallar isə CPM-in 144-cü maddəsinə müvafiq surətdə yoxlanıldıqdan sonra cinayət təqibi üzrə icraatda sübut kimi istifadə oluna bilər.

CPM-in 177.3.6 və 177.4-cü maddələrinə əsasən maliyyə əməliyyatları, bank hesablarının vəziyyəti və vergilərin ödənilməsi barədə məlumatlar daxil olmaqla, şəxsi, ailə, dövlət, kommersiya və ya peşə sirrini təşkil edən məlumatların ələ keçirilməsi kimi istintaq hərəkətləri yalnız əvvəlcədən (ibtidai istintaqda CPM-in 52-ci fəslinin müddəalarına uyğun olaraq) məhkəmə qərarı alınmaqla həyata keçirilə bilər. Belə məlumatların əldə edilməsi haqqında müraciətlərə məhkəmə nəzarəti qaydasında baxarkən məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, FATF-in 31-ci Təvsiyəsinə və onunla uzlaşan CPM-in müddəalarına, o cümlədən 446.2-ci maddəsinin, habelə “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Qanunun 14.10-cu maddəsinin mənalara görə qeyd olunan istintaq hərəkətinin məcburi aparılması haqqında müstəntiqin vəsatəti (prokurorun təqdimatı) və istintaq hərəkətinin məcburi aparılması haqqında məhkəmə qərarı maliyyə əməliyyatları və bank hesablarının vəziyyəti barədə məlumatların MMX-dan deyil, müvafiq əməliyyatı həyata keçirmiş və yaxud bank hesablarının olduğu, həmin Qanunun 1.1.8 və 1.1.9-cü maddələrində göstərilən müvafiq olaraq maliyyə institutlarından və ya qeyri-maliyyə institutlarından və peşə sahiblərindən məcburi qaydada əldə edilməsini nəzərdə tutmalı, MMX isə qeyd edilən Qanunun 14.10-cu maddəsində göstərilən hal olduqda, yəni apardığı təhlil zamanı cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi və ya digər cinayətlərin əlamətlərini müəyyən etdikdə, onda olan məlumat və sənədləri dərhal istintaq aidiyyəti üzrə cinayət təqibi orqanına təqdim etməlidir.³⁶

³⁶ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 177 və 446-cı maddələri.

VII. Leqallaşdırma cinayətinə görə cəzanın təyin edilməsi və digər məsələlərlə bağlı müddəalar

BMT-nin Vyana və Palermo konvensiyaları, Avropa Şurasının Strasburq və Varşava konvensiyaları, eləcə də FATF-ın 3-cü Tövsiyəsinə dair İzahlı Qeydin 7-ci bəndinin “b” və “c” yarımbəndlərində izah olunduğu kimi həmin Tövsiyə leqallaşdırma cinayətinə görə məhkum olunan fiziki şəxslərə və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunan hüquqi şəxslərə tətbiq edilən sanksiyaların səmərəli, törədilən əməlin ağırlığına uyğun olaraq xəbərdaredici keyfiyyətə malik olmasını cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılmasına, ümumiyyətlə cinayətkarlığa qarşı mübarizədə mühüm amil kimi nəzərdən keçirir.

“Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinə dair bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarı ilə formalaşdırılmış yeni vahid məhkəmə təcrübəsinə görə leqallaşdırma cinayətinə dair işlər üzrə cinayət prosesində təqsirkarlara CM-in 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş ədalət prinsipinin, cəzanın təyin edilməsinə dair normalarının, o cümlədən CM-in 58.3-cü maddəsinin tələblərinə cavab verən, CM-in 41.2-ci maddəsində təsbit edilən cəzanın məqsədlərinə xidmət edən cəzanın təyin edilə bilməsini təmin etmək üçün bütün zəruri, o cümlədən təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini kifayət qədər aşkarlayan məlumatlar toplanmalı, bu məlumatlar məhkəmələr tərəfindən cəza təyini məsələsi həll olunarkən ətraflı təhlil edilib düzgün nəzərə alınmalıdır. İqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə məsələsini tənzimləyən CM-in 73-2-ci maddəsində leqallaşdırma cinayətinin predmetinin (ondan əldə olunan gəlirlərin) könüllü qaytarılmasına görə təqsirkarın cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi imkanı nəzərdə tutulmamışdır. Təqsirkarın müvafiq predikativ cinayət üzrə vurulmuş ziyanı, əldə etdiyi gəlirləri ödəməsinə (tələb olunduqda – həmçinin dövlət büdcəsinə müvafiq məbləği ödəməsinə və zərərçəkmiş şəxslə barışmasına) görə CM-in 73-1 və 73-2-ci maddələrinə müvafiq olaraq predikativ cinayətə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi də şəxsin leqallaşdırma cinayətinə görə məsuliyyətdən azad edilməsinə əsas yaradan hal kimi qiymətləndirilə bilməz.

Həmin Plenum Qərarına görə predikativ cinayət nəticəsində birbaşa və ya dolayı yolla əldə olunmuş əmlakın, eləcə də leqallaşdırmanın və CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin predmetini təşkil edən

əmlakın qanuni sahiblərinə qaytarılması və yaxud dövlət nəfinə müsadirə edilməsi üçün cinayət təqibi üzrə icraatı aparan orqana könüllü təqdim edilməsi; predikativ cinayətin araşdırılması zamanı – leqallaşdırmanın, leqallaşdırma cinayətin araşdırılması zamanı – predikativ cinayətin açılması, təqsirkar şəxslərin müəyyən edilməsi üçün cinayət təqibini həyata keçirən orqanla əməkdaşlıq etmə CM-in 59.1.10-cu maddəsində, habelə müvafiq əsaslar olduqda CM-in 59.1.12, 59.1.13-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cəzanı yüngülləşdirən və təqsirkara cəzanın (cəzanı ağırlaşdıran hallar olmadıqda) CM-in 60.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş güzəştli şərtlərlə təyin edilməsini tələb edən hal (hallar) kimi qiymətləndirilməlidir.³⁷

Qeyd edilən Plenum Qərarında həmçinin o da qeyd edilir ki, leqallaşdırma cinayətinə dair işlərə məhkəmələrdə baxılması zamanı cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar tərəfindən qanun pozuntularına yol verilməsi və yaxud məhkəmə təcrübəsinin vahidliyinin pozulması, o cümlədən hazırkı qərarla təsbit olunmuş hüquqi mövqedən fərqli yanaşmanın tətbiqi zərurətinin kifayət qədər əsaslandırılmaması müəyyən edildikdə, məhkəmələr tərəfindən buna münasibət bildirilməli, o cümlədən kifayət qədər əsaslar olduqda xüsusi qərar çıxarılmalıdır.

³⁷ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 59 və 60-cı maddələri.

FƏSİL 3

İnformasiyanın əldə edilməsi, təhlili və istifadəsi

I. Maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatlar

Maliyyə məsələlərini araşdıran müstəntiq üçün əlçatan olan kəşfiyyat xarakterli məlumatların dəqiq təbiəti və səviyyəsi bu və ya digər ölkədən asılı olaraq fərqlənməklə milli praktikadan və qanunvericiliyin tələblərindən asılıdır. Bununla belə, bu məsələdə dövlətlər arasında ümumi cəhətlər çoxdur və bu baxımdan hansı praktikanın beynəlxalq səviyyədə tanınan praktika olduğunu söyləmək mümkündür.

Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı maliyyə araşdırması aparmaq üçün müstəntiqin bir sıra maliyyə və inzibati məlumatlara, hüquq-mühafizə orqanlarının informasiyalarına və kəşfiyyat xarakterli məlumatlara çıxış imkanı olur. Başlanğıc mərhələdə kəşfiyyat məlumatları kimi əldə edilən bəzi məlumatlar sonrakı mərhələdə sübut formasında məhkəməyə təqdim edilə bilər.

Yuxarıdakılar nəzərə alınmaqla, aşağıda maliyyə araşdırmasına yardımçı ola biləcək materialların 6 ayrı-ayrı əsas kateqoriyası təqdim edilir. Həmin kateqoriyalara nəzər salan zaman məlum olacaqdır ki, müəyyən növ materiallar bütün hallarda yalnız kəşfiyyat məqsədləri üçün istifadə edilir, digər növ materiallar isə başlanğıc mərhələdə sübut qismində toplanı bilər, yaxud ilkin olaraq kəşfiyyat məqsədləri üçün əldə edildiklərinə baxmayaraq, sonradan sübutedici materiala çevrilə bilər.

- 1. Cinayət tarixçələri və kəşfiyyat xarakterli məlumatlar: Bunlar ya araşdırmanın hədəfi olan konkret şəxs (şəxslər) barəsində, ya da müəyyən növ cinayət fəaliyyətləri barəsində hüquq-mühafizə orqanlarında olan materiallardır. Buraya təkcə əvvəlki həbslər, cinayət təqibləri, məhkumluqlar və sanksiyalar barədə məlumatlar deyil, həm də fərdlər arasında əlaqələrin təfəsilatları*

daxildir. Bundan əlavə, cinayətlərlə bağlı kəşfiyyət xarakterli məlumatlar adətən informatorların, müşahidə tədbirlərinin, gizli vasitələrin istifadəsinin, müsahibələrin və dindirmələrin, habelə məlumatların tədqiqinin sayəsində əldə edilir.

- 2. Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə çərçivəsində açıqlanan məlumatlar: Buraya şübhəli əməliyyatlar barədə bildirişlər (STR), habelə milli qanunvericilik əsasında toplanması tələb olunan digər informasiyalar (məsələn, nağd pul əməliyyatları, elektron pul köçürmələri barədə məlumatlar və müəyyən edilmiş pul limitini keçməklə aparılan digər əməliyyatlar barədə bəyannamələr və ya açıqlamalar) daxildir.*
- 3. Maliyyə informasiyaları/qeydləri: Bunlar fiziki və ya hüquqi şəxslərin maliyyə işləri və əməliyyatları barədə materiallardır. Onların dəyərliyi sadəcə konkret əməliyyatların detallarını göstərmələrində deyil, həm də cinayət mənşəli resurslar, strukturlar və potensial cinayət əməliyyatları barədə informasiyaları təqdim etmələrindədir. Belə informasiyalar həm də gələcək fəaliyyətlərin proqnozlaşdırılmasına, vəsaitlərin və aktivlərin yerinin müəyyənləşdirilməsinə kömək edir. Əlbəttə, bu kateqoriyaya aid materiallar çox vaxt üçüncü tərəflərin, məsələn, bankların və ya digər maliyyə qurumlarının sərəncamında olur. Bu kateqoriyaya aid materialların tipik nümunələrinə bunlar daxildir: bank hesabından çıxarışlar, bank hesabının rekvizitləri, maliyyə hesablari, fərdlərin və ya müəssisələrin maliyyə əməliyyatlarına dair qeydə alınmış digər məlumatlar, xidməti borc çərçivəsində aparılan yoxlamaların gedişində toplanmış digər informasiyalar və "öz müştərini tanı" protokolları (yəni müştərilər barədə detallı məlumatlar).*
- 4. Məxfiləşdirilmiş informasiyalar/məxfi məlumatlar: Bu kateqoriya materiallara milli təhlükəsizlik məqsədləri üçün kəşfiyyət orqanları tərəfindən toplanan və saxlanılan materiallar aiddir. Bu məlumatlara çıxış səviyyəsi, böyük ehtimalla, məhdudlaşdırılmış olur.*
- 5. Açıq mənbələrin materialları: Bunlar açıq tipli mənbələri, məsələn, internet, sosial media, çap mediası və elektron medianı, habelə dövlətə (bəzi hallarda isə özəl sektora) məxsus arxivləri və*

reyestrləri tədqiq etməklə əldə edilə bilən bütün informasiya və detalları əhatə edir.

6. *Tənzimləyici qurumların informasiyaları: Bunlar tənzimləyici orqanlarda saxlanılan məlumatlardır. Onlara çıxış imkanı məhdudlaşdırılır və adətən bu imkana yalnız rəsmi funksiya və vəzifələri yerinə yetirən şəxslər malik olurlar. Buraya mərkəzi bankların, vergi orqanlarının, dövlət gəlirlərinin toplanması agentliklərinin və bəzi digər dövlət qurumlarının məlumatları daxildir.³⁸*

II. Cinayət təqibi orqanı ilə Maliyyə Monitorinq Xidməti (MMX) arasında əməkdaşlıq

Maliyyə Monitorinqi Xidməti (MMX) cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri həyata keçirən,

habelə müvafiq sahədə siyasətin formalaşmasında iştirak edən qurumdur. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidməti Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında müstəqil struktur vahidi olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 23 fevral tarixli 66 nömrəli Fərmanı ilə yaradılmış, 3 fevral 2016-cı il tarixində yeni təşkilat – Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası yaradılmış və Maliyyə Monitorinqi Xidməti onun tərkibinə daxil edilməklə ona maliyyə monitorinqi orqanı funksiyası verilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 25 may tarixli 95 nömrəli Fərmanına uyğun olaraq, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilən tədbirlərdə dövlət qurumlarının potensialının gücləndirilməsi və bu sahədə fəaliyyətin effektiv əlaqələndirilməsini təmin edən koordinasiya mexanizminin yaradılması, onlar arasında əməkdaşlığın və məlumat mübadiləsi sisteminin səmərəliliyinin artırılması, beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi məqsədi ilə Maliyyə Monitorinqi Xidməti publik hüquqi

³⁸ Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques October 2018

şəxs yaradılmışdır. Maliyyə Monitorinqli Xidmətinin funksiyaları aşağıdakılardır:

- *Vahid siyasətin formalaşmasında və bu siyasətin həyata keçirilməsində iştirak etmək;*
- *Tənzimləməni və nəzarəti həyata keçirmək;*
- *Milli risk qiymətləndirilməsini həyata keçirmək, bu istiqamətdə dövlət orqanlarının və qurumlarının fəaliyyətini əlaqələndirmək;*
- *Monitorinq iştirakçılarının, monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərin, nəzarət və digər dövlət orqanlarının fəaliyyətini əlaqələndirmək, onlardan daxil olan məlumatları toplamaq və təhlil etmək;*
- *Vahid informasiya sisteminin tətbiqini təmin etmək;*
- *Normativ xarakterli aktlar qəbul etmək və müvafiq hüquqi aktların layihələrinin hazırlanmasında iştirak etmək;*
- *PL/TMM sisteminin inkişafını təmin etmək.*

MMX-nin fəaliyyəti ilə bağlı əsas missiyası monitorinq subyektlərindən məlumatların əldə edilməsi, təhlili və mübadiləsi vasitəsilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dəstək vermək, Maliyyə Monitorinqli Xidmətini müasir tələblərə cavab verən və ölkədə cinayət istismarından azad bir maliyyə sisteminin təmin olunmasına xidmət edən maliyyə monitorinqi orqanına çevirməkdir.³⁹

Azərbaycanda MMX-nin rolu maliyyə məsələlərini araşdıran müstəntiq üçün önəmlidir, belə ki, müvafiq ölkədən asılı olaraq, MMX maliyyə araşdırmasına başlamaq və ya onu genişləndirmək səlahiyyətinə malik olan orqanlardan biridir. Sadə dildə desək, MMX dövlətin ərazisində elə bir mərkəzi idarədir ki, maliyyə hesabatlarının məlumatlarını əldə edir, onları müəyyən şəkildə emal edir (məsələn, kəşfiyyat xarakterli məlumatları təhlil edir), daha sonra müvafiq dövlət qurumlarına və ya prokurorluq orqanlarına təqdim edir və beləliklə çirkli pulların yuyulması

³⁹ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 18 iyul tarixli 215 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Maliyyə Monitorinqli Xidmətinin Nizamnaməsi

ilə mübarizə səylərinə dəstək göstərir. Qeyd etmək vacibdir ki, MMX maliyyə qurumları ilə hüquq-mühafizə/prokurorluq orqanları arasında, habelə müxtəlif ölkələr arasında sürətli informasiya mübadiləsini təmin etməyə qadirdir.

Beynəlxalq təcrübədə maliyyə məsələlərini araşdıran orqan qismində Maliyyə Kəşfiyyatı Bölməsi (FIU) çıxış edir. Bütün dünyada FIU iki əsas fəaliyyət formasından birini qəbul edir. Bunlardan birincisi ondan ibarətdir ki, FIU çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə tədbirlərini artıq mövcud olan hüquq-mühafizə sistemləri ilə paralel həyata keçirir (bunu FIU-nun məhkəmə, hüquq-mühafizə və ya hibrid modelləri adlandırırlar). İkinci fəaliyyət formasına gəlincə, bu halda FIU maliyyə məlumatlarının mərkəzləşdirilmiş qaydada qəbul edilməsi, qiymətləndirilməsi və bu qiymətləndirmənin nəticəsində əldə edilən məlumatların səlahiyyətli hüquq mühafizə və ya prokurorluq orqanlarına göndərilməsi üçün nəzərdə tutulan vahid idarə formasında fəaliyyət göstərir (bunu FIU-nun inzibati və hibrid modelləri adlandırırlar). Azərbaycanda inzibati FIU formasında ikinci model mövcuddur ki, bu da Maliyyə Monitorinqi Xidmətidir.

Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə çərçivəsində səmərəli maliyyə araşdırması, demək olar ki, birmənalı olaraq FIU-nun məlumatlarından geniş istifadəni nəzərdə tutur. Araşdırma aparən müstəntiq və ya prokuror FIU-nun sərəncamında olan müəyyən məlumatları almaq üçün ona sorğu ilə müraciət edə bilməli, o isə öz növbəsində sorğunu vaxtında və səmərəli şəkildə cavablandırma bilməlidir.

Maliyyə hesabatları, açıqlanan maliyyə məlumatları və onların FIU tərəfindən təhlili xüsusi əhəmiyyət daşıyır. STR-lara təkçə bank əməliyyatları və elektron pul köçürmələr barədə məlumatlar deyil, həm də nağd əməliyyatlar və onlarla bağlı hesabatlar, məsələn, həm valyutanın, həm də adsız dönərli (konvertə olunan) maliyyə alətlərinin fiziki olaraq sərhəddən keçirilərək daşınması barədə informasiyalar daxildir. Bir çox dövlətlərdə STR-larda yer alan məlumatlar yalnız maliyyə kəşfiyyatı xarakterli məqsədlər üçün istifadə edilir və onlardan məhkəmədə sübut qismində istifadə etmək olmur. Lakin bəzi ölkələrdə bu belə deyil və STR-larda yer alan məlumatlar məhkəmə tərəfindən birbaşa qəbul edilə bilər. Bunu nəzərə alsaq, transsərhəd xarakteri daşıyan istənilən hal müvafiq ölkələrin araşdırma orqanlarının əməkdaşları arasında aktiv məsləhətləşmələrə və koordinasiyaya gətirib çıxarmalıdır ki, onların hər biri sübut etmə imkanları və ortaya çıxan məhdudiyətlər barədə məlumatlı olsun.

FIU-nun müstəntiq üçün mühüm əhəmiyyəti STR-larda açıqlanan informasiyaların hüdudlarını aşır. İstənilən maliyyə araşdırması çərçivəsində əsas addım bütün lazımi məlumatların alınması üçün FIU-ya

sorğu verməkdən ibarətdir. Buna görə də milli qanunvericiliyin buna icazə verməsi vacibdir. Müstəntiqlər üçün müsbət təcrübə nəzarət vərəqəsinin (atılacaq addımların siyahısının) hazırlanmasından və erkən mərhələdə maliyyə məlumatları üçün FIU-ya sorğu verilməsini oraya daxil etməkdən ibarətdir. FIU-dan əldə edilən məlumatlar hüquq-mühafizə orqanlarının məlumat bazasında olan taktiki və ya strateji xarakterli kəşfiyyat məlumatları ilə tutuşdurularaq yoxlanılmalıdır. Bu cür dolğun yanaşma çirkli pullardan gələn gəlirləri müəyyənləşdirməyə kömək edir. FIU-nun materialları həmçinin müstəntiqin artıq əldə edilmiş olan digər sübutları və ya informasiyaları bir-biri ilə əlaqələndirməsinə, ayrı-ayrı şəxslər və fəaliyyətlər arasında əlaqəni müəyyənləşdirməsinə kömək edə bilər, əks halda bu cür əlaqənin mövcudluğu nəzərə çarpmaya bilər.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında MMX ilə hüquq mühafizə orqanları arasında əməkdaşlıq aşağıdakı qaydada həyata keçirilir:

- MMX özü analitik fəaliyyətləri nəticəsində əldə etdikləri şübhəli əməliyyatlar barədə məlumatları hüquq mühafizə orqanlarına göndərir;
- MMX-yə şübhəli əməliyyatlar barədə monitorinq orqanlarında məlumatlar daxil olur, daha sonra həmin məlumatlar aidiyyəti üzrə araşdırma aparılması üçün hüquq mühafizə orqanlarına göndərilir.

Milli təcrübədə MMX tərəfindən Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə göndərilmiş şübhəli məlumatlar üzrə 2022-ci il ərzində Baş İdarədə 6 cinayət işi başlanmışdır. Həmin cinayət işlərinin qısa fabulasına diqqət yetirək:

- B.K.-nin təsisçisi, rəhbəri və imza hüquqları olduğu çoxsaylı hüquqi şəxslərin qanunsuz fəaliyyəti ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətindən Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə daxil olmuş material üzrə araşdırma aparılan zaman B.K. ilə əlaqəli olan C.H.-nin "K.K" MMC üçün hesab açmaq məqsədilə "X Bank" ASC-yə müraciəti əsasında təhlil aparılan zaman B.K.-nin həmin bankın müxtəlif filiallarında 59 şirkətə hesab açması, şirkətlərin əməliyyat profillərinin oxşar olması, eyni dövlət müəssisələrindən hesablara vəsaitlərin daxil olması, yeni açılmış hesablarda bir-iki əməliyyat aparılaraq, əməliyyatların dayandırılması müəyyən edilmişdir. B.K. təsisçisi, rəhbəri və ya imza hüququ olduğu 80 hüquqi şəxsə hesab açmış, 2017-2021-ci il tarixlərdə "XX Bank" ASC və 2021-ci il tarixdə "Y Bank" ASC-dəki fəaliyyəti aktiv olan həmin hüquqi şəxslərin hesablarına dövlət qurumları və onlara aid müəssisələrdən

müxtəlif təyinatlı, yəni “tikinti materiallarının alınması”, “parçaların alınması”, “xidmətin dəyərinin ödənilməsi”, “avto təmir”, “sürtkü yağının alınması” adı ilə ümumilikdə 2,9 milyon manat vəsait mədaxil edilmiş, həmin vəsait sonradan B.K. ilə əlaqəli şirkətlərə köçürülərək nağdlaşdırılmışdır. Bankda şirkətlərin adından əsasən B.K. və sonuncunun arvadı A.N. çıxış etmiş, sözügedən bir çox şirkətin direktorları Qırğızıstan Respublikasının vətəndaşları olmuşlar. Qeyd olunan faktlarla bağlı Baş İdarədə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1.3.2-ci maddəsi ilə cinayət işi başlanmışdır.

- H. N. və M. R. təsisçisi, rəhbəri və imza hüquqları olduğu çoxsaylı hüquqi şəxslərin qanunsuz fəaliyyəti ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətindən Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə daxil olmuş material üzrə araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, “X” ASC-dən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, 2019-2021-ci illər ərzində H. N. və M. R. təsisçisi, rəhbəri və ya imza hüquqları olduğu 65 şirkətin hesabına ümumilikdə 5.353.092 manat vəsait nağdsız mədaxil edilmiş, həmin vəsaitdən 1.484.935 manat mal-materialların alışı təyinatı ilə birbaşa dövlət təşkilatlarından, 639.205 manat isə müxtəlif şirkətlərdən dolayı yolla köçürülmüşdür. Eyni zamanda, 2019-2021-ci illər ərzində “A” MMC, “B” MMC və “C” MMC-nin “D bank” ASC, “E” ASC, “F Bank” ASC-də olan bank hesablarına dövlət təşkilatlardan ümumilikdə 1.389.176 manat məbləğində vəsait mədaxil edilmiş, qeyd edilən vəsait sonradan H. N. və M. R.-ə məxsus şirkətlər vasitəsilə nağdlaşdırılmışdır. Qeyd olunan faktlarla bağlı Baş İdarədə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1.3.2-ci maddəsi ilə cinayət işi başlanmışdır.

- B. G. “XX Bank” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin “S” filialında özünün və digər əlaqəli olduğu şəxslərin adına depozitə qoyduğu xüsusilə külli miqdarda vəsaitin mənbəyini gizlətməsi və müvafiq təsdiqedic sənədlərin təqdim olunmasından imtina etməsi, sonuncunun vəzifəli şəxslə əlaqəli olması ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətindən Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə daxil olmuş material üzrə aparılmış araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, “XX Bank” ASC-dən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, “Y Tibb Mərkəzi” publik hüquqi şəxsin baş mühasibi vəzifəsində işləyən B. G. 2011-2014, 2017-2021-ci illərdə 520.300 manat, “Y Tibb Mərkəzi” publik hüquqi şəxsin mühasibi vəzifəsində işləyən A. Ş. 2015-2016, 2018-2019, 2021-ci illərdə 367.850 manat, sonuncunun qardaşı A. K. 2015, 2019, 2021-ci illərdə 404.150 manat, anası A.N. 2015, 2019, 2021-ci illərdə 310.500 manat, oğlu B.

T. 2013-2015, 2017, 2021-ci illərdə 362.200 manat vəsaiti "XX Bank" ASC-nin Sumqayıt filialında depozitə qoymuşlar. G. B. sonuncu dəfə yenidən həmin bankda A. K. adına 200.000 manat məbləğində əmanət yerləşdirmək istəyəndə əmanəti üçüncü şəxsin adına yerləşdirməsini ilkin olaraq şəxsiyyət vəsiqəsinin üzərində olmaması, daha sonra isə dövlət işində işləməsi ilə izah etmiş, bank həmin vəsaitin mənbəyi ilə bağlı rəsmi sənəd tələb etdikdə isə B.G. pulu depozitə qoymaqdan imtina etmişdir. Qeyd olunan faktlarla bağlı Baş İdarədə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1.3.2-ci maddəsi ilə cinayət işi başlanmışdır.

- Y. Ə. və Y. V. təsisçisi və rəhbəri olduqları çoxsaylı hüquqi şəxslərin qanunsuz fəaliyyəti ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətindən Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə daxil olmuş material üzrə araşdırma araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, "XX Bank " Açıq Səhmdar Cəmiyyətindən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, Y. Ə. və Y. V. ümumilikdə 194 hüquqi şəxsin təsisçisi, rəhbəri olmuş və ya hesablarına imza səlahiyyətindən istifadə etmişlər. 01.11.2019-cu ildən 31.12.2021-ci il tarixədək olan dövr ərzində Y. Ə. və Y. V. təsisçisi, rəhbəri və ya imza hüquqları olduğu 41 şirkətin hesabına ümumilikdə 6,5 milyon manat nağdsız mədaxil edilmiş, həmin vəsaitin 2,3 milyon manatı dövlət vəsaitlərinin payına düşmüşdür. Göstərilən 2,3 milyon manat birbaşa dövlət təşkilatlarından, 185.872 manat isə müxtəlif şirkətlərdən dolayı yolla köçürülmüşdür. Daha sonra 6,5 milyon manat vəsaitdən 4,3 milyon manat nağdsız, 2,2 milyon manat isə nağd qaydada məxaric edilmişdir. Bununla yanaşı, 2020-2021-ci illərdə "Y Bank " ASC tərəfindən ümumilikdə 943.000 manat vəsait Y. Ə. və Y. V.-ya məxsus şirkətlərin hesablarına "Müxtəlif bank məhsullarının instagram/facebok sosial şəbəkələrdə reklamı üçün" təyinatı ilə köçürüldükdən sonra nağdlaşdırılmışdır. Y. Ə. və Y. V.-nın imza səlahiyyətləri olduğu "A" MMC, "B" MMC, "C LTD" MMC, "D" MMC, "E" MMC, "F" MMC, "G" MMC, "H" MMC və "M" MMC-lər 2020-2021-ci illəri əhatə edən dövr ərzində dövlət qurumunda "Seminar-treninglərin və keçiriləcək regional konfransların təşkili" ilə bağlı elan olunmuş ümumilikdə 936.163 manat məbləğində tenderlərin qalibi olmuşdur. Halbuki, Y. Ə. və Y. V.-nın təsisçisi və rəhbəri olduqları hüquqi şəxslərin əsas fəaliyyət növü "İxtisaslaşdırılmış topdansatış" olmuşdur. Qeyd olunan faktlarla bağlı Baş İdarədə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1.3.2-ci maddəsi ilə cinayət işi başlanmışdır.

- "A Bank" və "B Bank" Açıq Səhmdar Cəmiyyətlərindən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, dövlət vəsaitlərinin birbaşa və dolayı olaraq,

eyni şəxslə bağlı olan hüquqi şəxslərin vasitəsilə Türkiyə Respublikasında qeydiyyatda olan "X" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinə köçürülərək, cinayət yolu ilə əldə edilmiş vəsaitlərin leqallaşdırılması şübhəsinin olması ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidmətindən Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə daxil olmuş material üzrə araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, 2020-ci ilin may-iyun aylarını əhatə edən dövr ərzində S. T. imza hüququ olduğu "Y" MMC və "Z" MMC-dəki bank hesablarına "C" MMC tərəfindən ümumilikdə 581.890 manat məbləğində dövlət vəsaiti mədaxil edilmiş, daxil olmuş həmin vəsait daha sonra konvertasiya olunaraq (493.485 ABŞ dolları) Türkiyə Respublikasının "M" şirkətinə köçürülmüş, lakin köçürülmələrə dair banka təqdim olunan müqavilələrdə alınan mallar haqqında məlumat qeyd olunmamış, bir sıra səhvlərə yol verilmişdir. Bundan başqa, "B" ASC-nin müştərisi olmaqla, kofe, çay, kakao və ədviyyatın topdan satışını həyata keçirən "L" MMC-yə həmin bankda 21.10.2020-ci il tarixdə hesab açılaraq, ayrı-ayrı qurumlardan "tikinti materiallarının alınması", Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyindən "eksponat alışı" və digər bu tipli təyinatlar üzrə pul vəsaitləri mədaxil edilmiş, daha sonra həmin vəsaitlər "X" MMC-nin hesabına, sonuncu MMC tərəfindən isə başqa şirkətə köçürülmüşdür. Bundan əlavə, adları çəkilən şirkətlərin şübhəli əlaqələri olmuşdur. Belə ki, "P" MMC-nin təsisçisi H. P.-nin rəhbəri olduğu "P.T." MMC və "T. G. LTD" MMC-yə 2020-ci il ərzində "S" MMC və digər müəssisələrdən ümumilikdə 575.202 manat məbləğində pul vəsaiti mədaxil olunmuş, həmin vəsaitlər daha sonra "X" MMC-nin hesabına köçürülmüşdür. Həmçinin, 2020-ci il ərzində "S" MMC-yə dövlət orqanlarından köçürülməsi göstərilmiş 2.444.578 manat məbləğində vəsaitin bir hissəsi daha sonra dolayı olaraq "B .G." MMC, "B.R. LTD" MMC və digər şirkətlərin hesabları vasitəsilə "X" MMC-yə köçürülmüşdür. S. T. tərəfindən idarə olunan digər hüquqi şəxslərin hesablarından da "X" MMC-yə pul vəsaitləri köçürülmüş, daha sonra isə həmin vəsaitlərdən ümumilikdə 2.529.860 ABŞ dolları Türkiyə Respublikasının "M" şirkətinə köçürülmüşdür. Eyni zamanda, "S" MMC, "P" MMC, "P. T." MMC, "K" MMC və "G" MMC şirkətlərinə dövlət satınalmaları çərçivəsində 14.150.724 manat məbləğində vəsait köçürülmüşdür. "M" şirkətinə köçürülən vəsaitlərin müqabilində malların idxal edilməsinə dair məlumat müəyyən edilməmişdir. Qeyd olunan faktlarla bağlı Baş İdarədə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1.3.2-ci maddəsi ilə cinayət işi başlanmışdır.

- "A Bank" Açıq Səhmdar Cəmiyyətində bank hesabları olan və Azərbaycan Respublikasında qeydiyyata alınan 14 hüquqi şəxsin qanunsuz fəaliyyəti ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinq

Xidmətindən daxil olmuş material üzrə Baş prokuror yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsində araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, "A Bank" ASC-dən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, 15.10.2021-18.01.2022-ci il tarixlərində real iqtisadi və ticarət fəaliyyəti olmayan, bəziləri barəsində vergi cinayətləri ilə bağlı məlumatlar olan 14 şirkət tərəfindən onlara böyük bir qismi birbaşa və dolaylı olaraq büdcə təşkilatlarından daxil olmuş maliyyə vəsaitlərindən Çin Xalq Respublikasında qeydiyyatda olan "H" şirkətinə "tikinti materiallarının alınması" təyinatı ilə 12.233.132 ABŞ dolları (20.796,325 ekv.) məbləğində 66 sayda köçürmə əməliyyatı icra edilmişdir. Belə ki, 05.04.2021-ci il tarixdən 16.02.2022-ci il tarixədək olan dövrdə həmin şirkətlərin hesablarına dövlət satınalma müsabiqəsinin qalibi olmuş şirkətlər, Dövlət Xəzinadarlığı Agentliyi və dövlət müəssisələrinin digər banklardakı hesablarından ümumilikdə 167.252.978 manat vəsait mədaxil edilmişdir. Qeyd edilən şirkətlərdən "L" MMC, "M" MMC, "N" MMC və "K" MMC tərəfindən Çin şirkətinə edilən köçürmələr 15.10.2021-ci il tarixdən etibarən başlanmış, köçürmələrin təyinatı müxtəlif metal və kabellərin sifarişləri ilə əlaqədar olsa da, şirkətlərdən "R" MMC, "Z" MMC və "V" MMC-nin fəaliyyət sahələri fərqli olmaqla (kişi bərbər salonu tərəfindən xidmətlərin göstərilməsi, oyun və oyuncaqların pərakəndə satışı, qoyun və keçilərin yetişdirilməsi), qeyd edilən təyinatı uyğun olmamışdır. Bundan başqa, Çin şirkətinə köçürmə edən 7 şirkət 2021-ci ilin son rübündə təsis edilmiş, bu şirkətlərdən "E" MMC, "İ" MMC, "O", "S" və "T" MMC eyni ünvanda, yəni "XXXXXX" ünvanında qeydiyyata alınmışdır. Həmin ünvanda 200-dən artıq şirkət qeydiyyata alınmaqla, qeyd olunan 7 şirkətin təsisçilərindən 4 şəxs həmin rübdə başqa şirkətlər də təsis etmişlər. Bundan əlavə, "P Bank" ASC tərəfindən verilmiş məlumatdan görünür ki, 25.02.2020-ci il tarixdə "Ho" (satıcı qismində), "U" (vasitəçi qismində, Azərbaycan Respublikası) və "G" MMC (alıcı qismində, Rusiya Federasiyası) arasında bağlanmış üçtərəfli alqı-satqı müqaviləsinə əsasən, 06.10.2021-21.12.2021-ci illəri əhatə edən dövr ərzində "U" tərəfindən "H" şirkətinə 9 sayda əməliyyat üzrə ümumilikdə 4.106.763,57 ABŞ dolları məbləğində vəsait köçürülmüşdür. Eyni zamanda, Ə. R. nin imza səlahiyyəti olduğu "LLL" MMC, "SSS" MMC və "JJJ" MMC tərəfindən xaricə köçürülən vəsaitlərin müqabilində ölkə ərazisinə mallar idxal edilməmişdir. "H" şirkətinə vəsait köçürən şirkətlərdən "Ş" MMC və "Ə" MMC tərəfindən köçürmə edilmiş Türkiyə Respublikasının "W" və "Y" şirkətlərinin şübhəli fəaliyyəti ilə bağlı xarici maliyyə kəşfiyyatı orqanından məlumat əldə olunmuşdur. Qeyd olunan faktlarla bağlı Baş İdarədə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1.3.2-ci maddəsi ilə cinayət işi başlanmışdır.

MMX-nin şübhəli əməliyyatlar barədə hüquq mühafizə orqanlarına göndərdiyi məlumatlar üzrə geriye məlumatlandırma hüququ vardır. Belə

ki, "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın ləqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 19-cu maddəsinin tələbinə əsasən **geriyə məlumatlandırma** qanunla müəyyən edilmiş qaydada təqdim edilmiş məlumat və sənədlər üzrə görülən tədbirlərin nəticələrinin izlənməsi, keyfiyyətə nəzarət edilməsi və statistik məlumatların toplanması məqsədilə məlumat və sənədləri alan orqanın (qurumun) müvafiq məlumatları həmin Qanunun 19.3–19.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada göndərən tərəfə təqdim etməsidir. Aşağıdakı məlumat və sənədlər geriyə məlumatlandırma çərçivəsində təqdim edilir:

- *təqdim edilmiş məlumat və sənədlərin qəbul edildiyi və araşdırıldığı barədə məlumat;*
- *məlumat və sənədlərin araşdırılması nəticəsində sonrakı addımların xülasəsi;*
- *məlumat və sənədlərin keyfiyyətinə və istifadəyə yararlılığına dair məlumat;*
- *təqdim edilən əməliyyatlar üzrə dövri statistik məlumat.*

Maliyyə monitorinqi orqanı monitorinq olunmalı əməliyyatlara dair ona təqdim edilmiş məlumat və sənədlər üzrə öhdəlik daşıyan şəxslərə, habelə bu Qanunun 12-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş şəxslərə qeyd edilən Qanunun 19.2.1-ci və 19.2.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş məlumatları təqdim edir. Öhdəlik daşıyan şəxslərin, habelə Qanunun 12-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş şəxslərin geriyə məlumatlandırma proseduru maliyyə monitorinqi orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maliyyə monitorinqi orqanı sözügedən Qanunun 16-cı və 18-ci maddələrinə uyğun olaraq ona təqdim edilmiş məlumat və sənədlər üzrə nəzarət orqanlarına və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqana (quruma) Qanunun 19.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məlumatları və sənədləri təqdim edir.

Həmin Qanunun 14.10-cu maddəsinə uyğun olaraq məlumat və sənədlərin təqdim edildiyi cinayət təqibi orqanı ona təqdim edilmiş məlumat və sənədlər üzrə maliyyə monitorinqi orqanına Qanunun 19.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş məlumatları və sənədləri təqdim edir.

Maliyyə monitorinqi orqanı, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum), habelə istintaq aidiyyəti üzrə cinayət təqibi orqanları Qanunun 22-ci maddəsinə uyğun olaraq təqdim edilmiş məlumat

və sənədlər üzrə xarici tərəfdaşların geriyə məlumatlandırılmasını həyata keçirir.

“The Egmont Group of Financial Intelligence Units” adlı beynəlxalq qurum (Eqmont Maliyyə Kəşfiyyat Bölmələri Qrupu) çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə aparmaq üçün milli maliyyə kəşfiyyatı bölmələri (FIU) arasında əməkdaşlıq və kəşfiyyat məlumatlarının mübadiləsini asanlaşdıran beynəlxalq təşkilatdır. Milli FIU-lar şübhəli maliyyə əməliyyatları haqqında məlumatları toplayır, onlar alınan məlumatların işlənməsi və təhlili üçün məsuliyyət daşıyırlar. FIU hər hansı qeyri-qanuni fəaliyyətə dair kifayət qədər sübutlar aşkar etdikdə, toplanmış sübutları hüquq mühafizə orqanları ilə paylaşır. Eqmont Qrupu 1995-ci ildə 24 milli FIU-nun qeyri-rəsmi şəbəkəsi kimi yaradılmış, baş ofisi Kanadanın Toronto şəhərində yerləşir. Qrup adını qrupun təsis toplantısının keçirildiyi Brüsseldəki Eqmont Sarayından götürüb. Eqmont Qrupunun Katibliyi 15 fevral 2008-ci ildə Toronto şəhərində daimi qərargahını yaratmış, katibliyin həmçinin Kanadanın paytaxtı Ottava şəhərində də əlavə ofisləri vardır. Eqmont Qrupunun məqsədi çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizədə əməkdaşlığı təkmilləşdirmək və bu sahədə daxili proqramların həyata keçirilməsini təşviq etmək üçün dünya üzrə mütəmadi olaraq FIU-ların forumunu təmin etməkdir. Egmont Qrupu üzv FIU-lara aşağıdakılar vasitəsilə dəstək verir:

- qarşılıqlı informasiya mübadiləsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və sistemləşdirilməsi;
- FIU-lar tərəfindən işə götürülən işçilərin təcrübə və bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün təlimlər təklif etmək və kadr mübadiləsini təşviq etməklə FIU-ların effektivliyinin artırılması;
- Egmont Secure Web (ESW) kimi texnologiyanın tətbiqi vasitəsilə FIU-lar arasında daha yaxşı və təhlükəsiz ünsiyyətin gücləndirilməsi;
- üzv FIU-ların əməliyyat bölmələri arasında artan koordinasiya və dəstəyin təşviq edilməsi;
- FIU-ların əməliyyat müstəqilliyini təşviq etmək
- Çirkli pulların yuyulması proqramı olan yurisdiksiyalarla və ya inkişafın ilkin mərhələlərində proqramı olan ərazilərlə birlikdə FIU-ların yaradılmasını təşviq etmək.⁴⁰

⁴⁰ <https://egmontgroup.org/about/>

Hazırda Eqmont Qrupuna 167 dövlətin Maliyyə Monitorinqi Orqanı daxil edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidməti tərəfindən 2009-cu ilin sonunda Eqmont Qrupu Katibliyinə üzvlük barədə müraciət ünvanlamışdır. Buna uyğun olaraq

Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin Eqmont Qrupuna üzvlüyü ilə bağlı müvafiq prosedurlara başlanılmışdır. Müvafiq prosedurlar çərçivəsində Rusiya Federasiyası və Ukrayna Respublikasının maliyyə monitorinqi orqanları Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti üçün sponsor qurumlar olaraq müəyyən edilmişdir. Üzvlük prosedur çərçivəsində Eqmont Qrupunun 27 iyun – 1 iyul 2010-cu il tarixində keçirilən 18-ci plenar iclasında Maliyyə Monitorinqi Xidməti müşahidəçi qismində iştiraka dəvət edildi. Bu plenar iclasda Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin Eqmont Qrupunun üzvlüyünə qəbul prosedurlarının növbəti mərhələsi müzakirə edilmişdir. Maliyyə Monitorinqi Xidməti daha iki dəfə Eqmont Qrupunun İşçi Alt-qruplarının iclaslarında (Moldova, oktyabr 2010-cu il və Aruba, mart 2011-ci il) müşahidəçi qismində iştirak etmişdir. Arubada keçirilmiş İşçi Alt-qrupların iclası zamanı Hüquq İşçi Alt-qrupu tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin Eqmont Qrupuna üzv seçilməsi tövsiyə edilmişdir. 11-15 iyul 2011-ci il tarixlərində təşkil edilmiş Eqmont Qrupunun 19-cu plenar iclasında qəbul edilmiş qərarla Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti daha altı dövlətin maliyyə monitorinqi orqanı ilə birlikdə Eqmont Qrupunun tamhüquqlu üzvü seçilmişdir.

Eqmont Qrupuna üzvlük Azərbaycan Respublikasının maliyyə monitorinqi orqanına təşkilatın İnternet rabitəsi üzərindən qurulmuş təhlükəsiz informasiya sisteminə (Eqmont Secure Web) qoşulma imkanı təqdim etmişdir. Bu sistem yüksək təhlükəsizliyə malik elektron poçt xidmətinə malikdir və hazırda qurumun 167 üzvü spesifik fəaliyyət sahəsi ilə bağlı məlumat mübadiləsini məhz bu mexanizm üzərindən həyata keçirir.

a) Maliyyə araşdırmaları. Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə çərçivəsində uğurlu cinayət təqibinin həyata keçirilməsi səmərəli araşdırmadan asılıdır. Araşdırmanın səmərəliliyi isə aşağıdakılardan asılıdır:

- *pulların/aktivlərin və maliyyə axınlarının izlənilməsindən;*
- *maliyyə araşdırmasının prinsiplərini və məqsədlərini anlamaqdan;*
- *maliyyə sistemlərini və (köhnə və yeni) ödəniş/pulköçürmə metodlarını anlamaqdan;*
- *banklarla və digər maliyyə xidmətlərinin təchizatçıları ilə tərəfdaşlıq əlaqələrinin qurulmasından;*
- *MMB-lərdən və çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə üzrə beynəlxalq şəbəkələrdən lazımi qaydada istifadə edilməsindən;*
- *Prokurorlar və müstəntiqlər arasında koordinasiyanın olmasından.⁴¹*
- *ABŞ Dövlət Departamentinin 2014-cü və 2018-ci il üzrə hesabatına görə Azərbaycanda qanunsuz gəlirlərin çox hissəsi aşağıdakı cinayətlərdən əldə edilir:*
- *vergidən yayınma (bu, çirkli pulların yuyulması risklərinin təxminən 75%-ni təşkil edir);*
- *korrupsiya (bu, risklərin təxminən 10%-ni təşkil edir);*
- *narkotik vasitələrin və silahların istehsalı və ticarəti;*
- *oğurluq və özgə əmlakını talama;*
- *dələduzluq;*
- *insan alveri;*
- *qaçaqmalçılıq.⁴²*

⁴¹ Əməliyyat məsələləri: Maliyyə araşdırmaları ilə bağlı təlimat, FATF, 2012, səh. 5.

⁴² ABŞ Dövlət Departamenti, Narkotik Vasitələrin Beynəlxalq Dövyəsi ilə Mübarizə və Hüquq-Mühafizə Fəaliyyətləri Bürosu, Narkotik vasitələrin beynəlxalq dövyəsinə nəzarət strategiyası üzrə hesabat, II cild, "Çirkli pulların yuyulması və maliyyə cinayətləri", mart 2018-ci il, səh. 50; və MONEYVAL-ın Azərbaycan üzrə qiymətləndirici hesabatı (2014), səh. 21.

Həmin hesabatda qeyd edilirdi ki, Azərbaycan üçün əsas riskləri narkotik ticarəti (tranzit dövlət kimi) və insan alveri (həm tranzit, həm də mənşə ölkəsi kimi), eləcə də qanunvericilikdəki boşluqlar (məsələn, müəyyən monitorinq orqanlarının öhdəliklərinin məhdud olması, çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə öhdəliklərinin əsas peşələrə şamil edilməməsi və aktivlər üçüncü tərəflərə verildiyi təqdirdə müsadirə tədbirlərinin olmaması), çirkli pulların yuyulması ilə mübarizəyə dair normaların zəif tətbiq edilməsi, sanksiyaların qeyri-adekvat olması və "hüquq mühafizə orqanları səviyyəsində məlumatlılığın və peşə hazırlığının səviyyəsinin aşağı olması təşkil edir. Həmçinin maliyyə məlumatlarına hüquq mühafizə orqanlarının çıxış imkanlarının məhdud olması onların cinayətdən əldə edilən gəlirləri müəyyənləşdirmək, izləmək və müsadirə etmək imkanlarına təsir göstərir.

b) Maliyyə araşdırmasının məqsədləri. Hal hazırda milli qanunvericilikdə "maliyyə araşdırması" müstəqil institut kimi nəzərdə tutulmur və bu cinayət təqibi zamanı istintaqın əsas xətti ilə birlikdə aparılır. Maliyyə araşdırmasının məqsədi cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın, habelə qanunsuz yolla əldə edilmiş əmlakın müəyyən edilməsi və bərpası üzrə tədbirlərin görülməsi, bununla da

gələcəkdə müsadirə üçün hazırlanmasıdır. FATF standartlarına əsasən bu araşdırma əsas istintaqdan ayrıca - ona paralel olaraq aparılmalıdır. Vəsaitin əvvəlki bölmələrində də qeyd edildiyi kimi Ali Məhkəmənin müvafiq Plenum Qərarı maliyyə araşdırmasına xüsusi diqqət ayrılmasını və təcrübədə tətbiqini zəruri edir.

Beynəlxalq təcrübəyə əsasən cinayət təqibini aparan subyekt istənilən tamah motivli ağır cinayət üzrə effektiv və səmərəli maliyyə araşdırmasının aparılmasını təmin etməlidir.

Maliyyə araşdırmasının əsas məqsədləri bunlardır:

- ✓ *cinayət yolu ilə əldə edilən, istifadə edilən və ya istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan vəsaitləri və ya aktivləri müəyyənləşdirmək;*
- ✓ *araşdırılan işə aidiyyəti olan sübutları əldə etmək;*
- ✓ *mövcud maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatları daha da dolğunlaşdırmaq;*
- ✓ *cinayət və ya terror təşkilatının və ya şəbəkəsinin maliyyə strukturlarını üzə çıxarmaq;*
- ✓ *vəsaitlərin və digər aktivlərin dondurulmasına/üzərinə həbs qoyulmasına və müsadirə olunmasına əsas verən maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatları və sübutları əldə etmək;*
- ✓ *cinayət fəaliyyətlərini qabaqlamaq;*
- ✓ *müsadirə ilə bağlı məhkəmə icraatında ittihamı təsdiqləyəcək maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatları və sübutları toplamaq;*
- ✓ *qarşılıqlı hüquqi yardım çərçivəsində digər dövlətdən daxil olan sorğunun icrası üçün sübutlar toplamaq.⁴³*

Maliyyə araşdırması lazımi qaydada strukturlaşdırılmalı, dəqiq, amma vəziyyətə uyğunlaşdırıla bilən strategiya çərçivəsində aparılmalıdır ki, bütün əlçatan məlumatlar və sübutlar toplansın, müqayisəli şəkildə təhlil edilsin. Bu işləri yerinə yetirərkən nəzərə almaq lazımdır ki, cinayətkar subyektlər qanunsuz vəsait və əmlakın dövrüyyəsini və ya hərəkətini təmin edərkən həmin vəsaitlər və ya əmlaklar bir qayda olaraq müxtəlif reyestrlərdə, məlumat bazalarında və digər informasiya daşıyıcılarında qeydə alınır. Maliyyə araşdırmasının gedişində məhz bu qeydlərin izinə düşmək lazımdır. İstənilən maliyyə araşdırmasının əsas

⁴³ MONEYVAL-ın hesabatının 27-ci bəndi.

məqsədlərindən biri mütəmadi yenilənən maliyyə-kəşfiyyat xarakterli dəqiq məlumatlar əsasında qurulan dinamik strategiyaya malik olmaqdan ibarət olmalıdır. Bunu nəzərə alaraq, Azərbaycanda maliyyə-kəşfiyyatı xarakterli məlumatların mübadiləsi tənzimləyici qurumlar, nəzarət orqanları, MMX, hüquq mühafizə orqanları, digər aidiyyəti orqanlar arasında bu növ məlumatların effektiv mübadiləsi üçün koordinasiya mexanizmi qurulmalıdır.

c) Reaktiv araşdırmalar. Ənənəvi olaraq, çirkli pulların yuyulması (əlaqədar predikat cinayətlərlə birlikdə) cinayətinin araşdırılması reaktiv (sonradan reaksiya göstərmə) xarakter daşıyır, amma bundan fərqli olaraq getdikcə araşdırma strategiyalarının mühüm komponenti olan proaktiv (qabaqlayıcı) istintaq hərəkətlərinin əhəmiyyəti artır. Reaktiv araşdırmalar çox zaman məhkəmə sübutları ilə maliyyə sübutlarının kombinasiyasına, habelə şahidlərin ifadələrinə əsaslanır. Azərbaycanda formalaşmış mövcud təcrübəyə əsasən bu vaxtadək çirkli pulların yuyulması cinayətini sübut etmək üçün onunla əlaqəli olan predikativ cinayətə görə ittiham hökmü çıxarılmalı idi. Müvafiq olaraq, predikativ cinayətin hallarından irəli gələn dəlillər çirkli pulların yuyulması cinayətini sübut etmək üçün yüksək sübutedici dəyərə malik olar bilirdi. İttiham əsasən təqsirləndirilən şəxsin və şahidlərin ifadələri üzərində idi. İttihamın ifadələrdən asılılığı isə gələcək perspektiv üçün riskli idi.

ç) Proaktiv araşdırmalar. Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı aparılan ibtidai araşdırma zamanı cinayət təhlükəsi elə xarakter daşıya bilər ki, cinayət barədə sövdələşmənin və ya cinayətin planlaşdırılmasının erkən mərhələsində hüquq mühafizə orqanlarının cəmiyyətin müdafiəsi və ya aktivlərin qorunması üçün müdaxilə etməsinə ehtiyac yarana bilər. Bu, sübutların əldə edilməsinə görə məsul olan şəxslər üçün böyük çətinliklər yarada bilər, belə ki, atılmış addım əsasən maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatlara əsaslanan zaman müstəntiqlərin real sübut əldə etmək şansı az ola və ya ümumiyyətlə olmaya bilər. Bununla mübarizə aparmaq üçün bütün orqanlar sübut əldə etmək imkanlarının əldən çıxması üçün araşdırmanın əvvəllindən sıx əməkdaşlıq şəraitində işləməlidirlər.

d) Maliyyə əməliyyatları: vəsaitlərin (aktivlərin) izlənilməsi, müəyyən edilməsi və dondurulması. Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətində vəsaitlərin izlənilməsi müxtəlif istintaq və ekspertiza metodlarının birgə istifadəsini (o cümlədən sənədlərin və qeydlərin təqdim edilməsi barədə məhkəmə əmrindən istifadəni), mülkiyyətin müxtəlif hüquqi şəxslərin (o cümlədən biznes müəssisələrinin və xeyriyyə təşkilatlarının) sahibliyinə keçməsinin müəyyənləşdirilməsini və konvertasiya əməliyyatlarının izlənilməsini (məsələn, müəyyən əşyaları

almaq üçün nağd vəsaitlərin istifadə edilməsi və həmin əşyaların da öz növbəsində sonradan satılaraq əldə edilən gəlirin digər avadanlıq almaq üçün istifadə edilməsi) özündə ehtiva edə bilər.

Vəsaitlərin və aktivlərin izlənməsi kontekstində yadda saxlamaq vacibdir ki, hüquqi şəxs, məsələn, saxta/qondarma şirkət, yaxud alternativ variant kimi hər hansı qanuni hüquqi şəxs aktivlərin hərəkəti üçün vasitə qismində istifadə edilə bilər. Bununla əlaqədar olaraq, həmişə əsas məqsədlərdən biri sözügedən aktivlərin benefisiar mülkiyyətçisi olan və ya həmin aktivlərdə benefisiar maraqları olan fiziki şəxsi müəyyənləşdirməkdir. Sadəcə benefisiar hüquqi şəxsi müəyyənləşdirmək yetərli deyil, diqqəti həmin hüquqi şəxsin arxasındakı fiziki şəxsin və ya şəxslərin müəyyənləşdirilməsi üzərində cəmləşdirmək lazımdır.

Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətlərinin istintaqı zamanı istifadə edilən və ya istifadə edilməsi nəzərdə tutulan vəsaitlərin izlənməsi məsələsini nəzərdən keçirərkən araşdırmanı həyata keçirən müstəntiq nəzərə almalıdır ki, şübhəli şəxsin (şəxslərin) niyyəti qanunsuz gəlirləri qanuni aktivlərə "çevirməkdən", yaxud ən azından həmin gəlirlərin izlənilə bilməməsi üçün onların hərəkətini gizlətməkdən ibarət ola bilər. Bunun üçün şübhəli şəxs (şəxslər) çirkli pulların yuyulmasına yönələn klassik üçmərhləli prosesdən istifadə edə bilər:

- *Daxiletmə - bu adətən birinci mərhələdir və burada əsas məqsəd aktivləri hər hansı qanunsuzluq izlərindən "təmizləməkdən" ibarətdir. Buna bir sıra yollarla, məsələn, vəsaitləri maliyyə sistemində yerləşdirməklə nail olmaq olar (bunu maliyyə institutu vasitəsilə və yaxud maliyyə alətlərinə konversiya yolu ilə etmək olar);*
- *Yerləşdirmə - aktivlər qanuni bazara "uğurla" daxil edildikdən sonra ikinci mərhələ həmin aktivlər üçün iz azdırıcı ssenarinin yaradılmasıdır. Aktivləri başqa tip aktivə çevirmək və ya saxta şirkət vasitəsilə bir ölkədən başqasına köçürmək olar;*
- *İnteqrasiya - bu son mərhələdir, burada aktivlər və ya gəlirlər legitim iqtisadiyyata ötürülür və ya qarışdırılır, bunu daşınmaz əmlak almaqla, hər hansı biznesdə pay almaqla və ya vəsaitləri ənənəvi bank sistemində qoymaqla etmək olar, belə ki, bu, vəsaitlərə daha mötəbər xarakter verir və onların hərəkətini asanlaşdırır.⁴⁴*

⁴⁴ Khaled A. A. Alasmari, Cleaning up Dirty Money: The Illegal Narcotics Trade and Money Laundering, Economics & Sociology, Vol. 5, No 2a, 2012, pp. 139-148.

Müəyyənləşdirməyə və izinə düşməyə çalışılan vəsaitlərin qanunsuz və ya qanuni olmasından asılı olmayaraq, yadda saxlamaq lazımdır ki, söhbət təkcə aktivlərin müəyyənləşdirilməsi fəaliyyətlərindən deyil, həm də müsadirə olunması/geri qaytarılması fəaliyyətlərindən gedir. Pul vəsaitlərini sistemə olaraq izləməklə cinayət fəaliyyətlərinin miqyasının və əhatəliliyinin, ola bilsin həm də həmin fəaliyyətlərə yardımçı olan, indiyədək naməlum qalan cinayət fəaliyyətlərinin və bu fəaliyyətlərdə iştirak edən digər şəxslərin, həmçinin gələcək planların tam mənzərəsini əldə etmək olar.

Vəsaitləri müəyyənləşdirərkən və izləyərkən araşdırmanı aparam müstəntiq aşağıdakı ilkin sualları cavablandırmağa çalışır:

- Daşınmaz əmlak və ya digər bahalı mallar alınımı?
- Aktivlər digər ölkələrdə/offşor zonalarda gizlədilibmi?
- Köməklik üçün hansı ortaqlardan/tərəfdarlardan/üçüncü tərəflərdən istifadə edilib?
- Digər cinayətkarlarla əlaqələr varmı?
- "Həyat tərzini" ilə bağlı hansı sübutlar var?
- Cinayətdə iştirak edənlərin/şübhəli bilinənlərin əlaqələri/ünsiyyətləri (məsələn, telefon danışıqlarının ödəniş qəbzləri) nəyi göstərir?
- Müəyyən edilən bank transferləri/elektron pulköçürmələr baş veribmi?
- Nağd pulları çatdıran kuryerlərdən və qeyri-rəsmi pul köçürmələrindən istifadənin sübutları varmı?
- Vəsaitlər xeyriyyə təşkilatlarının/QHT-lərin/biznes müəssisələrinin hesablarına yerləşdirilibmi?⁴⁵

Müxtəlif maliyyələşdirmə tipologiyalarını özündə ehtiva edən hallar araşdırmanın müxtəlif istiqamətlərdə aparılması tələbatlarını doğruduğuna görə, vəsaitlərin müəyyənləşdirilməsinə və izlənilməsinə yönələn ümumi xarakterli araşdırma planı faydasız olacaq. Bununla belə, müəyyən metodlar və yanaşmalar var ki, belə hallarda onların tətbiqi nəzərdən keçirilməlidir:

- Fiziki şəxslərin bioqrafik məlumatlarının;
- Şirkətlər barədə məlumatların/hüquqi şəxslərin qeydiyyat reyestrlərinin;
- Xeyriyyə təşkilatlarının/QHT-lərin qeydiyyat/reyestr məlumatlarının yoxlanılması;
- Şahidlərlə/mənbələrlə dindirmələrin aparılması;

⁴⁵ Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques October 2018

- Bank/maliyyə əməliyyatlarının sənədlərinin, telefon danışıqlarının ödəniş qəbzlərinin/kommunikasiya əlaqələri barədə qeydlərin və məlumatların yoxlanılması, araşdırma hədəfi olan ayrı-ayrı şəxslərin məsrəflərinin, nəqliyyat xərclərinin və s. barədə yardımçı qeydlərin/sübutların, dövlət idarələrində qeyd alınmış məlumatların (o cümlədən sərhadkeçmə, lisenziya üçün müraciət etmə və s. barədə informasiyaların) nəzərdən keçirilməsi;
- Daşınmaz əmlak barədə qeydlərin/reyestr məlumatlarının yoxlanılması
- Hesabların/əməliyyatların gizli monitorinqinin aparılması;
- Xüsusi araşdırma üsullarının və ümumi gizli metodologiyanın istifadəsi, o cümlədən gizli axtarışların, elektron müşahidənin aparılması/telefon danışıqlarının dinlənilməsi və məxfi agentdən istifadə edilməsi.

Yuxarıda qeyd edilənlərlə əlaqədar olaraq araşdırma üçün əhəmiyyətli olan bir çox növ sübutlar əldə edilə bilər:

- Birbaşa sübutlar;
- Yanakı/dolayı sübutlar;
- Cinayət ortağının/digər təqsirləndirilən şəxsin ifadəsi;
- Şübhəli şəxsin etirafları;
- Maliyyə məlumatları və sənədlərdəki qeydlər;
- Ekspertin ifadəsi;
- Qanuni mənşəli olmadığı güman edilən aktivlər;
- Qeyri-adi və ya izahedilməz biznes əqdləri (məsələn, "ziyanlı əqd"/pul itkisi);
- Qeyri-adi biznes əqdlərinin strukturları (o cümlədən saxta şirkətlər);
- Qeyri-adi xeyriyyəçilik fəaliyyəti;
- Davranışları və biznes strukturları özü-özlüyündə şübhəli olan biznes agentlərinin/vasitəçilərin rolu ilə bağlı sübutlar;
- İşbirliyinin (əlbirliyin) sübutları;
- Pis reputasiyanı təsdiqləyən sübutlar;
- Yalan ifadələrin cinayəti təsdiqləyən hal kimi qəbul edilməsi (bəzi hallarda və və müəyyən hüquq sistemlərində);
- Susma (ifadə verməkdən imtina) faktından çıxarılan nəticələr;
- Gizli müşahidə nəticəsində hərəkətlərin və əlbir fəaliyyətlərin sübutlarının əldə edilməsi;

- Şəxsiyyət (kimlik) və ünvanlar barədə yalan məlumatlar, saxta sənədlər.⁴⁶

Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı cinayət işlərinin istintaqı zamanı istintaq zərurəti yarandıqda müsadirə və ya qətimkan tədbiri qismində təqsirkar şəxslərin aktivlərinin dondurulması tədbirlərinin həyata keçirilməsi istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv həyata keçirilməsi baxımından olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir. FATF-in (4, 32 və 38-ci Tövsiyələri) tövsiyələrinə əsasən **dondurulma** dedikdə səlahiyyətli orqan və ya məhkəmənin dondurulma mexanizmi çərçivəsində görülən tədbir əsasında, yaxud onun qüvvədə olduğu müddət daxilində və ya səlahiyyətli orqan tərəfindən dövlət nəfinə alma və ya müsadirə barədə qərar edilənə qədər əmlakın, avadanlığın və digər vasitələrin ötürülməsi mənimsənilməsi və ya hərəkətinin qadağan edilməsi deməkdir.

Ünvanlı maliyyə sanksiyalarının tətbiqi üzrə FATF-in 6-cı və 7-ci Tövsiyələrinin məqsədləri üçün dondurulma termin olaraq BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə uyğun olaraq səlahiyyətli orqan və ya məhkəmə tərəfindən görülən tədbir əsasında, yaxud onun qüvvədə olduğu müddət çərçivəsində siyahıya daxil edilmiş şəxslər və ya təsisatlara məxsus olan və ya nəzarətində olan hər hansı pul vəsaitləri və ya digər əmlakın ötürülməsi, mənimsənilməsi və ya hərəkətinin qadağan edilməsi deməkdir.

Bütün hallarda barəsində dondurulma qərarının tətbiq edildiyi əmlak, avadanlıq, vasitələr, pul vəsaitləri və ya digər aktivlər dondurulma qərarının verilməsi zamanı onlar barəsində hüquqa sahib olan fiziki və ya hüquqi şəxs(lər)in əmlakı olaraq qalır və onların üçüncü tərəflər və ya həmin fiziki və ya hüquqi şəxs(lər)in dondurulma mexanizmi çərçivəsində qərarın qəbul edilməsindən əvvəl təsis etdiyi digər təsisatlar tərəfindən və ya milli qanunvericiliyin digər müddəalarına əsasən idarə edilməsi davam etdirilə bilər. Dondurulma qərarının tətbiqinin bir hissəsi olaraq, ölkədən çıxarılmasının qarşısının alınması üçün dövlətlər əmlak, avadanlıq, vasitələr, pul vəsaitləri və ya digər aktivlərin nəzarət altına alınmasına qərar verə bilərlər.⁴⁷

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində aktivlərin dondurulması termini yalnız Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin "Terrorçuluğa və terrorçuluğun

⁴⁶ P.A. Schott, Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism, Second Edition and Supplement on Special Recommendation IX, Washington, The World Bank/IMF

⁴⁷ The Financial Action Task Force (on Money Laundering) 1989

maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində sanksiya tətbiq edilməli fiziki şəxslərin və qurumların ölkədaxili siyahıya daxil edilməsi üzrə icraat” adlı 60-cı fəslində öz əksini tapmışdır. Həmin fəslin analitik təhlilindən belə nəticəyə gəlinir ki, yalnız terrorçuluq və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi əməllərini törədən barəsində sanksiya tətbiq edilməli olan fiziki şəxslərin aktivlərinin dondurulması həyata keçirilə bilər.⁴⁸

Milli qanunvericilikdə aktivlərin dondurulmasına alternativ prosessual tədbir əmlak üzərinə həbs qoyulması istintaq hərəkətidir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 177.3.3-cü maddəsinin tələbinə əsasən əmlak üzərinə həbs qoyulması istintaq hərəkəti bir qayda olaraq məhkəmə qərarının alınmasından sonra həyata keçirilir. Həmin Məcəllənin 177.4.3-cü bəndində əsasən əmlak üzərinə həbs qoyulması Məcəllənin 249.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müstəntiq tərəfindən müvafiq məhkəmə qərarı olmadan məcburi qaydada aparıla bilər. CPM-nin 249.5-ci maddəsində göstərilmişdir: “Təxirə salına bilməyən hallarda cinayət törətmiş şəxs tərəfindən əmlakın və ya cinayət yolu ilə əldə edilmiş əşya və vasitələrin məhv edilməsini, zədələnməsini, korlanmasını, gizlədilməsini və ya verilmiş mülki iddianın təmin edilməsi hesabına özgəninkiləşdirilməsini güman etməyə əsas verən dəqiq məlumat olduqda, müstəntiq məhkəmənin qərarı olmadan bu Məcəllənin 177.2-177.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblər yerinə yetirildikdə əmlak üzərinə həbs qoya bilər.”

ə) Benefisiar mülkiyyətçi institutu. Çirki pulların yuyulmasına qarşı mübarizə tədbirləri ilə bağlı istintaq olunan cinayət işlərinin istintaqı zamanı benefisiar mülkiyyətçisi olan və ya həmin aktivlərdə benefisiar maraqları olan fiziki şəxsi müəyyənləşdirmək olduqca əhəmiyyətlidir. Qeyd etmək zəruridir ki, benefisiar hüquqi şəxsi müəyyənləşdirmək yetərli deyil, əsas diqqəti həmin hüquqi şəxsin arxasındakı fiziki şəxsin və ya şəxslərin müəyyənləşdirilməsi üzərində cəmləşdirmək lazımdır. FATF Təvsiyələrində **“benefisiar” və “benefisiar mülkiyyətçi”** anlayışlarının izahları verilmişdir. Belə ki, həmin Təvsiyələrə əsasən **benefisiar** dedikdə hər hansı müəssisədən, təsisatından və ya təşkilatdan fayda əldə etmək hüququna malik olan şəxs və ya şəxslər başa düşülür.

Benefisiar həm fiziki, həm də hüquqi şəxs ola bilər. **“Benefisiar mülkiyyətçi”** dedikdə müştərinin son nəticədə sahibi olan və ya ona nəzarət edən fiziki şəxs(lər), yaxud əməliyyatın fayda əldə etməsi üçün həyata keçirildiyi fiziki şəxsdir. Həmin anlayışa həmçinin son nəticədə hüquq şəxs və ya təsisatı üzərində effektiv nəzarəti həyata keçirən şəxslər

⁴⁸ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi və “Hədəfli maliyyə sanksiyaları” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

də daxildir. Benefisar mülkiyyətçi bir və ya bir neçə nəfərin hər hansı şirkətin faktiki, yaxud dolayı sahibi olması və yaxud şirkətin formal sahiblərinə nəzarət imkanına malik olması, həmin şirkətin maliyyə və qeyri-maliyyə aktivlərindən birbaşa və ya dolayı yolla bəhrələnməsidir.

Benefisiar mülkiyyətçi anlayışını qanunvericiliyə daxil edən ilk ölkə Ukrayna olmuş, belə ki 2015-ci ilin fevral ayında "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş çirkli pulların yuyulmasının, terrorizmin və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşməsinə qarşı mübarizə və qarşısının alınması haqqında" Qanun qüvvəyə minmişdir. Həmin qanunda benefisiar mülkiyyətçi anlayışının dəqiq izahı verilərək, onun formal sahibinin kimliyindən asılı olmayaraq, hər hansı hüquqi şəxsin fəaliyyətinə təsir etmək imkanlarına malik fiziki şəxslər olduğu qeyd edilir.

Mövcud beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq aşağıda göstərilən meyarlar əsasında hər hansı hüquqi şəxsin benefisiar mülkiyyətçiləri barədə məlumatların reyestri aparılmaqla, aşağıda qeyd olunan məzmununda məlumatların açıqlanması qeyd olunan tiptən olan cinayət işlərinin istintaqı zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- 1) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların elektron mərkəzi reyestrinin aparılması və bu cür məlumatların açıqlanması;
- 2) Bu cür reyestrlərin ictimaiyyətə daima açıq olması, reyestrə girişin əlçatan olması üçün hər hansı haqqın tələb olunmaması;
- 3) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən mütəmadi olaraq yoxlanılması;
- 4) Çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizə qanunvericiliyinə əsasən maliyyə institutları, qeyri-maliyyə institutları və digər təsisatlar üçün benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatları müəyyən etmək, yoxlamaq və aşkar edilən uyğunsuzluqları bildirmək öhdəliyinin müəyyən olunması;
- 5) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların reyestri və bu cür məlumatların açıqlanması qaydalarının pozulmasına görə pozuntunun xarakter və dərəcəsindən asılı olaraq inzibati və ya cinayət məsuliyyətinin müəyyən olunması.

Azərbaycan Respublikasında istintaqı aparılmış mürəkkəb sxemli vergidən yayınma cinayət əməllərinin ümumiləşdirilməsi zamanı məlum olmuşdur ki, əksər cinayətlərdə benefisiar mülkiyyətçi (faktiki rəhbər) gizlədilir, bank əməliyyatlarını həyata keçirən nominal şəxslər (formal direktorlar) həmin benefisiar mülkiyyətçilərini tanımır, müəssisələrin idarəetməsi əlaqələndirici şəxslər vasitəsilə həyata keçirilir. Qeyd edilməlidir ki, hüquqi şəxslərə münasibətdə benefisiar mülkiyyətçinin

müəyyən edilməsi, məlumatların saxlanması və ötürülməsinə dair öhdəliklər qanunvericiliklə monitoring subyektlərinin üzərinə qoyulmuşdur.⁴⁹

Azərbaycanda benefisiar mülkiyyətçilik institutunun tətbiqinin hələ reallaşdırılmaması və məlumat bazasının mövcud olmaması səbəbindən xarici tərəfdaşların aidiyyəti sorğularının hüquq mühafizə orqanları tərəfindən cavablandırılması imkanları mövcud deyil. Hüquqi şəxslərə dair təsisçilər üzrə məlumat mübadiləsi isə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq konvensiyalar çərçivəsində, eləcə də qarşılıqlı prinsip əsasında həyata keçirilir.

Mövcud tələblər benefisiar mülkiyyətçinin müəyyən edilməsini öhdəlik kimi tanısa da, bunun hansı qaydada aparılmasını tənzimləmir. Yalnız bank qanunvericiliyini tənzimləyən normativ xarakterli aktlar bu məsələnin tənzim edilməsini həyata keçirir.

Hüquqi şəxslərin qeydiyyatı zamanı benefisiar mülkiyyətçi məlumatlarının əldə edilməsinə dair tələblər qanunvericilikdə yer almır. Monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən toplanılan məlumatların keyfiyyəti ilə əlaqədar problemlər istintaq fəaliyyətinin keyfiyyətinə məhdudlaşdırıcı təsir göstərir.

Milli qanunvericilikdə benefisiar mülkiyyətçiyə dair kazus:

İsmayıl (benefisiar mülkiyyətçi/faktiki rəhbər) tanışı Nurlan vasitəsilə (əlaqələndirici şəxs) müəssisələr təsis etmək üçün müxtəlif şəxslər tapır və həmin şəxslərin adına müəssisələr təsis edərək təsis sənədlərini, ASAN imza nömrələrini əldə edir. Nurlan təsis sənədlərini əldə etdiyi müəssisələrin bank hesablarında əməliyyatlar aparmaq üçün ölümcül xəstəliyi və narkotik aludəçisi olan şəxsləri tapır, onları rəsmi işçi kimi qeydiyyata alacağı adı ilə aldaraq həmin müəssisələrin səlahiyyətli nümayəndələri təyin etdirir. İsmayılın tapşırığı ilə müəssisələrin bank hesablarındakı əməliyyatları Nurlan formal direktorlar vasitəsilə həyata keçirir. Belə ki, mövcud praktikadan görünür ki, İsmayıl kifayət qədər ciddi əlaqələri olan şəxsdir. Belə ki, İsmayıl tender keçirən dövlət müəssisəsinin rəhbəri Atakişi ilə razılaşıır, idarə etdiyi müəssisələrdən biri olan "S MMC" ilə tenderdə iştirak edərək tenderdə "qalib gəlir". İsmayıl ilə dövlət müəssisəsinin rəhbəri Atakişi arasındakı razılığa əsasən, tender vasitəsilə xidmətlərin göstərilməsi adı ilə dövlət müəssisəsindən 1 milyon manat məbləğində (180000 manat ƏDV və 820000 manat əsas məbləğ olmaqla) "S MMC" müəssisəsinə köçürülür. İsmayıl "S MMC" müəssisəsinə köçürülən məbləğin əsas vəsaitini idarə etdiyi

⁴⁹ Azərbaycan Respublikasında cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində Milli Risk Qiymətləndirilməsi (2015-2021)

digər L, M, N, R, T müəssisələrinə hissə-hissə köçürür. Bundan sonra Nurlana tapşırıq verir ki, adları qeyd edilən müəssisələrin rəhbərləri vasitəsilə müəssisələrin bank hesabları olduğu banklara gedərək məbləğləri nağdlaşdırsın. Nağdlaşdırılan məbləğlər Nurlan tərəfindən İsmayıl ilə təqdim edilir. İsmayıl Nurlan və direktorların "zəhmət haqqı"nı özlərinə verir. Atakışı ilə razılaşmaya əsasən, əsas məbləğin (820000 manat) 5 faizini özünə götürməklə qalanını Atakışıyə təqdim edir, sonuncu ilə hesablaşma bitdikdən sonra "S MMC"-nin ƏDV depozit hesabında qalan 180000 manat ƏDV məbləğini satışı çıxarır. İsmayıl əhatəsində olan şəxslərin kömkəliyi ilə "Sədarək" Ticarət Mərkəzində (yaxud Bakı şəhərində "Dərnəgül bazarı" kimi tanınan ərazidə) vergi qeydiyyatına alınmadan tikinti məhsullarının satışını həyata keçirən Mustafa ilə əlaqə qurur. İsmayıl Mustafaya tabeliyində olan "S MMC" müəssisəsinin ƏDV hesabında 180000 manat olduğunu və həmin müəssisə vasitəsilə tikinti məhsullarının idxalını həyata keçirə biləcəyini bildirir. Paralel olaraq Mustafa üçün idxal ediləcək məhsulların dəyərini xaricə ödəmək üçün lazım olan əsas məbləği tabeliyində olan digər müəssisələr vasitəsilə "S MMC"-nin hesabına köçürür. Mustafa İsmayıl ilə razılaşaraq 150000 manat idxal üçün İsmayıl ilə ödəyir. Malların sifarişini, xaricdə fəaliyyət göstərən "X Müəssisəsi"ni Mustafa müəyyən edərək İsmayıl ilə bildirir. İsmayıl "X Müəssisəsi"nin rekvizitlərini Mustafadan əldə edərək "S MMC"-nin hesabından əsas "X Müəssisəsi"yə və ƏDV depozit hesabından isə ƏDV-ni büdcəyə ödəyir. Nəticədə, Mustafa üçün mallar bir müddət sonra ölkəyə idxal edilir. Göründüyü kimi "S MMC vasitəsilə 2 sxemdə əməliyyat həyata keçirilmişdir.

f) Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı araşdırmalar zamanı aktivlərin izlənilməsi və sahiblərinin müəyyənləşdirilməsi üçün zəruri olan səciyyəvi qaydalar. Maliyyə kəşfiyyatı xarakterli məlumatların toplanmasında proaktiv (qabaqlayıcı) addımlar mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, reaktiv (sonradan reaksiya göstərilməsinə əsaslanan) araşdırma metodları müasir cinayətkarların öz aktivlərini və onlarla əlaqədar maliyyə əməliyyatlarının izlərini gizlətmək üçün istifadə etdikləri mürəkkəb metodların mahiyyətinə varıb onları üzrə çıxarmaq iqtidarında olmur.

Maliyyə araşdırması apararkən, yaxud aktivləri izləməyə çalışarkən yadda saxlamaq lazımdır ki, bu araşdırmanın əsas məqsədlərindən biri aktivlərin benefisiar mülkiyyətçisi olan və ya aktivlərdə benefisiar maraqları olan (aktivlərdən yararlanan) fiziki şəxsin və ya şəxslərin kimliyini müəyyənləşdirmək və sübutlarla təsdiqləməkdir. Bunun üçün çox zaman müstəntiq həqiqi benefisiarı müəyyənləşdirməkdən ötrü hüquqi

şəxsin arxasında kimin dayandığını araşdırmalı olur. Bütün bunları, eləcə də çirkli pulların yuyulması işlərində sübutların çox zaman dolayı və ya yanakı dəlillərdən ibarət olduğunu nəzərə alaraq, sübutların kateqoriyalarını, növlərini və araşdırmanın istiqamətlərini aşağıda sadalanan bölgü üzrə təsnifləşdirmək maliyyə məsələlərini araşdıran müstəntiq üçün faydalı ola bilər:

- Maliyyə sübutları;
- Həyat tərzi (məsələn, nağd formada və (və ya) bəyan edilməyən gəlirlər);
- "Qanuni" gəlirlər;
- Tərəfdaşlar/ortaqlar (biznes və sosial);
- Vəsaitlərin köçürülməsi;
- Aktivlərin izlənməsi; (Daşınmaz əmlakın və ya bahalı malların alışının həyata keçirilib-keçirilməməsi, aktivlərin offşor zonalarda gizlədilib-gizlədilməməsi, köməklik üçün tərəfdaşlardan/ortaqlardan və (və ya) üçüncü tərəflərdən istifadə edilib-edilməməsi dəqiqləşdirilməlidir)
- Cinayət ortaqları (şəxsin digər cinayətkarlarla əlaqəsinin olub-olmaması, müşahidə tədbirləri, "həyat tərzinin" öyrənilməsi vasitəsilə sübutların əldə edilməsi, cəzaçəkmə müəssisələrində cəza çəkən cinayət ortaqlarına baş çəkib-çəkməməsi, maliyyə köçürmələri həyata keçirib-keçirməməsi, adına olan mobil telefon nömrələrinə daxil olan və ya nömrədən edilən zənglər, həmin zənglərin tarixçələri, mesajlar, telefon nömrəsinin antenn dairəsi barədə məlumatlar hərtərəfli yoxlanılması);
- Sənədlərin/məlumatların əldə edilməsi üçün axtarış tədbirləri⁵⁰
- Telekommunikasiyaların izlənməsi

g) Virtual və kripto valyutalar. Virtual valyuta, rəqəmsal valyuta və kriptovalyuta terminləri qarşılıqlı surətdə bir-birini əvəz etməklə istifadə edilsə də, onların arasında bəzi mühüm fərqlər vardır. Hər hansı dövlətdə qanuni ödəniş vasitəsi olmayan (hazırda Yaponiya və İsveçrə onları qanuni ödəniş vasitəsi kimi tanıyırlar) və dövlət tərəfindən buraxılmayan və ya dəstəklənməyən kriptovalyutalar pulların hərəkətini və köçürülməsini araşdıranlar üçün xüsusi problemə çevrilib. Onların xüsusiyyətləri, məsələn, əməliyyatların anonimliyi, az xərc tələb

⁵⁰ P.A. Schott, Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism, Second Edition and Supplement on Special Recommendation IX, Washington, The World Bank/IMF

etməsi və əməliyyatların izlənməsinin çətinliyi çirкли pulların yuyulması ilə məşğul olanlar üçün onları xüsusilə cəlbədicidir.

Həm mərkəzləşdirilən, həm də mərkəzləşdirilməyən (yəni vahid inzibatçısı və ya saxlayıcısı olmayan) virtual valyutalar vardır, sonuncularla iş xüsusilə problemlidir. Bitcoin ilk mərkəzləşdirilməyən virtual valyutadır və bitcoinlə aparılan maliyyə əməliyyatlarının izlərinin axtarılması aşağıdakı səbəblərə görə çətinliklər yarada bilər⁵¹:

- fiziki şəxslərlə virtual valyuta hesabları arasında izlənə bilən əlaqənin olmaması;
- izləməyə maneələr yaradan alətlərdən (mikserlərdən, tumblerlərdən, anonimayzerlərdən) istifadə edilməsi;
- qeyri-məhdud sayda hesabların yaradılmasının mümkünlüyü.

Virtual valyutalarla kriptovalyutalar arasında aşağıdakı əsas fərqləri qeyd etmək faydalıdır:

- Kriptovalyuta rəqəmsal valyuta növü olsa da, onların arasında bəzi fundamental fərqlər mövcuddur. Rəqəmsal valyutalar mərkəzləşdirilmiş valyutalardır, müəyyən insanlar və kompüterlər qrupu var ki, onlar şəbəkədə əməliyyatların vəziyyətini tənzimləyirlər. Kriptovalyutalar isə mərkəzləşdirilməyən valyutalardır, onların tənzimlənməsi istifadəçilərin çoxluğu tərəfindən həyata keçirilir.
- Rəqəmsal valyutalar istifadəçinin eyniləşdirilməsini (identifikasiyasını) tələb edir. Siz öz fotosəkinizi və dövlət orqanları tərəfindən verilmiş müəyyən sənədləri yükləməlisiniz. Kriptovalyutalarla aparılan alışlar, yatırımlar və istənilən digər proseslər bunların heç birini tələb etmir. Bununla belə, kriptovalyutalar tam anonim deyil. Əməliyyatları aparənlərin məlumatlarında ad, yaşayış ünvanı və s. kimi konfidensial informasiyalar olmasa da, hər bir əməliyyat qeydə alınır, kriptovalyutayı göndərənlər və qəbul edənlər istifadəçilərə məlum olur. Beləliklə, bütün əməliyyatları izləmək olur.
- Rəqəmsal valyutalarla əməliyyatlar şəffaf deyil. Siz elektron "pul kisəsinin" ünvanını seçə və bütün pul köçürmələri görə bilməzsiniz. Bu informasiyalar konfidensialdır. Kriptovalyuta əməliyyatları isə şəffafdır. Hər kəs istənilən istifadəçinin

⁵¹ 2017-ci ildə İndoneziya terrorizmin maliyyələşdirilməsi üçün kriptovalyutadan (bitkoindən) istifadə edildiyi birinci hal barədə məlumat verdi. İddia edilir ki, DAİŞ-in (İraq və Şam İslam Dövləti və ya İŞİD) üzvü olan Bahrun Naim bitkoindən istifadə etməklə İndoneziyadan digər şəxslərə vəsait köçürüb və beləliklə ənənəvi rəsmi maliyyə sistemi kanallarının istifadəsindən yayınıb.

əməliyyatlarını görə bilər, çünki gəlirlərin bütün axınları açıq "zəncirdə" yerləşir.

- Rəqəmsal valyutalarla əməliyyatlarda problemlərin həlli ilə məşğul olan mərkəzi orqan vardır. O, iştirakçının və ya dövlət orqanlarının müraciəti əsasında, yaxud dələduzluq və ya çirkli pulların yuyulması şübhəsi olduqda əməliyyatları ləğv edə və ya dondura bilər. Kriptovalyuta əməliyyatları istifadəçilər toplumu tərəfindən tənzimlənir.
- Bir çox ölkələr rəqəmsal valyutalar üçün müəyyən hüquqi bazaya malikdirlər, Avropa İttifaqının "2009/110/EC" sayılı direktivi, yaxud ABŞ-ın "Vahid ticarət kodeksi"nin "4A" maddəsi buna misal ola bilər. Biz hazırda eyni sözləri kriptovalyutalar barəsində söyləyə bilmərik. Bir çox ölkələrdə onların rəsmi statusu müəyyənləşdirilməyib. Hüquqi bazanın yaradılması prosesi hələ ilkin mərhələdədir.⁵²

Baxmayaraq ki, istifadəçi bütün əməliyyatları virtual valyuta ilə apara bilər, çox zaman o, həmin valyutayı nağdlaşdırmağa və sistemdən çıxarmağa ehtiyac duyur. Buna görə də, "real" valyutanın virtual valyutaya çevrilməsi və gec-tez həmçinin əks çevrilmə baş verəcəkdir. Bu cür mübadilə virtual valyutanın işləkliyi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mərkəzləşdirilmiş virtual valyuta sistemində istifadəçi nağd valyutayı sistemə daxil etmək və ya oradan çıxarmaq üçün bu işləri idarə edən şirkətlə birbaşa əqd bağlaya bilər, mərkəzləşdirilməyən sistemlər isə belə xidmət göstərmirlər. Bunun nəticəsi olaraq, "valyutadəyişənlər" adlandırılan, üçüncü tərəf qismində çıxış edən subyektlər yaradılır ki, onlar da nağd valyutayı sistemə daxil etmək və ya oradan çıxarmaq və bir virtual valyutayı digərinə çevirmək üçün platformanı təmin edirlər.

Bir çox dövlətlərdə (o cümlədən ABŞ-da) "valyutadəyişənlər" üçün qeydiyyatdan keçmə və çirkli pulların yuyulmasına qarşı nəzarət tələbləri mövcuddur. Bunun nəticəsi olaraq onların üzərinə qoyulan öhdəliklər arasında STR-ları təqdim etmək öhdəliyi də vardır.

Eyni zamanda, bəzi ölkələrdə bu cür "valyutadəyişənlərin" fəaliyyəti tənzimlənmir, çünki belə sistemlərin çoxu qeydiyyatdan keçmir və ya şübhəli əməliyyatlar barədə bildiriş vermir, müştəriləri barədə qeydləri saxlamaq tələbinə məhəl qoymur və bəzən hüquq mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıqdan aktiv şəkildə yayınırlar.

Müstəntiq yadda saxlamalıdır ki, virtual valyutalar "real" valyuta ilə əməliyyatlara əsaslanan sistemə nisbətən istifadəçilərin anonimliyinin daha yüksək səviyyədə qorunmasına imkan verir. Hətta müstəntiq

⁵² Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques October 2018

əməliyyatın izlənməsində uğura nail olsa belə, virtual hesab ilə konkret fiziki şəxs arasında əlaqəni müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkə bilər. Şübhəsiz ki, sistemin mərkəzləşdirilmiş olmaması bu çətinliyi daha da artırır.

Maliyyə araşdırması alətlərinin çoxu virtual valyutaya münasibətdə effektivdir. Mütəmadi olaraq rast gəlinən bəzi nümunələr aşağıdakılardır:

- Mərkəzləşdirilmiş sistemlər vasitəsilə aparılan virtual valyuta əməliyyatlarını, adi onlayn ödəniş xidmətlərində olduğu kimi, çox zaman uğurla izləmək olur.

- Mərkəzləşdirilməyən sistemlər vasitəsilə aparılan əməliyyatları isə həmin sistemdə əməliyyatların açıq registrlərindən istifadə edildikdə izləmək olur (şəbəkədən keçən bütün əməliyyatlar həmin registrdə qeydə alınır).

- Araşdırma zamanı çox vaxt kiberaraşdırma metodları, məsələn, şübhəli şəxsin kompüterinin "obrazının" götürülməsi və internet xidməti provayderinin qeydə aldığı məlumatların əldə edilməsi köməyə gəlir.

- "Valyutadəyişən" xarici dövlətdədirsə, inzibati yardımın və qarşılıqlı hüquqi yardımın əldə edilməsi üçün həmin dövlətin müvafiq qurumu ilə erkən təmaslar önəmlidir.

- Hətta əməliyyatlarda elektron "pul kisəsi" istifadə edilsə belə, əməliyyatın vaxtı bəllidirsə, əməliyyatların açıq registri virtual valyutanın göndərildiyi elektron ünvanı müəyyənləşdirə bilər.

- Adətən ən böyük çətinlik bitcoin əməliyyatının ünvanını müvafiq fiziki şəxs ilə əlaqələndirməkdən ibarət olur. Bəzən qeydiyyatata alınmış "valyutadəyişəndən" əldə edilən məlumatlar əsasında valyutanın təyinat ünvanını fiziki şəxs ilə əlaqələndirmək mümkün olur (məcburi tənzimləmənin olduğu dövlətlərdə), belə ki, "valyutadəyişən"lərdən (tənzimləmənin mövcud olduğu həmin dövlətlərdə) tələb olunur ki, müştərilərinin kimliklərini yoxlasınlar.

- Bəzi bitcoin istifadəçiləri öz bitcoin ünvanlarını internetdə yerləşdirirlər ki, bu da onlar barəsindəki digər məlumatlarla birlikdə onların həqiqi kimliyini müəyyənləşdirməyə imkan verə bilər.

- Virtual valyutanın müsadirəsi qanunla nəzərdə tutulubsa, belə valyutanı, məsələn, bitcoini müsadirə etmək üçün hüquq mühafizə orqanlarının elektron "pul kisəsinin" yerləşdiyi qurğunu/avadanlığı və ya daşıyıcını (məsələn, noutbuku, planşeti və ya USB-ni) əldə etmələri, yaxud ən azı qanuni yolla onlara çıxış əldə etmələri tələb olunur. Müsadirədən dərhal sonra isə bitcoin hökumətin nəzarətində olan elektron "pul kisəsinə" köçürülməli, "kisənin" məlumatlarının daşıyıcısı isə qurğudan/avadanlıqdan çıxarılmalı və internetə qoşulmadan saxlanmalıdır. Təkcə elektron "pul kisəsinin" müsadirə olunması və sübut

qismində saxlanması yetərli deyil, çünki şəbəkədə və ya digər fiziki daşıyıcıda həmin "pul kisəsinin" ehtiyat variantları ola bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində virtual aktivlərlə birdəfəlik əməliyyatların aparılması və maliyyə vəsaitlərinin elektron köçürməsi ilə bağlı qanunvericilik bazasının olmaması həmin aktivlərdən istifadə etmək yolu ilə cinayətlərin törədilməsi zamanı qeyd olunan cinayət işlərinin istintaqını aparan müstəntiqlər üçün bir çox çətinliklərə səbəb olur.

Belə ki, virtual aktivlərdən istifadə etməklə, həmçinin maliyyə vəsaitlərinin elektron köçürülməsi yolu ilə müxtəlif cinayətlərin törədilməsi mümkündür. Ona görə də leqallaşdırma cinayətlərinin və digər cinayətlərin hərtərəfli, tam və obyektiv şəkildə istintaq olunması üçün ölkə qanunvericiliyinə virtual aktivlərlə birdəfəlik əməliyyatların aparılması və maliyyə vəsaitlərinin elektron köçürməsi ilə bağlı qaydaların implementasiya edilməsi zəruridir. Belə ki, qeyd olunan xüsusiyyətləri özündə ehtiva edən müddələrin müvafiq qanunvericiliyə daxil edilməsi ilə Azərbaycan Respublikası ərazisində virtual aktivlərlə aparılan birdəfəlik əməliyyatların və köçürmələrin həyata keçirilməsindən əvvəl və ya həyata keçirildiyi anda müştəri uyğunluğu tədbirlərini, Azərbaycan Respublikası ərazisində yerli banklar və ya onların filialları və şöbələri, xarici bankların yerli filialları və ya poçt-maliyyə xidmətləri göstərən təşkilatlar vasitəsilə həyata keçirilən maliyyə vəsaitlərinin elektron köçürmələrinin aparılması qaydaları və şərtlərini, elektron köçürmələrin aparılması zamanı müştəri uyğunluğu tədbirlərini, maliyyə institutları arasında işgüzar münasibətlərə dair tələbləri, maliyyə institutları arasında işgüzar münasibətlər zamanı tələb olunan sənədlərin, habelə ödəniş sənədinin forma və məzmununu müəyyən edən vahid bazanın yaranması istintaq üçün əhəmiyyətli töhfə olacaqdır.

Lakin bir mühüm xüsusiyyət də yaddan çıxarmaq olmaz ki, fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən maliyyə institutlarının təqdim etdiyi elektron üsullarla (bank hesabı vasitəsilə, hesab açmadan və ya yeni ödəniş metodları ilə) vəsaiti alana çatdırılması məqsədilə aparılan transsərhəd və ya ölkədaxili əməliyyatlar, həmçinin ödəniş kartlarından istifadə etməklə məhsulların, xidmətlərin alışı zamanı bütün əməliyyat zənciri boyunca kartı müəyyən etməyə imkan verən unikal məlumatların ötürüldüyü köçürmələr və maliyyə institutları arasında öz məqsədləri üçün hesablaşmalar və köçürmələr elektron köçürmə hesab edilmir.

III. Müstəntiqin həyata keçirməli olduğu istintaq hərəkətlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri

a) **Ümumi müddəalar.** Müstəntiq icraatında olan cinayət işinin ibtidai istintaqı zamanı istintaq üçün əhəmiyyət kəsb edə biləcək müxtəlif istiqamətləri müəyyənləşdirməlidir ki, araşdırmanın əsas olaraq hansı məsələlərə yönəlməsi və həmin

məsələlər üzərində cəmləşməsi xüsusiyyətləri təmin edilsin. Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı araşdırma aparən müstəntiq maliyyə xarakterli kəşfiyyat məlumatlarının hazırlanması məsələsini nəzərdən keçirməli, maliyyə araşdırmasını diqqətlə planlaşdırmalı (bunlar xüsusi araşdırma üsullarının tətbiqini tələb edə bilər), məhdudlaşdırma və sonrakı müsadirə məsələlərini, habelə aktivlərin idarə olunması məsələlərini həll etməli və digər istintaq tədbirlərinin gedişində potensial maliyyə aspektlərini diqqətdən qaçırmamalıdır.

Müstəntiq qeyd olunan cinayət işi üzrə istintaq aparən zaman istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv həyata keçirilməsini təmin etmək üçün istintaq planı hazırlayaraq istintaqın gedişində nəzərə alınmalı olan məsələləri həmin planda qeyd etməli və həmin plan üzrə aşağıda qeyd olunmuş xüsusiyyətlər əsasında araşdırmaya başlayaraq istintaqı davam etdirməlidir.

- Cinayət əməlini (əməllərini), habelə cinayətin subyektiv elementi də daxil olmaqla cinayət tərkibi elementlərinin hər biri üçün tələb olunan sübutları müəyyənləşdirmək;
- Hadisə yeri ilə bağlı strategiya;
- Kriminalistik ekspertiza strategiyası; (Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı işlərdə kompüter avadanlıqlarının kriminalistik ekspertizasını aparmaq və oradakı materialları qanuni yolla necə əldə etmək və sonradan sübut kimi təqdim etmək məsələlərini nəzərdən keçirmək);
- Axtarış strategiyası (evdə və ya ofis otaqlarında axtarış aparmaq, əgər axtarış ofis otaqlarında aparılırsa, qanunla qorunan materialların qorunmasını (müdafiəsini) təmin etmək üçün tədbirləri və təminatları nəzərə almaq, elektron sübutların necə toplanacağını müəyyənləşdirmək (kompüterlərin, noutbukların,

- planşetlərin götürülməsi, şifrələnmiş məlumatları əldə etməyə çalışmaq);
- Şahidlərlə (və əgər zərər çəkən varsa həm də onunla) bağlı strategiya;
 - Sübutlarla bağlı strategiya - ittiham aktlarının təsdiqlənməsi üçün tələb olunan sübutların əldə edilməsi;
 - rəqəmsal sübutlarla davranış - belə sübutların təhlükəsiz şərətdə saxlanması və "süzgəcdən keçirilməsi";
 - istintaq hüquqi şəxslər barəsində aparılırsa, məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi üçün tələb olunan sübutların əldə edilməsi;
 - Maliyyə sübutları ilə bağlı strategiya – bu komponent digər məsələlərə yanaşı, MMX-dan və digər dövlət idarələrindən əldə edilən kəşfiyyat xarakterli məlumatların, xüsusən gəlirlər və vergilər barədə informasiyaların məzmunu, STR-da yer alan məlumatlar və onlardan sübut kimi istifadə etmənin qaydaları, əldə edilə bilən xarici maliyyə məlumatları, maliyyə vəsaitlərinin hərəkəti, maliyyə fəaliyyətlərinin mənzərəsini yaratmaq üçün tələb oluna biləcək maliyyə ekspertizasının xarakteri, məhdudlaşdırma və götürmə/müsadirə tədbirləri, bu tədbirlərin nə zaman həyata keçirilməsi, onların hansı aktivlərə şamil olunmalı olması, aktivlərin idarə olunması, aktivlərə münasibətdə məhdudlaşdırma və (və ya) götürmə/müsadirə, həmin tədbirlərdən sonra aktivlərin necə saxlanması məsələlərini geniş əhatə etməli;
 - qarşılıqlı hüquqi yardım barədə mümkün müraciətlər olduqda beynəlxalq əməkdaşlıq strategiyasının effektiv şəkildə həyata keçirilməsi qaydaları (hansı növ hüquqi yardımın tələb olunduğunu nəzərdən keçirmək, həmin yardım üçün hansı mərhələdə müraciət edilməli olduğunu müəyyənləşdirmək, sorğuların müddəti, Azərbaycanın üzv olduğu beynəlxalq təsisatlar vasitəsilə qeyri-rəsmi sorğu ilə müraciət etmək, yaxud hüquqi yardımı tələb olunan dövlətin hakimiyyət orqanları ilə birbaşa əlaqəyə girmək məsələsini nəzərdən keçirmək, tələb olunan yardımın növü, sübutların toplanması, məhdudlaşdırma, götürmə, müsadirə və ya ekstradisiya tədbirləri)
 - Xüsusi araşdırma üsulları (XAÜ) ilə bağlı strategiya;
 - Kəşfiyyat xarakterli məlumatlarla bağlı strategiya;
 - Şübhəli şəxslə bağlı strategiya – araşdırmanın kimin barəsində, yəni fiziki, yoxsa hüquqi şəxs və ya hər ikisinin barəsində aparılması, şübhəli şəxs və ya araşdırmanın hədəfi hər hansı nüfuzlu şəxsdirsə (siyasətçi və s.) həmin şəxsin ədalət

mühakiməsindən gizlənməsi riski nəzərə alınmaqla həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi diqqətlə planlaşdırılmalı, şübhəli şəxs beynəlxalq təşkilatın üzvüdürsə və ya diplomatik toxunulmazlığa malik şəxsdirsə immunitet məsələlərinin meydana çıxması ehtimalı nəzərə alınaraq həbs qətimkan tədbirinin müddətinin müəyyənləşdirilməsi; araşdırma hüquqi şəxs barəsində aparılırsa cinayətdən yararlanan şəxslərin müəyyənləşdirilməsi;

- Gizli müşahidənin aparılması üçün əməliyyat tapşırığının verilməsi;
- İctimaiyyət və media ilə əlaqə strategiyası (ictimaiyyətin inamını qoruyub saxlamaq üçün vaxtında və düzgün informasiya təqdim etmək, araşdırmanın məqsəd və vəzifələrinə yardım etmək, təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə bağlı cəmiyyətdə əminlik yaratmaq, qərəzli məlumatların qarşısını almaq, məqsədəuyğun olmayan və cinayət təqibinə xələl yetirə bilən ehtimallarla əlaqədar olaraq maraqlı media nümayəndələrinə məsləhətlər vermək, həssas məlumatların və ya araşdırma taktikasının açıqlanmasının qarşısını almaq);
- Risklərin qiymətləndirilməsi və idarə olunması strategiyası – çirkli pulların yuyulması ilə bağlı araşdırmalar (xüsusən ictimai təhlükəliliyi yüksək olan, cəmiyyətdə böyük ictimai rezonans doğuran cinayətlərdən söhbət gedirsə araşdırmanın mürəkkəbliyi, çox epizodluluğu, xeyli resurs tələb etməsi, həssas xarakter daşması) məxfi maliyyə-kəşfiyyət məlumatlarını, məxfi informasiyaları və s. məsələləri özündə ehtiva edir. Qeyd olunan xüsusiyyətlər istintaq planına mütəmadi olaraq yenidən baxılması yolu ilə həll edilməlidir.⁵³

İstintaq zamanı müstəntiq tərəfindən yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyətlərin hər biri ayrıca nəzərdən keçirilməli və hansıların strategiyaya daxil edilməli olduğu müəyyənləşdirilməlidir.

b) Çirkli pulların yuyulması ilə əlaqədar ibtidai araşdırma zamanı şahidlərin dindirmə metodologiyasının spesifik xüsusiyyətləri. Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı ibtidai araşdırma zamanı şahidlərin dindirilməsinin müxtəlif metodları mövcuddur ki, bu sahədə hansı yanaşmanın düzgün olması Azərbaycan spesifikasiyası nəzərə alınmaqla razılaşdırılmalıdır. Bununla bağlı xüsusilə faydalı ola biləcək nümunəvi standart "PEACE" adlandırılan modeldir:

⁵³ Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques October 2018

- Dindirmənin planlaşdırılması və dindirməyə hazırlıq (P – Planning and preparation).

- Şahidlə söhbət aparma və ona lazımı izahat vermə (E – Engage and explain).

- Şahidə suallar verərək hadisəni aydınlaşdırmaq və ifadəsindəki ziddiyyətləri izah etməsini söyləmək (A – Account clarification and challenge).

- Dindirməni yekunlaşdırmaq (C – Closure).

- Qiymətləndirmə (E – Evaluation).⁵⁴

Dindirmənin səmərəli olması üçün müstəntiq faktları diqqətlə bir araya gətirərək dindirməni planlaşdırmalı, dindirmə prosesində dindirilən şəxslə kontakt yaratmalı, effektiv dinləmə bacarığına malik olmalı, hadisə ilə bağlı lazımı sualları lazımı vaxtda verməli, şahidin müdafiəsi üçün lazımı təhlükəsizlik tədbirlərini görməli, ifadə verməyə meyli olmayan şahidlərlə davranış qaydalarını bilməli, şahidlərə yardım və dəstək göstərməlidir.

Hüquq ədəbiyyatında yer alan mənbəyə istinadən 1997-ci ildə avstraliyalı hakim Castis Yanq 14 prinsip müəyyən etmişdir ki, onun fikrincə həmin prinsiplər sübutların qiymətləndirilməsinə kömək edir.

1. Adi hadisənin baş verməsi ehtimalı qeyri-adi hadisəyə nisbətən daha çoxdur;

2. Məlumatlarının və ya ifadələrinin daxili komponentlərində ziddiyyət olmayan şahidin ifadələrinin doğru olması ehtimalı məlumat və ya ifadələri bu cür olmayan şahidin ifadələrinin doğru olmasına nisbətən daha çoxdur;

3. İfadələri digər ifadələrə uyğun gələn şahidin ifadələri böyük ehtimalla doğrudur;

4. İfadələri yazılı sübutlara uyğun gələn şahidin ifadələri böyük ehtimalla doğrudur;

5. Dindirmə aparılarkən işi yalnız şəxsin davranış tərzini müşahidə etməklə qiymətləndirməyin;

6. Şahidin müşahidəsi əsasında verdiyi ifadələr həmin şahidin nə dərəcədə müşahidə imkanına malik olduğunun işığında qiymətləndirilməlidir, belə ki, onun hansı məsafədə olması, yerləşdiyi mövqe, həmin yerin işıqlılığı və müşahidə üçün onun nə qədər vaxtının olması mühüm əhəmiyyət daşıyır;

⁵⁴ P.A. Schott, Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism, Second Edition and Supplement on Special Recommendation IX, Washington, The World Bank/IMF

7. Araşdırılan məsələ onlar üçün həyati əhəmiyyətli olduqda və ya ifşa olunmaqdan yayına biləcəklərini düşündükdə bir çox şahidlər yalan danışacaqlar; 8. Vəkillərin müdafiə arqumentlərinin yanıtmasına imkan verməyin.

9. Bəzi hallarda yeganə və təkzibedilməz sübut doğru faktların hansılar olduğunu göstərir;

10. Şahidə təsir göstərən mədəni və ya digər xüsusiyyətləri nəzərə alın, həmçinin ifadələrini təqdim edərkən şahidə təsir göstərə biləcək amillərə və qüvvələrə diqqət yetirin;

11. Sadəcə olaraq şahid konkret məsələ barəsində onun əslində belə olmadığını söyləyirsə və ifadələrinin müəyyən aspektlərinin yalan olduğu görünürsə, bu hökmən belə qənaətə gəlməyə əsas vermir ki, həmin şahidin həmin konkret məsələ barəsində dedikləri doğru deyil;

12. Məsələyə işin iştirakçısı olan tərəfin nəzərləri ilə baxmağa başlamayın;

13. Əgər işdəki bir tərəf digər tərəfin verdiyi ifadə ilə ziddiyyət təşkil edən ifadə verirsə, şahidin həmin ziddiyyət təşkil edən versiya barədə şərhini bildirməsinə imkan verilməlidir;

14. Bəzən şahidin nəyisə deməməsi faktından həqiqətə dair nəticə çıxarmaq olar.⁵⁵

c) Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətində məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının əhəmiyyəti. Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinin istintaqı zamanı əsas sübut növlərindən biri də məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının təyin edilərək həmin ekspertiza üzrə rəyin alınmasıdır. Bir çox ölkələrdə mühasibatlıq üzrə ekspertiza rəyləri maliyyə araşdırmalarında mühüm rol oynayır və gələcək araşdırma strategiyalarını planlaşdırarkən bunu nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Maliyyə araşdırması zamanı müstəntiq tərəfindən törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumatlara baxılarkən hüquqi şəxsin fəaliyyətinin elm, texnika, incəsənət və digər peşə sahələrində xüsusi biliklərdən istifadə etməklə yoxlanılması zərurəti yarandıqda cinayət işi başlanmamışdan əvvəl müvafiq dövlət orqanları və ya auditor təşkilatlarından mütəxəssisin ayrılmasının təmin edilməsinə dair qərar qəbul edilir.

Bundan başqa, cinayət işi başlandıqdan sonra istintaq zamanı məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının təyin edilməsi ilə yanaşı müxtəlif

⁵⁵ Articles li Law Journals, Law Reviews and Miscellaneous Journals (1997)

hüquqi şəxslərin, dövlət idarə və müəssislərin, özəl sektorda fəaliyyət göstərən bankların, bank olmayan kredit təşkilatlarının, lizinq və lombard təşkilatlarının fəaliyyətlərinin yoxlanılması ilə bağlı ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun qərarı ilə hüquqi şəxsin fəaliyyətinin yoxlanılması haqqında qərar qəbul edilir və həmin qərar əsasında audit yoxlaması, xidməti yoxlama və s. bu qəbildən olan yoxlamalar həyata keçirilir. Həmin yoxlamaların nəticələri qeyd edilən cinayət işlərində birbaşa sübut növü kimi qəbul edilir.

Məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının əsas vəzifəsi hesabatlarda və hesabat proseslərində neqativ kənarlaşmaların müəyyən edilməsi məqsədi ilə təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsinin vəziyyətini öyrənməkdən ibarətdir.

Məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının təyin edilməsi haqqında qərarın icrasının həvalə olunduğu ekspert aşağıdakıları yerinə yetirə bilər:

- pullarla/aktivlərlə aparılmış əməliyyatları geriyə doğru istiqamətdə olmaqla başlanğıca qədər izləmək;
- mürəkkəb əməliyyatları məhkəməyə izah etmək;
- transsərhəd/beynəlxalq maliyyə axınlarını təhlil etmək;
- araşdırma zamanı toplanmış bütün müvafiq maliyyə məlumatlarını tam təhlil edib yoxlamaq;
- konkret sahədəki fəaliyyətləri/biznes fəaliyyətlərini başa düşməkdə məhkəməyə kömək etmək (həmin fəaliyyətlər çirkli pulların yuyulması kimi istifadə edildikdə);
- izahı olmayan əməliyyatları və ya qeydləri müəyyənləşdirmək (bu iş xüsusən çirkli pulların hüquqi şəxs vasitəsilə yuyulduğu hallarda, yaxud xeyriyyə təşkilatı və ya QHT-lərin terrorizmin maliyyələşdirilməsi üçün vasitə kimi istifadə edildiyi hallarda faydalı olur);
- tərəflər (həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər) arasında əlaqəni müəyyənləşdirmək;
- diqqəti təhrif edilmiş olduğu güman edilən məlumatlara yönəltmək (müəssisələrin, xeyriyyə təşkilatlarının və ya QHT-lərin cəlb olunduğu mürəkkəb işlərdə);
- mühasibat uçotu standartlarını izah etmək;
- maliyyə sənədlərindəki qeydləri (hesablar da daxil olmaqla) nəzərdən keçirmək;
- seçmə nümunələri tədqiq etmək;
- iri həcmli maliyyə məlumatlarını məhkəməyə təqdim edilmək üçün daha asan başa düşülən cədvəllər/siyahılar formasına və digər formalara salaraq onların həcmi azaltmaq;

- maliyyə kütlələrinin müxtəlif ölkələrdə hərəkətini və normalarını başa düşməyə yardım etmək;
- maliyyə məsələləri ilə bağlı informasiya texnologiyaları resurslarının ən yaxşı şəkildə istifadəsini təmin etmək;
- vəsaitlərin hər iki istiqamətdə (irəliyə və geriye doğru) izlənməsinə kömək etmək.⁵⁶

Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinin istintaqı zamanı məhkəmə-mühasibat ekspertizasını təyin edən müstəntiq ekspert qarşısında aşağıdakı sualları qoymalıdır:

- Hüquqi şəxsin mühasibatlığı tərəfindən əməliyyatların aparıldığı müəssisələrlə qarşılıqlı üzləşmələrin keçirilib-keçirilmədiyini müəyyən edilməli;

- Hüquqi şəxsin maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin vaxtında təftiş edilib-edilməməsi müəyyən edilməli;

- Hüquqi şəxsin maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsinin və onların qüvvədə olan normativ aktlara, mühasibat uçotunun hesabat qaydalarına müvafiq olub-olmaması müəyyən edilməli;

- Maddi ziyanın yaranmasına və onun vaxtında aşkar edilməməsinə şərait yaratmış mühasibat uçotu və nəzarəti qaydalarının pozulması hallarına yol verilib-verilmədiyini müəyyən edilməli;

- Bankdan alınmış və kənar mənbələrdən daxil olmuş pul vəsaitlərinin tam vaxtında mədaxil olunub-olunmaması müəyyən edilməli;

Cinayətlərin törədilməsinə əlverişli şəraitin yaradılmasına köməklik göstərən halların müəyyən edilməsi və onların aradan qaldırılması məqsədi ilə preventiv xarakterli suallar verilməli.⁵⁷

IV. Sübutların qiymətləndirilməsinə fərqli baxış

Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinin həm məhkəməyədək istintaqı, həm də məhkəmə istintaqı zamanı müvafiq olaraq müstəntiq və hakimlərin sübutları qiymətləndirməsi tələb olunur. Məhkəmə istintaqı zamanı dövlət ittihamçısı araşdırılan məsələyə aid dəlilin ittihamın müdafiəsində istifadə edilmək üçün yetərinə ciddi olduğunu təhlil etməli və məhkəmədə ittihamı müdafiə etməyin ən məqsədəuyğun yolunu müəyyənləşdirməlidir. Hakim isə, öz növbəsində, faktlarla bağlı müəyyən nəticələrə gəlmək və qərar çıxarmaq üçün məhkəməyə təqdim edilmiş sübutların müvafiq güclü və zəif cəhətlərini

⁵⁶ Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques October 2018

⁵⁷ Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

müəyyənləşdirməli, hansı dəlillərin sadəcə inandırıcı deyil, həm də həqiqətə uyğun olduğuna dair qərar verməlidir.

Şahid ifadəsinin qiymətləndirilməsi xüsusilə çətindir. Bəzən şahid ifadəsinin həqiqətə uyğun olub-olmadığını onun ifadə verərkən necə davranması və həmin ifadənin iş üzrə sübuta yetirilmiş digər faktlara uyğunluğu əsasında müəyyənləşdirmək olur. Amma eyni zamanda, konkret şahid ifadəsi inandırıcı olsa da, hadisələr barədə onun verdiyi məlumatlar digər təkzibedilməz sübutlarla ziddiyyət təşkil edə bilər. Məhkəmənin qərarlarını əsaslandırması tələbi həm müsbət təcrübəyə, həm də insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq normalarına uyğundur. Müvafiq olaraq, məhkəmənin faktlarla bağlı gəldiyi nəticələr mümkün qədər şəffaf olmalı və bu zaman aydın şəkildə müvafiq sübuta istinad edilməlidir, həmin sübut isə təhlil edilməli və bütövlükdə iş üzrə gəlinən qənaətlə tutuşdurulub yoxlanılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 145-ci maddəsində qeyd olunur ki, hər bir sübut mənsubiyyəti, mümkünlüyü, mötəbərliyi üzrə qiymətləndirilməlidir. Cinayət təqibi üzrə toplanmış bütün sübutların məcmusuna isə ittihamın həlli üçün onların kifayət etməsinə əsasən qiymət verilməlidir. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və hakim qanunu və vicdanını rəhbər tutaraq sübutların məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv baxılmasına əsaslanmaqla öz daxili inamına görə sübutları qiymətləndirirlər. İttihamın sübut olunmasında yaranan şübhələri digər sübutlarla aradan qaldırmaq mümkün olmadıqda, onlar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə təfsir edilir.

Müstəntiqlər və hakimlər iş üzrə sübutların qiymətləndirilməsini apararkən çox zaman aşağıdakı yanaşmaları qəbul etməyi faydalı hesab edirlər:

- qiymətləndirməyə hər iki tərəfin qəbul etdiyi mübahisələndirilməyən faktlardan başlamaq;
- həmin faktlara həqiqətə uyğun olması ehtimalı böyük olan digər faktları əlavə etmək;
- hər bir şahid ifadəsini mübahisələndirilməyən faktlarla və həqiqətə uyğun olması ehtimalı böyük olan faktlarla mümkün olan dərəcədə müqayisə edib nəzərdən keçirmək. Əgər şahid ifadəsinin hər hansı ciddi bir aspekti mübahisələndirilməyən və ya həqiqətə uyğun olması ehtimalı böyük olan faktlarla ziddiyyət təşkil edirsə, yaxud şahid ifadəsində bir-birini təkzib edən elementlər varsa, həmin şahidin ifadəsi etibarsız sayılır.
- Şahid ifadə verən zaman onun davranış tərzinə aldadıcı davranışların olması ehtimalını rəhbər tutaraq həddən artıq önəm verməmək.

- Sübutların hər bir elementini yoxlayarkən onun obyektiv olaraq yoxlanıla bilən məlumatlarla nə dərəcədə təsdiqləndiyini nəzərdən keçirmək;
- Konkret şahidin faktlarla təsdiqlənməyən intuitiv reaksiyalarına ehtiyatla yanaşmaq.

Yuxarıda verilmiş qısa siyahı qiymətləndirmə üçün yaxşı başlanğıc nöqtəsidir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, baxmayaraq ki, şahidin davranış tərzinə sadəcə güvənmək məsələsinə ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Şahidi diqqətlə müşahidə etmək, ətraflı və çarpaz dindirmə zamanı onun cavablarını diqqətlə nəzərdən keçirmək və davranışını qiymətləndirmək onun ifadələri ilə bağlı etibarlı qərarların qəbul edilməsi baxımından ən yaxşı yanaşmalardan biri ola bilər.

Sübutları qiymətləndirərkən məntiqi bir kənara qoymaq olmaz, amma tək-cə məntiq yetərli deyil. Əlbəttə, danılmaz faktlar açıq-aydın inandırıcı ifadələr verən şahidin ifadələri ilə tamamilə ziddiyyət təşkil edərsə, adətən məntiq onu diqtə edir ki, şahidin zahiri görünüşü, məlumatları necə təqdim etməsi və yaxud davranış tərzini nə qədər inandırıcı təəssürat yaratsa belə, danılmaz faktlara üstünlük verilməlidir. Cinayət işi üzrə qərarların qəbul edilməsi tək-cə məntiqə əsaslanmanı özündə ehtiva etmir, həm də bəzən mürəkkəb faktların və mülahizələrin daha geniş çərçivədə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Belə hallarda qərar qəbul edərkən müəyyən dərəcədə dünya təcrübəsinə, sağlam düşüncəyə və şəxsin davranışının dərkinə əsaslanmaq lazımdır.

FƏSİL 4

Beynəlxalq əməkdaşlıq

I. Qarşılıqlı hüquqi yardım

Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı aparılan araşdırmalar zamanı zəruri olduqda digər dövlətlərlə beynəlxalq əməkdaşlıq tədbirləri həyata keçirilir. Həyata keçirilən beynəlxalq əməkdaşlıq tədbirlərinə aşağıdakılar daxildir:

- *qarşılıqlı hüquqi yardım (QHY);*
- *qarşılıqlı və ya qeyri-rəsmi yardım;*
- *cinayətdən gələn gəlirlərin və cinayət alətlərinin üzərinə həbs qoyulması və müsadirə edilməsi;*
- *ekstradisiya;*
- *məhkum olunan və ya cəza çəkən şəxslərin köçürülməsi.⁵⁸*

Qeyd edilən cinayət işlərinin istintaqı zamanı təcrübədə ən çox qarşılıqlı hüquqi yardım, qeyri-rəsmi/inzibati yardım və cinayətdən gələn gəlirlərin və cinayət alətlərinin üzərinə həbs qoyulması və müsadirə edilməsi tədbirlərindən istifadə olunur.

Hazırda ölkəmizdə və beynəlxalq arenada korrupsiya cinayətləri və maliyyə cinayətləri getdikcə daha çox transmilli cinayətə çevrilir, bununla bağlı olaraq da ibtidai araşdırma aparən müstəntiqlərin və məhkəmə istintaqını aparən hakimlərin ölkə hüdudları xaricindən

⁵⁸ <https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors>

sübutlar toplanması tələb olunur. Bir çox dövlətləri əhatə edən maliyyə şəbəkələri dünyasında sırf ölkədaxili cinayət işlərinin araşdırılması çox zaman xarici ölkələrdən sübutların əldə edilməsini tələb edir. Sorğu vasitəsilə bir dövlətin digərinə rəsmi yardım göstərməsi (bu proses "qarşılıqlı hüquqi yardım" adlandırılır) sistemi və prosedurları, eləcə də adətən müstəntiqlər arasında qeyri-rəsmi əməkdaşlıq (bu proses "inzibati yardım" və ya bəzi hallarda "qarşılıqlı yardım" adlandırılır, bu yardım növü bəzən anlayışla qarşılanmır və çox zaman "yerlərdə" sorğunun göndərildiyi şəxslərin yanaşma və rəylərindən asılı olur).

Cinayət işlərinin istintaqı zamanı müstəntiqlər bəzən inzibati yardımın, yəni müstəntiqlə müstəntiq və ya prokurorla prokuror arasında qarşılıqlı yardımın faktiki olaraq zəruriliyini yoxlamadan birbaşa qarşılıqlı hüquqi yardım üçün sorğu verirlər. Çox zaman unudulur ki, sorğunu alan dövlət daha səmərəli və daha operativ reaksiya göstərə biləcəyi qeyri-rəsmi yanaşmanı təqdir edə bilər. Buna görə də konkret sübutu əldə etmək üçün rəsmi sorğu göndərilməsinə ehtiyac duyulub-duyulmaması məsələsi əvvəlcə yoxlanılmalıdır.

Ümumi prinsip isə ondan ibarətdir ki, sübutu əldə etmək üçün rəsmi sorğu verilməli, kəşfiyyat xarakterli məlumatlar və ya digər informasiyalar tələb olunduqda isə qeyri-rəsmi və ya inzibati yanaşma tətbiq edilməlidir. Bu prinsipə belə bir empirik qayda da əlavə etmək olar ki, barəsində sorğu verilən sübutlar mübahisəli deyilsə və ya sorğunu alan dövlətdə məcburetmə səlahiyyətinin tətbiqini (məsələn, məhkəmə qərarının qəbulunu) tələb etmərsə, o halda dövlətlərin çoxu adətən inzibati yardım formasında köməklik göstərmək imkanına malik olurlar.

Bir qayda olaraq, inzibati yardım imkanının mövcudluğu sorğunun cavablandırılması prosesində ləngimələrin xeyli azalmasına gətirib çıxarır ki, bu da cinayət işləri üzrə ibtidai istintaq müddətinin lüzumsuz olaraq uzadılmasının qarşısını alır. Eynilə, inzibati yardım göstərilməsi məsələsini nəzərdən keçirərkən belə bir halın mümkünlüyünü də diqqətdən qaçıрмаq olmaz ki, inzibati yardım barədə müraciət sonradan rəsmi sorğu verilməsi yolunda atılmış ilkin addım ola bilər. Məsələn, ilkin olaraq qeyri-rəsmi yardım üçün müraciət edilməsi rəsmi sorğunun əhatə edəcəyi məsələlər dairəsini daraltmağa imkan verə bilər.

Qeyri-rəsmi qaydada baxıla biləcək sorğuların növlərinin tam siyahısını hazırlamaq qeyri-mümkün olsa da, bəzi ümumi mülahizələr bu baxımdan faydalı ola bilər. Amma bütün hallarda yadda saxlamaq lazımdır ki, ayrı-ayrı dövlətlərdə bu sahədə praktika fərqli ola bilər.

- Sorğu adi sorğudursa və onu alan ölkənin məcburetmə səlahiyyətlərini tətbiq etməsini tələb etmərsə, həmin sorğunun

rəsmi sorğuya ehtiyac olmadan göndərilməsi və alan ölkə tərəfindən təmin edilməsi tamamilə mümkündür.

- Dövlət reyestrlərindən məlumatları, məsələn, torpaq reyestrindən çıxarışları və şirkətlərin qeydiyyatı ilə bağlı sənədləri çox zaman qeyri-rəsmi qaydada əldə etmək olar.
- Potensial şahidlərlə əlaqə yaradaraq onların sorğunu vermiş ölkənin dövlət orqanlarına kömək etmək istəyib-istəməmələri öyrənilə bilər.
- Könüllü ifadə verməyə hazır olan şahid ifadələrini, xüsusən həmin ifadələr mübahisəli deyilsə, qeyri-rəsmi sorğu vasitəsilə almaq olar.
- Şəxsin əvvəlki məhkumluqlarının siyahısının, kommunikasiya və xidmət təchizatçılarından abonent barədə zəruri məlumatların (məhkəmə qərarının qəbulunu tələb etməyən məlumatların) əldə edilməsi də eynilə qeyri-rəsmi qaydada həyata keçirilə bilər.

Lakin mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır ki, müstəntiqlər üçün "qızıl qayda" istənilən qeyri-rəsmi sorğunun verilməsinin və icra edilməsinin qanuni olması təmin etməkdir. Müstəntiqlər sübutları qeyri-rəsmi qaydada əldə etmək üçün xarici ölkəyə müraciət edib-etməmək barədə qərar qəbul edərkən aşağıdakıları diqqətdə saxlamalıdırlar:

sübutlar sorğu verən dövlətin qanunvericiliyinə əsasən qanuni yolla əldə edilə bilən sübutlar olmalı və sorğu verən dövlətdə aparılacaq məhkəmə araşdırmasında təqdim edilərkən onların sübutlar sırasından xaric edilə biləcəyini güman etmək üçün heç bir əsas olmamalıdır;

sübutlar sorğunu alan dövlətin qanunvericiliyinə əsasən qanuni yolla toplanıla bilən sübutlar olmalıdır;

sorğunu alan dövlətin həmin sübutlara etirazı olmamalıdır;⁵⁹

Yuxarıda qeyd olunan elementləri nəzərə almamağın yarada biləcəyi çətinlik ondan ibarət ola bilər ki, həmin sübutlar məhkəmədə sübutlar sırasından xaric edilə bilər (belə sübutların xaric edilməsi prinsipinin tətbiq edildiyi dövlətlərdə).

Bundan əlavə, heç də az əhəmiyyət daşımayan məsələ ondan ibarətdir ki, qeyri-rəsmi sorğunun lazımi qaydada verilməməsi xarici dövlətin hakimiyyət orqanlarını narazı sala və buna görə də gələcəkdə onlar hər hansı sorğu olduqda onu təmin etməyə o qədər də meyilli olmaya bilərlər. Əlbəttə, dövlətlərin hətta rəsmi sorğular üzrə də nə dərəcədə yardım göstərmək istəyində olmaları fərqlidir. Bir çox hallarda dövlətin

⁵⁹Cinayət işlərinə dair hüquqi yardım haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

rəsmi sorğunu təmin etmək istəyində olması həmin dövlətin daxili qanunvericiliyindən və sorğu verən dövlətlə münasibətlərinin xarakterindən asılı olsa da, bu məsələdə çox zaman həlledici amil sorğu alan dövlətdə həmin sorğu ilə "yerlərdə" məşğul olanların məsələyə necə yanaşmasından və yardım göstərmək iqtidarında olmasından ibarət olur.

Buna görə də, qarşılıqlı hüquqi yardımın və ya inzibati yardımın etibarlı, operativ və səmərəli olması üçün möhkəm transmilli işçi münasibətlərin qurulması və qorunub saxlanması olduqca vacibdir. Digər dövlətlərdə bu sahədə çalışan əsas şəxslərlə pozitiv münasibətlər və əməkdaşlıq əlaqələri qurularsa, yəqin ki, qeyri-rəsmi yardım yolu ilə materialların əldə edilməsinə daha asan nail olmaq olar. Müstəntiqlərlə və prokurorlarla bu cür münasibətlər digər dövlətlərlə müştərək təlim kurslarının, qarşılıqlı personal mübadiləsinin, seminarların, regional informasiya mübadiləsi sessiyalarının təşkili yolu ilə qurula bilər.

Hüquq-mühafizə orqanının əməkdaşını digər dövlətlərdə əlaqələndirici şəxs qismində təyin etməklə bu sahədə əlavə irəliləyişə nail olmaq olar. Bu cür əlaqələndirici şəxslər təhkim olunduqları dövlətin qanunvericiliyinə uyğun olaraq həmin dövlətdə müvafiq sahəyə görə cavabdehlik daşıyan bütün hakimiyyət orqanlarına çıxış əldə etmək imkanına malik olmalıdırlar.

Bəzən sorğunu alan dövlətlərdə bu sahədə çalışan peşəkar praktiklərlə səmərəli şəxsi işgüzar münasibətlərin qurulmasını çətin olur. Məsələn, Birləşmiş Krallıqda cinayət ədliyyəsi sisteminin miqyası və mürəkkəbliyi bu işi çətinləşdirə bilər. Bununla belə, əməkdaşlıq şəbəkələri mühüm əhəmiyyət kəsb edir və yaradılmalıdır.

İstintaq zamanı qarşılıqlı hüquqi yardımın göstərilməsində rəsmi sorğu zəruridirsə, o halda yadda saxlamaq lazımdır ki, qarşılıqlı hüquqi yardım rejimi informasiyaların, kəşfiyyat xarakterli məlumatların əldə edilməsi, yaxud hətta şübhəli şəxsin həbsə alınması üçün deyil, sübutların əldə edilməsi üçün nəzərdə tutulur. Sorğunu hazırlayarkən bilinməlidir ki, sorğu müstəqil xarakter daşıyan sənəddir. Sorğu verilən dövlət tələb olunan bütün informasiyalar barədə məlumatlandırılmalıdır ki, həmin dövlət yardım göstərib-göstərməmək və tələb olunan araşdırmaları aparıb-aparmamaq barədə qərar verə bilsin.

Həm milli, həm də beynəlxalq təcrübədə səlahiyyətli orqanların nümayəndələrinin tez-tez ifadə etdikləri narahatlıqlardan biri ondan ibarətdir ki, sorğuların icrasında ləngimələr olur və ya sorğuları icra etməkdən ziddiyyətli səbəblərə görə imtina edilir. Regionlardakı müzakirələrdən belə məlum olur ki, bu ləngimələrin və ya imtinaların bir sıra səbəbləri vardır. Aşağıdakılar həmin səbəblərə aiddir:

- Göndərilən sorğularda dəqiqlik olmur, yaxud sorğuda göstərilən faktlarla sorğuda qeyd edilən yardım müraciəti arasında heç bir əlaqə olmur;
- Tərcümənin keyfiyyəti aşağı olur;
- Sorğu verən dövlətdə araşdırmanı aparanların əlaqə məlumatları sorğuda göstərilmir;
- Barəsində sorğu verilən sübutlar faktiki olaraq ya əlçatmaz olur, ya da yubadılmaqla əldə edilir. Ona görə ki, həmin sübutlar, məsələn, üçüncü tərəflərin (məsələn, bankların) əlində olur, yaxud müddəti keçmiş sübutlar olduğundan müvafiq sənədlər məhv edilmiş olur;

Geniş yayılmış bu səhvlərin bəziləri təcrübəsizlikdən xəbər verir, belə səhvləri aktiv qarşılıqlı hüquqi yardım şəbəkəsinin qurulması vasitəsilə aradan qaldırmaq olar.

II. Qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında sorğuda əks etdirilməli hallar

Cinayət işləri üzrə istintaq zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri sorğunun formatı və məzmunudur. Belə ki, mətni qeyri-qənaətbəxş səviyyədə və ya natamam olan sorğu ilə bağlı yardımın göstərilməsi müsbət olmayan sonluqla nəticələnə bilər. Sorğuda yer almalı olan məsələlərin qısa siyahısı aşağıdakı formada olmalıdır:

Sorğunu göndərəninin səlahiyyətinin təsdiqi;

Müvafiq müqavilələrdən, qanunlardan, məcəllələrdən və konvensiyalardan çıxarışlar;

Zəmanət (yəni qarşılıqlı əməkdaşlıq barədə zəmanət; ekstradisiya sorğusu verən ölkədə eyni cinayətlə bağlı analoji qanunun olması və s. barədə zəmanət);

Təqsirləndirilən/şübhəli şəxsin müəyyənləşdirilməsi;

Sorğu verənin istintaqda/cinayət prosesində statusu;

Barəsində istintaq/cinayət təqibi aparılan şəxslər;

Faktların ümumi icmalı və onların verilən sorğu ilə əlaqəsi (Faktların təsviri mümkün qədər detallı olmalı və sübutların aparılan cinayət təqibinin məqsədlərindən ötrü nə üçün zəruri olduğu göstərilməlidir);

Tələb olunan yardım: Sorğu cinayət prosesi ilə, yəni ümumi hüquq normalarına əsasən cinayət törədənlərə qarşı aparılan istintaqla və ya məhkəmə prosesi ilə əlaqəli olmalıdır (istər sorğu istintaq mərhələsində verilsin, istərsə də məhkəmə araşdırması başlandıqdan sonra);

Sorğunu göndərəninin imzası və əlaqə məlumatları.⁶⁰

III. Qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında sorğudan imtina üçün əsaslar

Dövlətlərin qarşılıqlı hüquqi yardım barədə müraciəti təmin etməsi onların suveren hüquqlarını həyata keçirməsinə aid məsələdir. Buna görə də, ümumiyyətlə dövlətin həmin yardımı göstərməkdən imtina etmək səlahiyyətinə vardır, əgər qarşılıqlı hüquqi yardım barədə müraciət ikitərəfli və ya çoxtərəfli müqavilə əsasında edilirsə, bu səlahiyyət həmin müqavilədə yer alan öhdəliklərlə şərtlənir.

Lakin əsas çətinliklər birbaşa imtina ilə əlaqədar deyil, rəsmi sorğunun verilməsində və təmin edilməsində ləngimələrlə və bu prosesin həddindən artıq yorucu olması ilə əlaqədardır. İmperativ beynəlxalq normalar dövlətləri sorğuları icra edərkən qarşılıqlı çıxan problemləri sorğunun icrasından imtina etməklə deyil, müvafiq tədbirləri qəbul etməklə həll etməyə təşviq edir.

Belə tədbirlər sorğunun icrası üçün müəyyən şərtlərin irəli sürülməsini və ya sorğunun icrasının təxirə salınmasını özündə ehtiva edə bilər (məsələn, aparılması üçün müraciət edilən araşdırmalar sorğunu alan dövlətdə davam edən cinayət işi üzrə istintaqa xələl gətirə bilərsə). Bundan əlavə, dövlət sorğunu rədd etmək niyyətində olduğu hallarda həmin sorğunu vermiş dövlətə bu barədə məlumat verməli, imtinanın səbəblərini göstərməli və praktiki cəhətdən mümkün olan hallarda yekun qərar qəbul edəndə qədər sorğunu vermiş dövlətlə məsləhətləşmələr aparmalıdır (yardımın qarşısındakı maneəni müzakirələr vasitəsilə aradan qaldırmaq ümidi ilə). Beləliklə, sorğu verən dövlətlə sorğunu alan dövlət arasında əməkdaşlıq "şəbəkələrinin" qurulması və məsləhətləşmələrin aparılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Beynəlxalq təcrübədə sorğuların icra edilməsindən imtinalar kifayət qədər az hallarda olur və bu onunla bağlı olur ki, sorğunu ümumiyyətlə icra etmək mümkünsüz olur. Bunun səbəbi isə sübutun və ya şahidin yerini müəyyənləşdirmək üçün yetərli informasiyanın olmamasıdır. Nadir hallarda sorğunu təmin etməkdən hüquqi səbəblərə görə imtina edilə bilər, məsələn, ekstradisiya sorğusu verən ölkədə eyni cinayətlə bağlı analoji qanunun olmaması bu cür səbəb ola bilər.

⁶⁰Prepared by Arvinder Sambei and Pedro Gomes Pereira Council of Europe Experts

“Standard Operating Procedures for Mutual Legal Assistance”

Azərbaycanda qarşılıqlı hüquqi yardımla bağlı hüquqi baza aşağıdakılardan ibarətdir:

çoxtərəfli müqavilələr (BMT konvensiyaları);

qarşılıqlı hüquqi yardım barədə ikitərəfli müqavilələr;

"Cinayət işlərinə dair hüquqi yardım haqqında" Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2001-ci il tarixli Qanunu;

"Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında" Minsk Konvensiyası;

"Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında" Kişinyov Konvensiyası;

"Ekstradisiya haqqında" Konvensiya;

"Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında" Avropa Konvensiyası;

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinin istintaqı zamanı müxtəlif ölkələrin səlahiyyətli dövlət orqanlarına qarşılıqlı hüquqi yardımla bağlı ünvanlanan sorğuların tərtib edilməsi aşağıdakı qaydada həyata keçirilməlidir:

Azərbaycan Respublikası ərazisində istintaqı aparılan cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardımın göstərilməsi üçün sorğu edən orqanlar:

- ✓ ***Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu;***
- ✓ ***məhkəmələr.***

Qarşılıqlı hüquqi yardımın göstərilməsi üçün əsaslar:

- ✓ ***Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası;***
- ✓ ***Cinayət Prosesual Məcəlləsi;***
- ✓ ***Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.***

Qarşılıqlı hüquqi yardımın növləri:

- ✓ *Şahid ifadələrinin alınması;*
- ✓ *Məhkəmə sənədlərinin təqdim edilməsi;*
- ✓ *Axtarışın və ya götürmənin həyata keçirilməsi;*
- ✓ *Obyektlərin, yaşayış və ya digər sahələrin baxışının keçirilməsi;*
- ✓ *Materialların, məlumatların və ya maddi sübutların verilməsi;*
- ✓ *Ekspert rəylərinin təqdim edilməsi;*
- ✓ *Sənədlərin əsllərinin və ya təsdiq edilmiş surətlərinin təqdim edilməsi;*
- ✓ *Şəxsin və ya onun yaşadığı yerin müəyyən edilməsi;*
- ✓ *Əmlak barəsində axtarışın həyata keçirilməsi və ya əmlak üzərinə həbs qoyulması;*
- ✓ *Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq digər hərəkətlərin həyata keçirilməsi.*

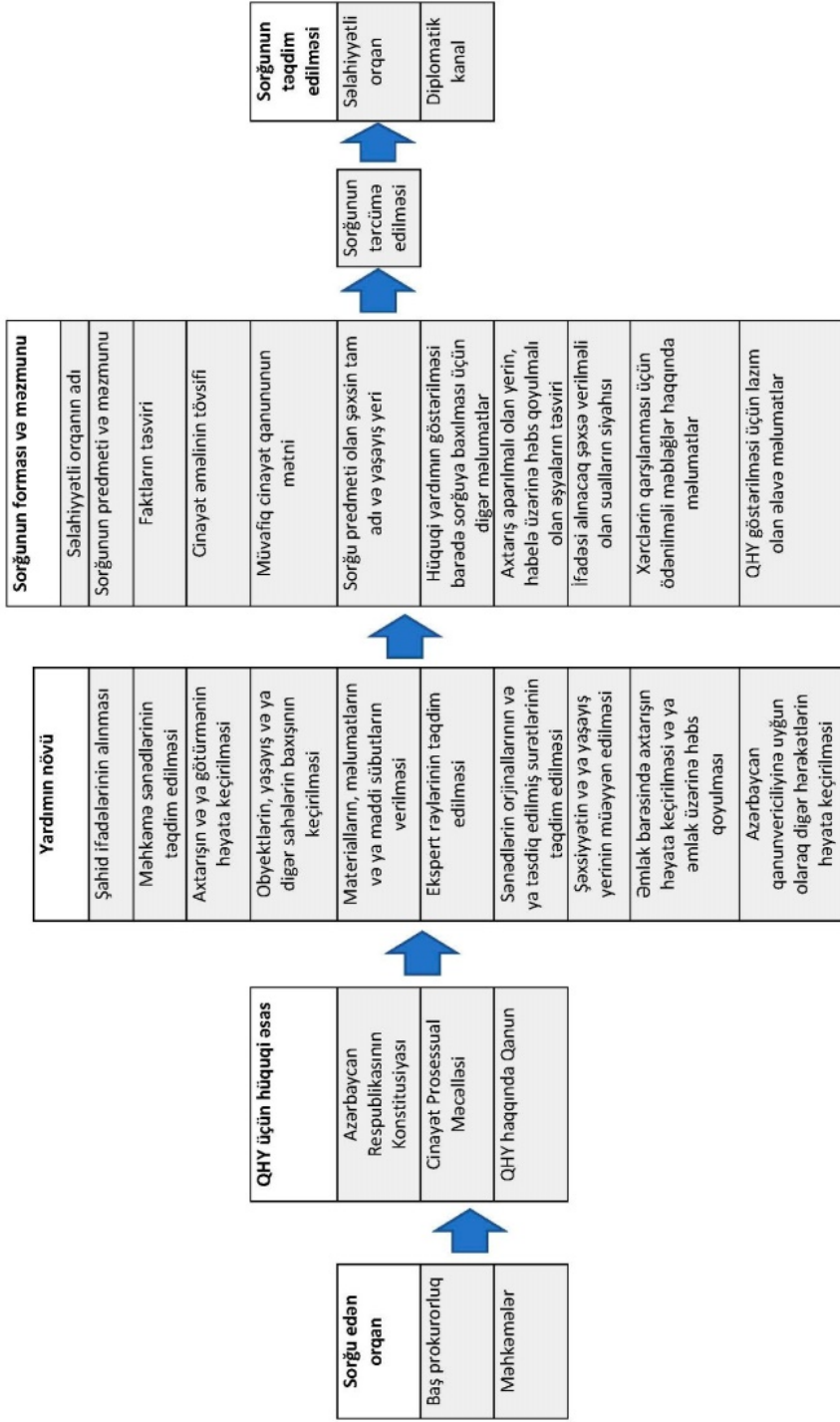
Sorğunun forması və məzmunu:

- ✓ *Səlahiyyətli orqanın adı;*
- ✓ *Sorğunun predmeti və məzmunu;*
- ✓ *Faktların təsviri;*
- ✓ *Cinayət əməlinin tövsifi;*
- ✓ *Müvafiq cinayət qanununun mətni;*
- ✓ *Barəsində sorğu edilən şəxsin tam adı və yaşayış yeri;*
- ✓ *Hüquqi yardımın göstərilməsi haqqında sorğuya baxılması üçün zəruri olan digər məlumatlar;*
- ✓ *Axtarış aparılmalı olan yerin, habelə üzərinə həbs qoyulmalı olan əşyaların təsviri;*
- ✓ *İfadəsi alınacaq şəxsə dindirmə zamanı verilməli olan sualların siyahısı;*
- ✓ *Xərclərin qarşılınması üçün ödənilməli olan məbləğlər haqqında məlumatlar;*
- ✓ *Qarşılıqlı hüquqi yardımın göstərilməsi üçün lazım olan əlavə məlumatlar.*

Sorğunun tərcümə edilməsi.

Sorğunun təqdim edilməsi:

- ✓ *Səlahiyyətli orqan vasitəsilə;*
- ✓ *Diplomatik kanal vasitəsilə.*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı 2023
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsi. Bakı 2023
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı 2023.
4. “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 30 dekabr 2022-ci il.
5. “Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinə dair bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarı. 20 fevral 2023-cü il.
6. Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. Bakı 2016.
7. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32, 33 və 34-cü maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 6 may 2022-ci il tarixli Qərarı
8. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 18-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 2021-ci il tarixli 25 yanvar Qərarı
9. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulan “mütəşəkkil dəstə” anlayışının şərh edilməsi haqqında” 20 aprel 1999-cu il tarixli Qərarı
10. Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin Əsasnaməsi. 28 oktyabr 2004-cü il.

11. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 18 iyul tarixli 215 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Maliyyə Monitorinqli Xidmətinin Nizamnaməsi. 18 iyul 2018-ci il.
12. "Hədəfli maliyyə sanksiyaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 30 dekabr 2022-ci il.
13. "Cinayət işlərinə dair hüquqi yardım haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 iyun 2001-ci il.
14. Məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 18 noyabr 1999-cu il.
15. Azərbaycan Respublikasında cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində Milli Risk Qiymətləndirilməsi. Bakı 2022.
16. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına, terrorçuluğun və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq standartlar (FATF Tövsiyələri) - The Financial Action Task Force (on Money Laundering)
17. Əməliyyat məsələləri: Maliyyə araşdırmaları ilə bağlı təlimat, FATF.
18. ABŞ Dövlət Departamenti, Narkotik Vasitələrin Beynəlxalq Dövyvəsi ilə Mübarizə və Hüquq-Mühafizə Fəaliyyətləri Bürosu, Narkotik vasitələrin beynəlxalq dövriyyəsinə nəzarət strategiyası üzrə hesabat, II cild, "Çirkli pulların yuyulması və maliyyə cinayətləri"
19. MONEYVAL-ın Azərbaycan üzrə qiymətləndirici hesabatları
20. Ramazan Alıcan, "Türkiyədə başlıca karapara aklama yöntem ve alanları."
21. Bayram Şahin, Trakya Universitesi, "Sosial Bilimler Dergisi"
22. Doç. Dr. Mustafa Miynat, Araş. Gör. Selim Duramaz, "Karapara Aklama Aracı Olarak Yeni Bir Mali Suç: Siber-Aklama", Celal Bayar Universitesi
23. Arş. Gör. Neslihan Coşqun. "Karapara aklanması suçu" Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

24. Hasan Aykın, “Yenilenen Aklama Suçu Sonrasında Karaparanın ve Karapara Aklayıcısı Olmanın Sınırları”, E-Yaklaşım Dergisi.
25. Özortak Adile. Karapara ve Karapara Aklama ile Etkin Mücadele, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
26. Kaptangil Kerem. Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
27. Hasan AYKIN, Aklama ve Terörün Finansmanı İle Mücadelenin Küresel Boyutu, Maliye Bakanlığı.
28. The United Nations Convention Against Corruption (UNCAC)
29. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances
30. United Nations Convention against Transnational Organized Crime
31. The Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime
32. Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism
33. The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-[Money Laundering](#) Measures and the Financing of [Terrorism](#)
34. Training Toolkit on Money Laundering and Terrorist Financing Investigative Techniques
35. P.A. Schott, Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism, Second Edition and Supplement on Special Recommendation IX, Washington, The World Bank/IMF
36. For Assessing Technical Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems Methodology
37. Money Laundering Using Trust and Company Service Providers FATF Report

38. Khaled A. A. Alasmari, Cleaning up Dirty Money: The Illegal Narcotics Trade and Money Laundering, Economics & Sociology
39. Prepared by Arvinder Sambei and Pedro Gomes Pereira Council of Europe Experts "Standard Operating Procedures for Mutual Legal Assistance"
40. <https://www.fatf-gafi.org/en/home.html>
41. <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/methodsandtrends/documents/financing-of-terrorist-organisation-isil.html>
42. <https://egmontgroup.org/about/>
43. <http://www.fiu.az/international-partnership/eqmont-group>
44. <https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors>